

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO INSTITUTAS

ILONA VRUBLEVSKA

**SOCIALINIO DRAUDIMO ĮMOKŲ IR IŠMOKŲ
STRUKTŪROS SANTYKIO KITIMAS IR JO
EKONOMINIAI BEI POLITINIAI VEIKSNIAI**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

Docentas dr.

Algis Dobravolskas

VILNIUS, 2013

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS INSTITUTAS

**SOCIALINIO DRAUDIMO ĮMOKŲ IR IŠMOKŲ
STRUKTŪROS SANTYKIO KITIMAS IR JO
EKONOMINIAI BEI POLITINIAI VEIKSNIAI**

Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 621L10010

Vadovas

..... **Docentas dr.**

Algis Dobravolskas

2013 12 ...

Recenzentas

.....

2013 12 ...

Atliko

VSEmns2-01 stud.

.....**I. Vrublevska**

2013 12 ...

VILNIUS, 2013

TURINYS

IVADAS	8
1. TEORINIAI SOCIALINIO DRAUDIMO PAGRINDAI	11
1.1. Socialinio draudimo ir socialinės apsaugos sampratos	11
1.2. Lietuvos socialinio draudimo raida	13
1.3. Lietuvos valstybinio socialinio draudimo valdymo sistema	18
1.4. Lietuvos socialinį draudimą reglamentuojantys teisės aktai	20
2. VSDF FONDO BIUDŽETAS IR JĮ ĮTAKOJANTYS VEIKSNIAI	22
2.1. Valstybinio socialinio draudimo fondas	22
2.2. VSDF biudžeto pajamos	23
2.3. VSDF biudžeto išlaidos	26
2.4. VSDF biudžeto įmokų ir išmokų santykio kitimą įtakančių veiksnių teorinė analizė	30
2.5. VSDF biudžeto įmokų ir išmokų tyrimo metodologija	33
3. VSDF BIUDŽETO ĮMOKŲ IR IŠMOKŲ ANALIZĖ 2005 – 2012 M. LAIKOTARPIU	38
3.1. VSDF biudžeto įmokų dinamikos analizė 2005 – 2012 m. laikotarpiu	38
3.2. VSDF įmokas įtakančių ekonominių ir politinių veiksnių analizė	44
3.3. VSDF biudžeto išmokų dinamikos analizė 2005 – 2012 m. laikotarpiu	49
3.4. VSDF išmokas įtakančių ekonominių ir politinių veiksnių analizė	52
4. VSDF BIUDŽETO SUBALANSUOTUMO PROBLEMA IR JOS SPRENDIMO KRYPTYS	64
4.1. VSDF biudžeto pajamų ir išlaidų subalansuotumo problema	64
4.2. VSDF biudžeto įmokų ir išmokų prognozės 2013 – 2014 m.	69
4.3. VSDF biudžeto subalansuotumo problemos sprendimo kryptys	75
IŠVADOS	79
REKOMENDACIJOS	81
LITERATŪRA	82
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS	86
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	87
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	88
PRIEDAI	90

PRIEDAI

1 priedas. Regresinė analizė tarp VSD įmokų ir jas įtakančių veiksnių	91
2 priedas. Vidutinis darbo užmokestis 2005 – 2012 m.	93
3 priedas. VSDF biudžeto išlaidos bendrame vidaus produkte 2005 - 2012 m.	94
4 priedas. Ligos pašalpos skyrimo atvejų skaičius ir jai priskaičiuota pinigų suma, tūkst. Lt	95
5 priedas. Vidutinė senatvės pensija pagal pensijų rūšis Lietuvoje 2005 – 2012 m.	96
6 priedas. Vidutinės senatvės pensijos, turint būtinąjį stažą, santykis su Statistikos departamento skelbtu darbo užmokesčiu 2005 – 2012 m.	97
7 priedas. Regresinė analizė tarp VSD išmokų ir jas įtakančių veiksnių	98
8 priedas. Lietuvos gyventojai ir Valstybiniu socialiniu draudimu apdrausti asmenys 2005 - 2012 m.....	101
9 priedas. Priskaičiuotos įmokos į pensijų fondus ir gauti asignavimai iš Valstybės biudžeto 2005 - 2012 m.	103
10 priedas. VSDF biudžeto įmokų prognozė 2013 metams	104
11 priedas. VSDF biudžeto įmokų prognozė 2014 metams	105
12 priedas. VSDF biudžeto išmokų prognozė 2013 metams.....	106
13 priedas. VSDF biudžeto išmokų prognozė 2014 metams.....	107

LENTELĖS

1 lentelė. Socialinės apsaugos sistema	11
2 lentelė. Bendrojo valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifo pasiskirstymas pagal draudimo rūšis 2005 – 2012 m.	31
3 lentelė. Veiksniai, įtakojantys VSD įmokų surinkimą	32
4 lentelė. Koreliacinio ryšio reikšmingumo vertinimas.....	35
5 lentelė. VSDF biudžeto įmokas įtakojančių ekonominių veiksnių pokytis 2005 – 2012 m.	44
6 lentelė. VSDF įmokas lemiančių veiksnių ir VSDF įmokų ryšiai	45
7 lentelė. VSDF biudžeto išmokas įtakojančių ekonominių veiksnių pokytis 2005 – 2012 m.	52
8 lentelė. VSDF biudžeto išmokas lemiančių veiksnių ir VSDF išmokų ryšiai	53

PAVEIKSLAI

1 paveikslas. Valstybinio socialinio draudimo valdymo sistema.....	18
2 paveikslas. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos.....	23
3 paveikslas. VSDF biudžeto pajamų struktūra 2012 m.	24
4 paveikslas. VSD įmokų tarifų pasiskirstymas atskiroms draudimo rūšims 2012 m.	25
5 paveikslas. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto išlaidos.....	26
6 paveikslas. VSDF biudžeto išlaidų struktūra 2012 m.	27
7 paveikslas. Draudėjų ir apdraustųjų privalomosios socialinio draudimo įmokos (mln.Lt)	38
8 paveikslas. 2005 – 2012 m. laikotarpio VSDF biudžeto įmokų baziniai ir grandininiai padidėjimai (sumažėjimai)	40
9 paveikslas. Draudėjų ir apdraustųjų socialiniu draudimu skaičiaus kitimas 2005 – 2012 m. (tūkst.)	41
10 paveikslas. Emigrantų, deklaravusių išvykimą iš Lietuvos, skaičiaus kitimas 2006 – 2011 m.	42
11 paveikslas. VSDF įmokų suma ir vidutinės apdraustųjų pajamos	46
12 paveikslas. VSDF biudžeto draudėjų ir apdraustųjų įmokų ir vidutinių apdraustųjų pajamų dinamika 2005 – 2012 m.	46
13 paveikslas. VSDF įmokų suma ir BVP.....	48
14 paveikslas. VSDF biudžeto draudėjų ir apdraustųjų įmokų ir BVP dinamika 2005–2012 m.	49
15 paveikslas. VSDF biudžeto išmokos (mln.Lt)	51
16 paveikslas. 2005 – 2012 m. laikotarpio VSDF biudžeto išmokų baziniai ir grandininiai padidėjimai (sumažėjimai)	52
17 paveikslas. VSDF biudžeto išmokų suma ir vidutinė VSD senatvės pensija	54
18 paveikslas. VSDF biudžeto išmokų ir vidutinės VSD senatvės pensijos dinamika 2005–2012 m.	55
19 paveikslas. Senatvės pensijų gavėjų, turinčių būtinąjį stažą, skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijos dydį 2012 m. sausį	56
20 paveikslas. VSDF biudžeto išmokų suma ir nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinės ligos.....	57
21 paveikslas. VSDF biudžeto išmokų ir nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų dinamika 2005 – 2012 m.	58
22 paveikslas. VSDF biudžeto išmokų suma ir gimusiųjų skaičius.....	59
23 paveikslas. VSDF biudžeto išmokų ir gimusiųjų dinamika 2005 – 2012 m.	60
24 paveikslas. VSDF biudžeto išmokų suma ir BVP.....	61

25 paveikslas. VSDF biudžeto išmokų ir BVP dinamika 2005 – 2012 m.	62
26 paveikslas. VSDF biudžeto pajamų ir išlaidų kitimas 2005 – 2012 m.	64
27 paveikslas. VSDF einamųjų metų rezultatas 2005 – 2012 m.	66
28 paveikslas. VSDF biudžeto įmokos ir išmokos bei einamųjų metų biudžeto deficitas	76

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Socialinės apsaugos sistema yra reikalinga kiekvienai šiuolaikinei valstybei. Socialinis draudimas – viena iš svarbiausių šios sistemos dalių ir apima visus Lietuvos gyventojus. Valstybinis socialinis draudimas – valstybės nustatytų socialinių ir ekonominių priemonių sistema, kurios pagalba apdraustieji asmenys arba teisės aktuose numatytais atvejais apdraustųjų šeimų nariai dėl draudžiamųjų įvykių gauna gyvenimui reikalingas lėšas ir paslaugas, jei dėl teisės aktuose nurodytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ar kitų pajamų šaltinių arba patiria papildomų išlaidų. Socialinis draudimas padeda valstybės biudžetui išvengti papildomų finansinių išlaidų, kurios patiriamos dėl nepageidaujamų reiškinių. (*Веселовский, 2011, p. 19*).

Valstybinio socialinio draudimo sistema remiasi solidarumo principu, kuris pasireiškia dirbančių šalies gyventojų gautų pajamų perskirstymu, t.y. dirbantys žmonės sumoka įmokas, kurios panaudojamos pensininkų, neįgaliųjų, bedarbių rėmimui. Taip yra įgyvendinama viena iš esminių valstybės funkcijų – kiekvieno asmens egzistavimui būtinų minimalių lėšų garantavimas.

Valstybė rūpinasi tuo, kad kiekviena šeima išliktų sveika visuomenės ląstele, mažindama neturto bei atskirus asmenis ištikusių nelaimių poveikį šalies gyventojų skaičiaus kitimui. Vaikai – kiekvienos tautos ateitis. Socialinis draudimas yra svarbi priemonė, kuria įgyvendinama valstybės išlikimui lemiamą reikšmę turinti šalies gyventojų politika.

2008 m. prasidėjo pasaulinė ekonominė krizė, kuri turėjo įtakos visiems šalies makroekonominiams procesams. Ekonominės krizės pasekmės – padidėjęs nedarbas, didesnis įmonių bankrotų skaičius, mažėjantis atlyginimai – neigiamai paveikė Lietuvos valstybės finansų ir valstybės socialinio draudimo sistemas. Nuo to laiko Fondo biudžetas nėra subalansuotas, o gaunamų pajamų neužtenka įsipareigojimų apdraustiesiems vykdymui. Vyriausybė ekonominės krizės akivaizdoje bandė įvairiomis priemonėmis pasiekti „Sodros“ biudžeto balansą (sumažino išmokos, praplėtė apdraustųjų ratą), tačiau deficitas nebuvo panaikintas, o skola vis auga.

Visos aukščiau minėtos įžvalgos nusako domėjimosi Lietuvos Valstybinio socialinio draudimo problematika aktualumą.

Tyrimo problema. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas nėra subalansuotas, todėl darbo problema yra išsiaiškinti, kokie veiksniai labiausiai įtakoja įmokų ir išmokų santykio kitimą.

Tyrimo objektas – valstybinio socialinio draudimo Fondo biudžetas.

Tyrimo tikslas – išnagrinėjus valstybinio socialinio draudimo fondo įmokas ir išmokas įtakančius veiksnius ir įvertinus jų įtaką VSDF pajamų ir išlaidų kitimui, pateikti siūlymus dėl biudžeto subalansuotumo.

Tyrimo uždaviniai:

- Atskleisti teorinius socialinio draudimo sampratos, socialinės apsaugos sistemos ypatumus ir apžvelgti Valstybinio socialinio draudimo fondo struktūrą;
- Atlikus teorinę analizę, išskirti pagrindinius veiksnius, įtakančius VSD įmokų ir išmokų kitimą;
- Atlikti 2005 - 2012 m. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto analizę, įvertinat įmokų ir išmokų dinamiką ir struktūrą įtakančius ekonominius bei politinius veiksnius;
- Įvertinti veiksnų kitimo tendencijos įtaką VSDF biudžeto įmokoms bei išmokoms ir numatyti VSD sistemos perspektyvas;
- Pateikti pasiūlymus dėl VSDF biudžeto subalansuotumo.

Magistro baigiamajame darbe iškelta hipotezė. Artimiausiais metais VSDF biudžetas bus subalansuotas ir išlaidos nebus didesnės nei pajamos.

Tyrimo metodai:

- Literatūros bei mokslinių straipsnių analizės metodas. Daugiausiai taikomas nagrinėjant socialinės apsaugos ir socialinio draudimo sąvokas bei analizuojant raidos etapus.
- Teisės aktų analizės metodas. Šis metodas naudojamas analizuojant dabartinio Lietuvos valstybinio socialinio draudimo reglamentavimo ypatumus.
- Apibendrinimo metodas. Taikomas apibendrinant skyrius bei formuluojant galutines išvadas.
- Statistinė analizė. Metodas padeda įvertinti statistinius duomenis, palyginti įvairių laikotarpių valstybinio socialinio draudimo įmokų ir išmokų kitimą. Taip pat, siekiant įvertinti rodiklių įtakos reikšmingumą VSD įmokų ir išmokų kitimui, darbe atliekama koreliacinė ir regresinė analizė.

Tyrimo laikotarpis: skaičiavimams naudojami 2005 - 2012 m. duomenys.

Darbo struktūra ir tyrimo rezultatų taikymo sritys. Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, išvados ir rekomendacijos, literatūros sąrašas ir priedai. Darbo apimtis – 89 puslapiai be priedų.

Pirmojoje dalyje „Teoriniai socialinio draudimo pagrindai“ teoriniu lygmeniu nagrinėjamos socialinės apsaugos ir socialinio draudimo sampratos, pagrindžiamos socialinio draudimo atsiradimo prielaidos, aptariamas Lietuvos socialinio draudimo raidos laikotarpis ir apžvelgiami teisės aktai, reglamentuojantys Lietuvos valstybinį socialinį draudimą.

Antrojoje dalyje „Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas ir jį įtakančios veiksniai“ teoriniu lygmeniu nagrinėjamas valstybinio socialinio draudimo Fondo biudžetas, apžvelgiamos pajamų ir išlaidų rūšys. Taip pat šioje dalyje atliekama VSDF biudžeto santykio kitimą įtakančių veiksnų teorinė analizė ir pateikiamas tyrimo instrumentarijus.

Trečiojoje dalyje išskiriamos aktualios šios draudimo rūšies problemos. Siekiant įvertinti veiksnų, įtakančių VSDF biudžeto įmokas ir išmokas, reikšmingumą, atliekama ekonominių

veiksnių koreliacinė ir regresinė analizė. Šioje dalyje identifikuojami politiniai veiksniai, įtakoiantys socialinio draudimo įmokų ir išmokų kitimą. Apžvelgiamas pastarųjų kelių metų „Sodros“ biudžeto įplaukų ir išlaidų pokytis bei analizuojama dabar susiklosčiusi padėtis.

Ketvirtojoje dalyje nagrinėjamos VSDF biudžeto deficito susidarymo priežastys. Siekiant numatyti „Sodros“ biudžeto perspektyvas, atliekama einamųjų ir ateinančių metų įmokų ir išmokų prognozė. Šioje dalyje aptariamos ir biudžeto subalansuotumo problemos sprendimo kryptys. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir rekomendacijos.

Darbe naudojami specifiniai sutrumpinimai:

SADM – Socialinės apsaugos ir darbo ministerija;

PSD – Privalomasis sveikatos draudimas;

VSD – Valstybinis socialinis draudimas;

VSDF – Valstybinio socialinio draudimo fondas.

1. TEORINIAI SOCIALINIO DRAUDIMO PAGRINDAI

1.1. Socialinio draudimo ir socialinės apsaugos sampratos

Kiekvienoje valstybėje yra kuriamas jai tinkamas socialinės apsaugos modelis. Socialinė apsauga – priemonių visuma, kurias naudojant kuriamas solidarumas tarp žmonių, kurie neteko darbo pajamų arba patyrė ypatingų išlaidų. R. Lazutka (2001) nuomone, „socialinė apsauga – tai politikos priemonės, kuriomis siekiama apsaugoti asmenis esant įvairioms gyvenimo situacijoms ir sąlygoms, kuriose išskyla asmens pragyvenimo pavojus. D. Bernotas ir A. Guogis (2006) socialinę apsaugą apibrėžia kaip „valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių visumą, teikiančia gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų gyventojams, kurie dėl įstatymų numatytų priežasčių negali apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba yra nepakankamai aprūpinti.

Socialinė politika yra būtina kuriant gerovės valstybę, kadangi turi išskirtinę savybę – piliečių lojalumo stiprinimas savo nacionalinei valstybei. Valdžios vykdoma socialine politika norima reguliuoti visuomenės poreikius ir atsirandančias problemas bei įgyvendinti socialinį teisingumą. A. Vaišvilos (2002) nuomone, „socialinis teisingumas – tai asmens integravimas į visuomenę po to, kai rinkos ekonomika jį eliminavo iš visuomenės, pavertė socialiai neveiksnium ir dėl to – potencialiai pavojinga jėga sau ir visuomenei.“ (p. 9).

Atlikus šaltinių, nagrinėjančių socialinę apsaugą, analizę išryškėjo dvi pagrindinės jos formos: socialinė parama ir socialinis draudimas (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Socialinės apsaugos sistema

Socialinė apsauga			Specialios išmokos
Socialinis draudimas	Socialinė parama		
	Piniginės išmokos	Socialinės paslaugos	
1. Pensijų. 2. Ligos ir motinystės. 3. Nedarbo. 4. Sveikatos.	1. Šalpos pensijos. 2. Išmokos šeimai. 3. Laidojimo išmokos. 4. Kompensacijos. 5. Kita.	1. Socialinės globos įstaigos. 2. Senelių, neįgaliųjų, našlaičių globos namai.	1. Pirmojo ir antrojo laipsnio valstybinės pensijos. 2. Nukentėjusiųjų asmenų valstybinės pensijos. 3. Pareigūnų ir karių valstybinės pensijos. 4. Mokslininkų valstybinės pensijos.

1 lentelės tęsinys kitame puslapyje

1 lentelės tęsinys

Socialinė apsauga			Specialios išmokos
Socialinis draudimas	Socialinė parama		
	Piniginės išmokos	Socialinės paslaugos	
5.Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų.	.	3. Dienos centrai. 4. Nakvynės namai. 5. Pagalba namuose. 6. Slauga namuose.	5. Teisėjų valstybinės pensijos. 6. Rentos buvusiems sportininkams. 7. Rentos signatarams. 8. Prezidento valstybinė renta. 9. Kompensacinės išmokos teatrų ir koncertinių įstaigų kūrybiniais darbuotojams.

Šaltinis: Sudaryta autorės pagal Bitiną, Tartilą, Litvaitienę, 2011

Socialinė parama pasireiškia pašalpų teikimu tiems asmenims, kuriems nėra skiriamos valstybinio socialinio draudimo išmokos ir kurie priklauso neturtingų šalies gyventojų sluoksniui su žemu pragyvenimo lygiu. R. Mackay (2001) teigia, kad socialinės paramos tikslas yra padėti žmonėms, neturintiems finansinių išteklių (arba jų turintiems nepakankamai, socialinės paramos išmokos yra skirtos užtikrinti asmens minimalųjį gyvenimo standartą ir yra finansuojamos iš valstybės biudžeto - mokesčiais). Pagrindinis skirtumas tarp socialinio draudimo ir socialinės paramos pasireiškia tuo, kad visi apsidraudę asmenys, susidūrę su socialine rizika, be jokio papildomo jų pajamų patikrinimo, turi teisę gauti socialinio draudimo išmoką, tuo tarpu asmenys, norintys gauti socialinę paramą, gali būti patikrinami, siekiant įvertinti jų gyvenimo lygį ir jo atitikimą keliamiems reikalavimams tokiai paramai gauti.

Valstybiniame socialinio draudimo įstatyme (1991 m., 1 str.) pateiktas toks apibrėžimas: „Valstybinis socialinis draudimas – valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių sistema, teikianti apdraustiesiems Respublikos gyventojams, taip pat įstatymo numatytais atvejais apdraustųjų šeimų nariams gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų, jei jie negali dėl įstatymo numatytų priežasčių pasirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų arba dėl įstatymo numatytų svarbių priežasčių turi papildomų išlaidų.“ Pasak Bitino, Tartilo ir Litvaitienės (2011), „valstybinis socialinis draudimas – kompromisas tarp „prieinamumo“ ir „priimtino“. Socialinio draudimo atveju solidarumo sistemos nariai savanoriškai arba privalomai patys moka draudimo įnašus arba kiti sumoka už juos, ir todėl, tokios solidarumo sistemos nariui patyrus socialinę riziką, yra galimybė gauti socialinę išmoką.“ (p.38). Lezgovko (2010) teigia, kad „valstybinis socialinis draudimas - tai santykių sistema, pagal kurią

sudaromi ir naudojami piniginių lėšų fondai materialiniam aprūpinimui asmenų, kurie fiziškai nedarbingi arba darbingi, bet negali realizuoti savo darbingumo dėl įvairių priežasčių.“ (p.71).

„Socialinis draudimas – valstybės socialinės politikos realizavimo mechanizmas, visuomenės socialinės apsaugos pagrindas“. (*Федорова, 2009, p. 82*). Pagrindinis socialinio draudimo tikslas – socialinio draudiminio įvykio atveju sukurti pasitenkinimą asmenims, netekusiems darbingumo dėl ligos, motinystės, senatvės, invalidumo (netekto darbingumo) ar kitais atvejais. Siekiant palankesnių sąlygų jaunų žmonių įdarbinimui, nuo 2012 m. darbdaviai turi galimybę kreiptis dėl pirmą kartą įsidarbinusio asmens darbo užmokesčio kompensavimo. „Toks kompensavimas numatytas pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (SADM) inicijuotą „Parama pirmam darbui“ priemonę“. (SADM, 2012). Šio Europos socialinio fondo lėšomis finansuojamo projekto tikslas – jaunų žmonių integracijos į darbo rinką skatinimas. Atsižvelgiant į tai, kad Europoje nedarbingų jaunų žmonių skaičius yra didelis, ES naudos turimas priemonės remdama jaunimo užimtumą. Kovai su 15 – 24 m. amžiaus asmenų nedarbu ES per 2014 ir 2015 m. bus skirta 6 mlrd. EUR. Lėšos bus skirtos toms valstybėms, kuriose jaunimo nedarbo rodiklis viršija 25 proc. Pinigai bus panaudoti naujų darbo vietų sukūrimui ir kitoms programoms, didinančioms užimtumą, finansuoti. Pagal šį projektą, Lietuvai bus skirta iki 200 mln. EUR. *2014–2020 m. laikotarpiu taip pat numatomos didesnės ESF investicijos nei 2007–2013 m., kadangi 2013 m. Europos Tarybos rekomendacijose Lietuvai rekomenduojama spręsti didelio žemos kvalifikacijos darbuotojų ir ilgalaikio nedarbo problemas, nukreipiant išteklius į aktyvios darbo rinkos priemones, kartu didinant jų aprėptį ir veiksmingumą, didinti jaunimo galimybes įsidarbinti bei įgyvendinti konkrečias priemones, skirtas skurdiui ir socialinei atskirčiai mažinti.* (Finansų ministerija, 2013)

Nors Lietuvos socialinėje sferoje yra iškilusių didelių grėsmių, susijusių su nekontroliuojama darbo jėgos, ypač aukštos kvalifikacijos specialistų emigracija į kitas Europos ir pasaulio valstybes, manoma, kad socialinės apsaugos sistema padeda susidoroti namų ūkiams ar asmenims su jiems tenkančia rizikos veiksnių arba poreikių našta.

Apibendrinant pastebima, kad visi autoriai socialinio draudimo sąvoką pateikia skirtingai, tačiau svarbiausi jos elementai – rizikos perkėlimas, gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų teikimas – lieka tie patys.

1.2. Lietuvos socialinio draudimo raida

Lietuvos socialinės apsaugos sistemos kūrimo pradžia - pirmieji metai po valstybės nepriklausomybės atkūrimo. Tuo metu valstybė sprendė svarbią problemą – buvo poreikis sukurti socialinės rūpybos organus, gauti lėšų socialinio aprūpinimo sistemai finansuoti, jas paskirstyti. „Pagrindiniai įstatymai buvo parengti ir priimti per palyginti trumpą laiką po nepriklausomybės

atkūrimo – dar 1990 – 1991 m. priimti įstatymai ir kiti teisės aktai, kuriuose įteisinti pagrindiniai, iki šiol galiojantys socialinės apsaugos (aprūpinimo) sistemos principai, lėšų šaltiniai, pagrindinės vykdomosios institucijos ir kt.“ (Bitinas ir kt., 2011, p. 137).

Lietuvoje socialinės draudimo sistemos pradžia laikoma 1926 m. kovo 23 d., tuometiniam Respublikos prezidentui A.Stulginskiui pasirašius Vyriausiosios socialinio draudimo valdybos įstatymą. Šiandien ši data – tai socialinio draudimo darbuotojų profesinė diena. Valdyba buvo įsteigta prie Vidaus reikalų ministerijos. Minėtame įstatyme kalbama apie Valdybos steigimo tikslą – socialinio draudimo reikalų tvarkymas. Valdyba nešė atsakomybę už ligonių kasų įstatymo aiškinimą, jų sąmatų tvirtinimą bei rūpinosi jų steigimu. Valdyba taip pat buvo atsakinga už socialinę globą, steigė našlaičių ir senelių prieglaudas ir kontroliavo jų darbą.

Tarpukario laikotarpiu labiausiai išvystytu buvo ligos draudimas. Prieš II-ąją pasaulinį karą atsirado nelaimingų atsitikimų darbe draudimas. 1928 m. pabaigoje Lietuvoje prasidėjo ligonių kasų steigimas: 10 teritorinių ir 6 atskirų įmonių ir įstaigų kasos. Apdraustųjų ligos draudimu ratui priskiriami asmenys tarnaujantys valstybei, savivaldybėms ar privatiems asmenims bei jų šeimų nariai. Tarpukario periodu ligos draudimu nedraudavo žemdirbių, kurių pajamos viršydavo 400 Lt per mėnesį, dėl to apdraustųjų socialiniu draudimu asmenų skaičius buvo nedidelis, nes du trečdaliai jų tuo metu dirbo žemės ūkyje. Apdraustiesiems buvo garantuojamas nemokamas gydymas, ligos, laidojimo, motinystės ir žindymo pašalpos. Pašalpa ligos atveju siekė nuo 50 iki 100 proc. algos, priklausomai nuo ligonio šeimos finansinės būklės. Ligonų kasos sprendavo dėl skiriamų pašalpų dydžio. „Ligos draudimas buvo finansuojamas įmokomis, kurios negalėjo būti didesnės už 3 proc. algos ir 40 proc. šios sumos mokėjo darbdavys, o 60 proc. – apdraustasis. Valstybės išdas mokėjo 5 proc. draudėjų ir narių įmokų sumos.“ (VSD fondo valdyba, 2009). Ligonų kasų administravimo išlaidoms buvo numatytos ribos. 1936 m. priimtas Draudimo nuo nelaimingų atsitikimų įstatymas, o nuo 1938 m. galiojo Nukentėjusių nuo nelaimingų atsitikimų dirbančiųjų žemės ūkiuose aprūpinimo įstatymas.

Tuo metu įstatyme buvo numatytas medicininės pagalbos, laikinojo nedarbingumo ir laidojimo pašalpų teikimas, o taip pat invalidumo ir maitintojo netekimo pensijų mokėjimas. Nedarbingumo pašalpa buvo prilyginama dviem trečdaliams darbo pajamų, o jos mokėjimas prasidėdavo nuo ketvirtosios nedarbingumo dienos. Invalidumo pensija siekė 75 proc. nuo ankščiau gaunamų su darbu susijusių pajamų. Neįgalusis asmuo galėjo atsisakyti pensijos ir gauti 10-ies metų pensijos dydžio vienkartinę pašalpą. 1937 m., pirmaisiais draudimo metais, nelaimingų atsitikimų darbe buvo užregistruota 2504, o 1939 m. šis skaičius pasiekė net 5824. (VSD fondo valdyba, 2009).

1937 m. Lietuvoje pradėjo veikti nelaimingų atsitikimų kasa, kurios reikalai buvo tvarkomi kasos valdybos. Ši centrinė įstaiga buvo atsakinga už draudimo nuo nelaimingų atsitikimų visoje Lietuvoje tvarkymą. Įmokų rinkliava priklausė ligonių kasoms, o draudimo nuo nelaimingų atsitikimų kasos kompetencijai priklausė pašalpų bei pensijų skirimas.

Tarpukario laikotarpiu šalyje nebuvo pensijų draudimo. Pensijas gaudavo tik kariai, valstybės tarnautojai bei nusipelnę šalies veikėjai. Buvo iškeltas reikalavimas dėl socialinio draudimo pensijos - asmens ištarnauto valstybinėje tarnyboje laikas turėjo siekti 25 metus. Pensijos dydis siekdavo 60 proc. buvusios algos dydžio.

Nedarbo draudimo pradžia - 1919 m., kai įsigaliojo Darbo biržų įstatymai, kur buvo išvardintos nemokamos paslaugos asmenims, kurie ieško darbo ar darbininkų. Darbo biržos atsirado tik Kaune ir Šiauliuose, kurios rengdavo viešuosius darbus.

1940 m. Liaudies komisarų taryba nutarė, kad visos socialinės paskirties įstaigos, ligonių kasa ir Vyriausioji socialinio draudimo taryba turi būti perduotos Socialinio aprūpinimo komisariatui, tuo užbaigiant Tarpukario Lietuvos socialinio draudimo istoriją.

Po šalies okupacijos savo veiklą pradėjo sovietinis socialinio draudimo modelis. Socialinio draudimo apdraustųjų ratui buvo priskiriami visi darbininkai ir tarnautojai, neatsižvelgiant į jų darbo trukmę ir apmokėjimo būdą. Valstybė savo lėšomis finansavo socialinį draudimą, o įmokų mokėjimas priklausė tik įmonėms ir organizacijoms.

Iki 1990 metų Lietuvoje neegzistavo atskiras socialinio draudimo biudžetas, o įmokos buvo mokamos į bendrą socialinio draudimo biudžetą, kuris buvo tik dalis TSRS biudžeto. „Lietuvos įmonės, įstaigos ir organizacijos mokėjo įmokas profesinėms sąjungoms.“ (VSD fondo valdyba, 2009). Nėštumo, vaiko gimimo ir kitos pašalpos darbuotojams buvo mokamos tik gavus profsąjungų leidimą. Atskiro socialinio draudimo biudžeto nebuvimas sudarė vaizdą, kad visos išmokos mokamos iš valstybės biudžeto.

Taisė gauti laikinojo nedarbingumo pašalpą darbuotojams priklausė iki tos dienos, kol pasveikdavo arba būdavo pripažinti neįgaliaisiais. Pašalpos dydis buvo nustatomas atsižvelgus į darbo užmokesčio dydį, darbo stažą ir narystę profsąjungoje. Teisė į nėštumo ir gimdymo pašalpą priklausydavo vienam iš tėvų, kuris be pertraukos išdirbdavo įmonėje ilgiau kaip tris mėnesius, o jos dydis siekdavo 100 proc. gaunamo darbo užmokesčio dydžio. Mirties atveju darbuotojui ar šeimos nariams, kuriuos jis išlaikydavo, buvo skiriama laidojimo pašalpa.

Sovietiniu laikotarpiu pensijų mokėjimo sistema buvo gana paini. *Pensijos buvo skiriamos senatvės, invalidumo ir maitintojo netekimo atvejais, taip pat asmenims,ėjusiems nustatytą laiką tam tikrą tarnybą. Senatvės pensijos amžius, kurį vėliau paveldėjo ir naujai sukurta nepriklausomos Lietuvos socialinio draudimo sistema, buvo 55 metai vyrams ir 50 metų moterims. Senatvės pensijai gauti buvo nustatytas 25 metų darbo stažas vyrams ir 20 metų moterims. (VSD fondo valdyba, 2009).*

Minėtame laikotarpyje socialinis draudimas ir socialinė parama buvo sujungtos tam, kad vyrautų nuomonė, jog visus žmones saugo valstybė.

„1990 m. Lietuvoje buvo padėti socialinio draudimo pamatai. Vasario 13 dieną tuometinė Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą “Dėl Lietuvos TSR Valstybinio socialinio draudimo sistemos

pertvarkymo”, kuriame nurodoma iš Lietuvos profesinių sąjungų perimti socialinį draudimą valstybės žinion.“ (VSD fondo valdyba, 2009). Tais pačiais metais įsteigta Vyriausioji valstybinio socialinio draudimo valdyba (trumpiau vadinama „Sodra”), kuri perėmė socialinio draudimo vykdymo funkcijas.

1991 m. gegužės mėnesį įsigaliojo LR valstybinio socialinio draudimo įstatymas, kuriame kalbama apie socialinio draudimo rūšis.

Nuo 1992 m. kovo 23 diena laikoma socialinio draudimo diena, nes 1926 m. tą dieną pradėjo galioti pirmasis socialinio draudimo įstatymas.

Vėlesniais metais buvo reformuojama pensijų draudimo sistema, kuri pasibaigė tik 1994 m., o naujai įteisinta pensijų sistema įsigaliojo nuo 1995 metų, įsigaliojus socialinio draudimo pensijų įstatymui. Pradėjus galioti šiam įstatymui atsirado pensijų indeksavimas, kurio esmė - pensijų didinimas padidinus bazinę pensiją ir draudžiamąsias pajamas. Padidėjusioms pensijoms mokėti neužteko gaunamų pajamų, dėl to „Sodros“ biudžetas tapo nesubalansuotu.

1997 m. prasidėjo sveikatos reformos įgyvendinimas - sveikatos draudimo funkcijas perėmė ligonių kasos.

1999 m. priimtas Pensijų fondų įstatymas, kuriame numatomos pensijų fondų steigimo sąlygos ir veikimas. Fondų steigimo tikslas – pagalba asmenims, besirūpinantiems savo ateitimi.

„2000 m. įteisinta nauja draudimo rūšis – nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų draudimas, grindžiamas solidarumo principu: darbdavys moka įmoką už samdomą darbą dirbančius asmenis, o įvykus draudžiamajam įvykiui išmokos mokamos asmenims, apdraustiems šia draudimo rūšimi, jų mirties atveju – šeimos nariams.“ (Bitinas ir kt., 2011, p. 142).

2003 m. pradėta pensijų sistemos reforma: apdraustieji dalį nuo sumokėtų įmokų „Sodrai“ gali patys nukreipti į pasirinktą pensijų fondą.

Nuo 2004 m. kovo 1 dienos motinystės (tėvystės) pašalpos dydis pakilo iki 70 proc., o nuo 2007 m. iki 86 proc. buvusio darbo užmokesčio.

2007 m. motinystės (tėvystės) socialinio draudimo pašalpų dydžiai buvo padidinti du kartus: pirmą kartą – motinystės (tėvystės) pašalpa nuo 70 proc. padidinta iki 85 proc. kompensuojamojo uždarbio dydžio, antrą kartą – šias pašalpas, iki vaiku sukaks 6 mėnesiai, pradedant mokėti 100 proc. kompensuojamojo uždarbio už likusį laiką, iki vaiku sukaks vieneri metai, paliekant 85 proc. šio uždarbio. (Bitinas ir kt., 2011, p. 144).

„Nuo 2009 m. gegužės mėnesio Ligos pašalpa iš Valstybinio socialinio draudimo fondo lėšų nuo trečiosios iki septintosios (įskaitytinai) laikinojo nedarbingumo dienos mokama 40 proc., o nuo aštuntosios laikinojo nedarbingumo dienos – 80 proc. pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio dydžio.“ (SADM, 2010).

2009 m. valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas tapo deficitiniu, o Lietuvos Vyriausybė kelis kartus suteikė paskolas Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybai. Tais pačiais metais, siekiant išvengti sukčiavimo atvejų, buvo numatytos griežtesnės motinystės, motinystės (tėvystės) ir tėvystės pašalpų mokėjimo sąlygos.

Tvirtinant 2010 m. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą buvo priimtos įstatymo pataisos, kuriomis mažinamos kai kurios socialinio draudimo išmokos (motinystės, tėvystės, motinystės (tėvystės)). Tais pačiais metais Seimas priėmė laikinąjį įstatymą, kuriame numatomas socialinių išmokų perskaičiavimas. Priėmus įstatymą buvo siekiama subalansuoti Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą ir įmokų bei išmokų srautus. Pensijų mažinimas kiekvieną asmenį palietė skirtingai, priklausomai nuo gaunamos pensijos dydžio bei išdirbto laikotarpio (kuo didesnis stažas, tuo mažiau mažinama pensijos išmoka). Šiuo įstatymu keitėsi ir dirbančiųjų pensininkų pensijos dydis. Asmeniui, turinčiam mažesnę darbo užmokestį, pensija sumažėjo neženkiai, o gaunančiam didesnę algą – daugiau.

Nuo 2012 m. sausio 1 d. įsigaliojo valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo pataisos ir pradėtas senatvės pensijos amžiaus ilginimas, siekiant suvienodinti jį vyrams ir moterims. Iki 2026 m. kiekvienais kalendoriniais metais moterims prisidės 4 mėnesiai, vyrams – 2 mėnesiai per metus. Daugumoje Europos Sąjungos valstybių dėl demografinių procesų pensinis amžius jau siekia minėtą ribą. Šiuo sprendimu norima užtikrinti Lietuvos pensijų sistemos finansinį stabilumą bei sumažinti VSDF biudžeto deficitą. „Nuo 2012 m. sausio 1 d. senatvės, netekto darbingumo (invalidumo), našlių ir našlaičių valstybinio socialinio draudimo pensijos buvo grąžintos į prieškrizinį lygį.“ (SADM, 2012).

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos socialinio draudimo pradžia – 1926 m. kovo 23 d., kai įsigaliojo Vyriausiosios socialinio draudimo valdybos įstatymas. Vykstant pokyčiams ir permainoms, socialinis draudimas tapo savarankiška finansinio aprūpinimo sistema socialiniams poreikiams tenkinti. (Apxunov, 2007, c. 6). 1990 m. „Sodros“ biudžetas tapo savarankišku ir atskirtu nuo valstybės biudžeto. 1990 – 1999 m. laikotarpiu buvo išplėstas socialinis draudimas. Šiandien socialinio draudimo vystymosi raida Lietuvoje yra svarbi todėl, kad „Sodroje“ vykstantys pokyčiai yra glaudžiai susiję su valstybės istorija. VSD siejamas su skurdo mažinimu bei pagalbos teikimu tiems asmenims, kuriems dėl tam tikrų socialinių rizikų tokia pagalba yra būtina.

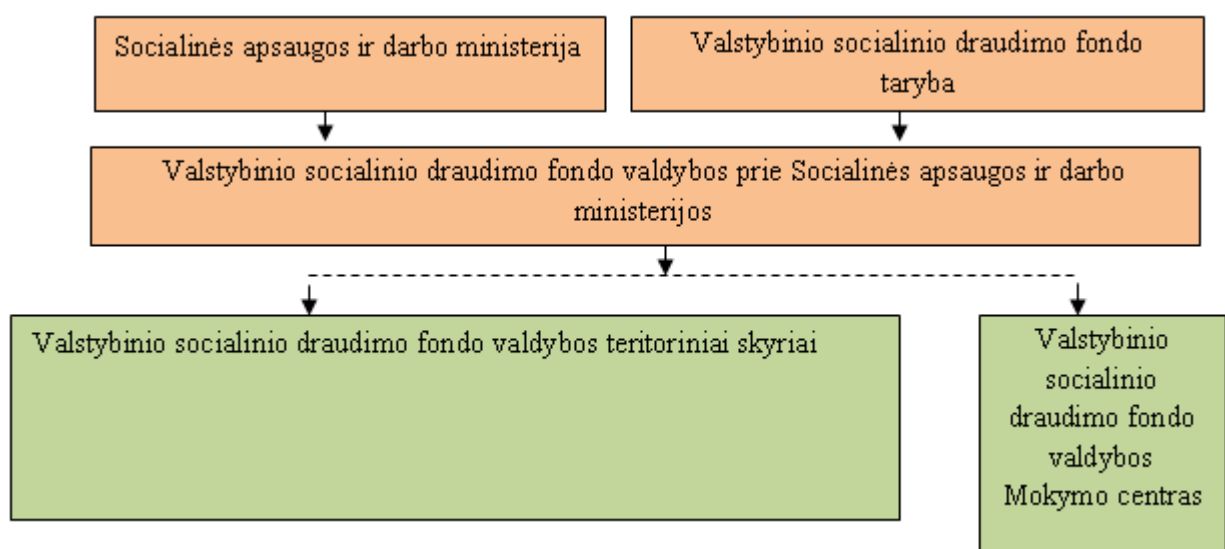
1.3. Lietuvos valstybinio socialinio draudimo valdymo sistema

„Socialinė apsaugos sistema gali būti apibūdinama kaip būdų ir priemonių visuma, siekiant apsaugoti žmones nuo socialinių rizikų. Socialinė apsauga apima tokias rizikas, kaip senatvė, mirtis, liga, neįgalumas, našlystė, nedarbas ar šeimos padidėjimas“ (Lezgovko A., Barauskaitė J., 2007).

Pasak Guogio (2008), „valstybinis socialinis draudimas – valstybės nustatytų socialinių ekonominių priemonių sistema, teikianti apdraustiesiems nariams gyvenimui reikalingų lėšų ir paslaugų, jei jie negali dėl teisės aktuose nurodytų priežasčių apsirūpinti iš darbo ir kitokių pajamų ir dėl teisės aktuose nurodytų svarbių priežasčių turi papildomų išlaidų.“ (p. 29). Svarbiausia valstybinio socialinio draudimo užduotis – skirti tam tikro dydžio bazines pajamas, vykdyti įmokų perskirstymą remiantis solidarumo principu ir garantuoti sumažėjusių arba netektų pajamų kompensavimą. Surenktos socialinio draudimo įmokos iš karto yra išmokamos socialinio draudimo išmokų gavėjams, nesudarant rezervo ir neinvestuojant. Visi draudimai remiasi įmokų principu – apdraustiesiems asmenims, norintiems turėti teisę į išmokas, yra būtinybė mokėti įmokas.

Pagal LR valstybinio socialinio draudimo įstatymą (1991, 24 str.), Lietuvos socialinio draudimo sistemą sudaro:

- 1) Socialinės apsaugos ir darbo ministerija;
- 2) VSDF taryba;
- 3) VSDF valdyba;
- 4) VSDF valdybos teritoriniai skyriai ir kitos įstaigos (žr. 1 pav.).

1 pav. Valstybinio socialinio draudimo valdymo sistema

Šaltinis: Sudaryta pagal „Sodros“ duomenis, 2009

Socialinio draudimo sistemoje taip pat dalyvauja draudėjai ir apdraustieji, Valstybinė mokesčių inspekcija, Lietuvos darbo birža prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Valstybinė ligonių kasa prie Sveikatos apsaugos ministerijos ir pensijų kaupimo bendrovės. (VSD fondo valdyba, 2009).

Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija ir jai pavaldžios institucijos rūpinasi kiekvieno asmens socialinės gerovės palaikymu, organizuojant darbo ir socialinę apsaugą. SADM kompetencijai priklauso socialinės apsaugos ir darbo srities įstatymų leidyba, šalyje atliekamų šios srities mokslinių tyrimų rėmimas ir koordinavimas, jos įsteigtų ar jai priskirtų įstaigų veiklos kontrolė, perspektyvinių ir artimiausių socialinio draudimo uždavinių numatymas. SADM taip pat teikia Vyriausybei Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto projektą su ataskaita dėl jo vykdymo.

„Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo taryba (toliau- Fondo taryba) yra lygiateisio trišalio bendradarbiavimo pagrindu sudaryta kolegiali institucija, nagrinėjanti ir priimanti sprendimus socialinio draudimo politikos įgyvendinimo klausimais.“ (LR socialinio draudimo įstatymas, 1991, 26 str.). Jos sudėtis socialinės apsaugos ir darbo ministro teikimu tvirtinama Vyriausybės. Fondo Taryba nagrinėja ir teikia siūlymus bei išvadas Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai dėl socialinį draudimą reglamentuojančių teisės aktų, priskirtų tarifų ir asignavimų, biudžeto sudarymo tvarkos, Valstybinio socialinio draudimo fondo rezervo sudarymo. Fondo Taryba neša atsakomybę už išvadų dėl Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto audito ir Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos veiklos rezultatų skelbimą Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai.

Lietuvos valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba (toliau - Fondo valdyba) yra viešojo administravimo įstaiga, organizuojanti socialinį draudimą ir vykdomi operatyvų Fondo lėšų tvarkymą bei apskaitą, užtikrindama priskaičiuotų socialinio draudimo įmokų sumų, baudų, delspinigių surinkimą ir išieškojimą į Fondą, teisingą duomenų apie apdraustuosius tvarkymą, bei įstatymuose nustatytų socialinio draudimo išmokų paskyrimą ir mokėjimą gavėjams. (Bitinas ir kt., 2011, p. 123). Fondo valdyba pasirašo sutartis su juridiniais arba fiziniais asmenimis dėl socialinio draudimo funkcijų atlikimo, koordinuoja ir užtikrina Fondo valdybos teritorinių skyrių ir kitų įstaigų efektyvę ir kokybišką veiklą bei vykdomų kontrolę, yra atsakinga už draudėjų, apdraustųjų ir socialinio draudimo išmokų gavėjų informacinės bazės duomenų rinkimą ir saugojimą.

Fondo valdybos teritoriniai skyriai rūpinasi Fondo lėšų tvarkymu, užtikrinant priskaičiuotų socialinio draudimo įmokų surinkimą ir išieškojimą į Fondą laiku ir teisingą socialinio draudimo išmokų paskyrimą ir mokėjimą gavėjams. (VSD fondo valdyba, 2009, p. 5). Fondo valdybos teritoriniai skyriai, kartu su savivaldybės valdymo institucijomis, atsakingi už socialinio draudimo išmokas iš savivaldybių biudžetų, išduoda nedarbingumo bei nėštumo ir gimdymo atostogų pažymėjimus ir vykdo jų tęsimo kontrolę.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytą, galima daryti išvadą, kad Lietuvos valstybinio socialinio draudimo sistemą sudaro: Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (SADM), Valstybinio socialinio draudimo fondo taryba, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie SADM („Sodra“), Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos teritoriniai skyriai, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Užsienio išmokų tarnyba, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos karinių ir joms prilygintų struktūrų skyrius, Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Mokymo centras. Socialinio draudimo sistemos dalyviais taip pat yra draudėjai, apdraustieji, išmokų gavėjai, Valstybinė mokesčių inspekcija, Lietuvos darbo birža prie SADM, Valstybinė ligonių kasa prie SADM, Pensijų kaupimo bendrovės.

1.4. Lietuvos socialinį draudimą reglamentuojantys teisės aktai

Svarbiausios teisės į socialinę apsaugą ir darbą yra išvardintos 1992 m. Lietuvos Respublikos konstitucijoje. Joje yrapateiktos tokios socialinės, ekonominės teisės, kaip teisė į darbą, verslą, tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą, socialinę apsaugą nedarbo atveju, kiekvieno dirbančiojo teisė į poilsį, teisė gauti senatvės, invalidumo pensijas, socialinę paramą nedarbo, ligos, našlystės, maitintojo netekimo ir kitais įstatymo numatytais atvejais, šeimos apsaugos teisės (dirbančių motinų teisė į atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas; nepilnamečius vaikus gina įstatymas ir kt.), teisė į sveikatos priežiūrą, darbuotojų teisė ginant savo ekonominius ir socialinius interesus.

Įvairius socialinės apsaugos elementus reglamentuoja:

- 1990 metais priimtas Valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas. Juo reguliuojami valstybinio socialinio aprūpinimo santykių pagrindai. Valstybinės socialinio aprūpinimo sistemos sudedamosios dalys: privalomasis socialinis draudimas, socialinis aprūpinimas bei socialinės pašalpos iš valstybės biudžeto. Socialinis aprūpinimas įstatymų numatytais atvejais yra priskiriamas asmenims, gavusiems laikinąjį nedarbingumą, kuriems reikalinga valstybės parama, maitintojo netekusioms šeimoms ir kt.
- 1991 metais priimtas Valstybinio socialinio draudimo įstatymas, kuriame pateikiama valstybinio socialinio draudimo santykių esmė: valstybinio socialinio draudimo rūšys, valstybiniu socialiniu draudimu draudžiami asmenys, valstybinio socialinio draudimo valdymo sistemos principai ir struktūra, šios sistemos dalyvių teisės, pareigos ir tenkanti atsakomybė.
- 1994 metais priimtas Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymas, kuriame išvardinami asmenys, turintys teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją. Valstybinės socialinio draudimo pensijos finansuojamos iš Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto.

- 1999 metais priimtas Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas, kuriame nurodomos negautų pajamų kompensavimo sąlygos įvykus draudiminiams įvykiams (nelaimingi atsitikimai darbe, pekeliui į darbą arba iš darbo). Šiame įstatyme taip pat išvardintos privalomai šiuo draudimu draudžiamų asmenų kategorijos bei jų teisės į draudimo išmokas, apibrėžti draudiminiai ir nedraudiminiai įvykiai.
- 1990 metais priimtas Bedarbių rėmimo įstatymas, kuris bendrai su kitais darbo santykius reglamentuojančiais įstatymais nurodo Lietuvos Respublikos piliečių konstitucines teises į darbą ir veiklos pasirinkimo valstybines garantijas.
- Kiti teisės aktai.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pateikęs neigiamą nuomonę dėl valstybinio socialinio draudimo garantijų sumažinimo. Konstitucinio Teismo teigimu, įstatymų leidėjas turi numatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris garantuotų pajamų, reikalingų pensijų išmokoms ir socialinei paramai, kaupimą, šių pensijų mokėjimą bei socialinės paramos teikimą. 2002 m. lapkričio 25 d. Konstitucinis teismas nutarime nurodė, kad pensijų mažinimas neturi būti mechaniškas, mažinant vyresnio amžiaus žmonių gaunamas pajamas, kurie iki pensinio amžiaus ilgai dirbo ir pagrįstai tikėjosi didesnių „Sodros“ pensijų išmokų. Tame pačiame Konstitucinio teismo nutarime nurodoma, kad atitinkantis įstatymo nustatytas sąlygas senatvės pensijai gauti asmuo turi teisę į atitinkamo dydžio socialinę išmoką, t.y. teisę į nuosavybę. 2010 m. balandžio 20 d. Konstitucinis Teismas priėmė nutarimą, kuriame dėstoma, kad valstybinio socialinio draudimo pensijų garantijos negali apkarpomos, nes pensija yra asmens nuosavybė. Toks nutarimas patvirtina Konstitucinio Teismo jurisprudencijos nuoseklumą socialinės apsaugos srityje. 2013 m. Konstitucinis Teismas paskelbė, kad jau paskirtų motinystės (tėvystės) išmokų mažinimas nuo 2010 m. liepos 1 d. taip pat prieštaravo Konstitucijai.

Atlikus teisės aktų, reglamentuojančių socialinio draudimo veiklą, analizę, daroma išvada, kad Lietuvos socialinį draudimą reglamentuoja LR Konstitucija, LR įstatymai, LR Vyriausybės nutarimai, LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (ministro) įsakymai, Fondo tarybos sprendimai, Fondo valdybos direktoriaus įsakymai ir kiti teisės aktai. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo priimti teisės aktai neprieštarauja Konstitucijai. Būtent Lietuvos Konstitucinis Teismas svarsto, ar socialinių išmokų mažinimas yra teisėtas.

2. VALSTYBINIO SOCIALINIO DRAUDIMO FONDO BIUDŽETAS IR JĮ ĮTAKOJANTYS VEIKSNIAI

2.1. Valstybinio socialinio draudimo fondas

Nuo pat socialinio draudimo kūrimo pradžios buvo siekiama socialinio draudimo biudžeto savarankiškumo. „1990 m. Lietuvoje buvo padėti socialinio draudimo pamatai. Vasario 13 dieną tuometinė Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos TSR Valstybinio socialinio draudimo sistemos pertvarkymo“, kuriame nurodoma iš Lietuvos profesinių sąjungų perimti socialinį draudimą valstybės žinion.“ (VSD fondo valdyba, 2009). Tais pačiais metais buvo įkurta Vyriausioji valstybinio socialinio draudimo valdyba, įgavusi dar trumpesnę pavadinimą - „Sodra“, kuriai perėjo socialinio draudimo vykdymo funkcijos. „Socialinio draudimo biudžeto atskyrimas nuo valstybės biudžeto reiškia, kad jo lėšos naudojamos tik Valstybinio socialinio draudimo įstatyme numatytoms išmokoms, nenaudojant jų kitiems, su socialiniu draudimu nesusijusiems tikslams.“ (Ona Gražina Rakauskienė, 2006, p. 549).

Lietuvoje valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymas ir vykdymas yra reglamentuojami Valstybinio socialinio draudimo įstatymu. Valstybiniu socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymu ir Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo taisyklėmis nustatoma Fondo biudžeto sudarymo ir vykdymo bei finansinės atskaitomybės teikimo tvarka.

„Fondo biudžetas – finansinis sistemos pagrindas ir jos funkcionavimo garantas.“ (Valstybinis socialinis draudimas Lietuvoje, 2009). Į Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą mokamos įmokos ir iš jo išmokamos išmokos. Nuo to, kaip efektyviai jis suformuotas ir tikslingai panaudojamas priklauso išmokų dydis ir mokėjimas laiku.

Šiuo metu Lietuvos socialinio draudimo sistema yra sudėtinga, ją reglamentuoja 19 įstatymų, kurie apima skirtingas sistemos dalis. Galima teigti, kad su šia sistema yra susijęs kiekvienas Lietuvos gyventojas, jei ne tiesiogiai kaip įmokų mokėtojas ar išmokų gavėjas, tai kaip šios sistemos dalyvių šeimos narys (LR Vyriausybė, 2010). Išlaidos socialiniam draudimui yra didžiausia valstybės viešųjų finansų programa, todėl valstybei labai svarbu užtikrinti sistemos ilgalaikį finansinį tvarumą, išmokų adekvatumą ir administravimo skaidrumą.

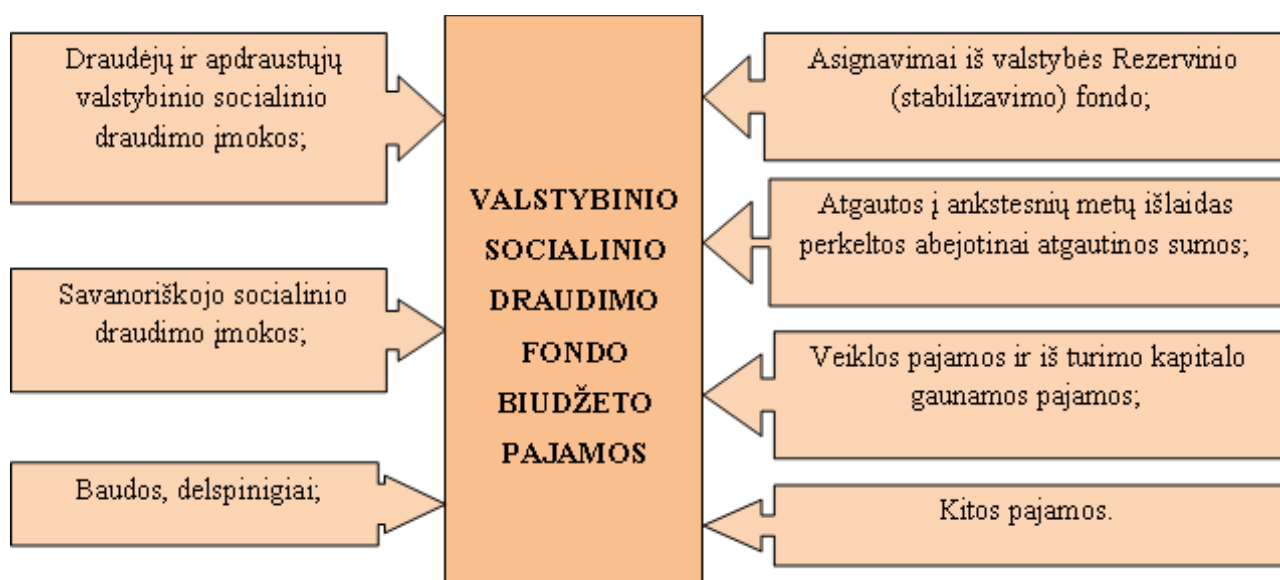
2.2. VSDF biudžeto pajamos

Socialinės apsaugos sistemos įplaukos – lėšos, gaunamos įmokų pavidalu, pajamos iš mokesčių arba mišrus finansavimo vykdymo būdas (socialinio draudimo įmokos ir mokesčiai).

Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto įplaukos planuojamos visoms socialinio draudimo įmokų mokėtojų grupėms, priklausomai nuo šalies ūkio plėtros makroekonominių prognozių, numatomų socialinio draudimo įmokų tarifų atskiroms socialinio draudimo rūšims, paskutinių 2 metų draudžiamųjų pajamų bazių ir valstybiniu socialiniu draudimu apdraustųjų skaičiaus kitimo.

Didžiausią Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto įplaukų dalį sudaro valstybinio socialinio draudimo įmokos, mokamos apdraustųjų ir jų darbdavių. „Darbdavio įmokos apskaičiuojamos pagal nominalaus darbo užmokesčio, mokamo darbuotojui, tam tikrą procentą, tai yra darbuotojo darbo užmokesčio iki jo paties įmokų ir pajamų mokesčio atskaitymo.“ (A. Guogis, A. Bitinas, 2011, p. 553). Darbuotojų įmokos dydis nustatomas pagal jo darbo pajamas. Darbdavio įmokos – išlaidos, išskaičiuojamos iš veiklos pajamų.

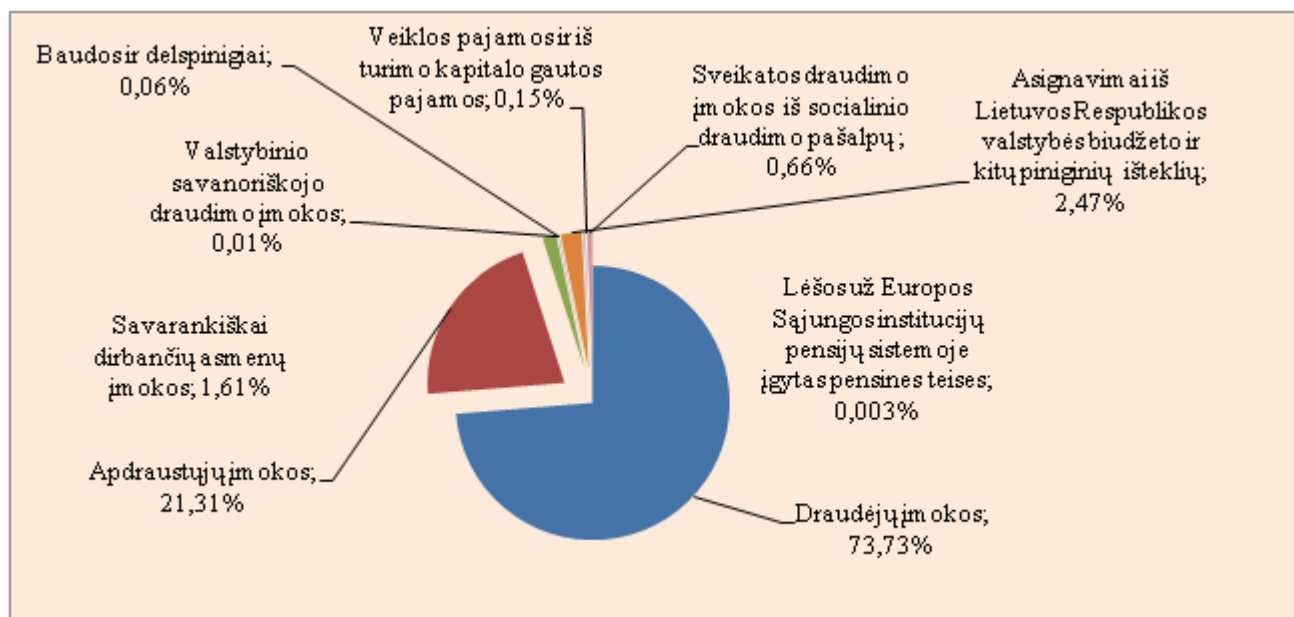
Prie valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamų priskiriamos ne tik socialinio draudimo įmokos, bet ir pervedamos į kitus fondus įmokos, įmokų sumos, pervedamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto už valstybės lėšomis draudžiamus asmenis, taip pat asignavimai iš valstybės biudžeto ir kitų valstybės piniginių išteklių (žr. 2 pav.).

2 pav. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamos

Šaltinis: Sudaryta pagal Bitiną ir kt., 2011, p.134

Fondo biudžeto surenkamų lėšų suma labiausiai priklauso nuo įmokų, o jos – nuo šalies ekonominės būklės, nedarbo lygio, darbo užmokesčio ir nuo mokančiųjų mokestinių pareigų vykdymo (žr. 3 pav.).

3 pav. VSDF biudžeto pajamų struktūra 2012 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis „Sodros“ duomenimis

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2011) nurodo, kad valstybinio socialinio draudimo įmokas privalo mokėti:

1. draudėjai - visi viešieji ir privatūs juridiniai asmenys, kurie privalo apskaičiuoti, išskaityti ir įmokėti į Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą valstybinio socialinio draudimo įmokas, taip pat fiziniai asmenys, kurie patys privalo mokėti valstybinio socialinio draudimo įmokas Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyta tvarka;
2. individualių įmonių savininkai; asmenys, užsiimantys individualia veikla, tarp jų - advokatai, advokatų padėjėjai, antstoliai, notarai, tikrųjų ūkinių bendrijų nariai, komanditinių ūkinių bendrijų tikrieji nariai; verslo liudijimus įsigiję asmenys bei ūkininkai ir jų partneriai, tuo atveju, kai žemės ūkio valdos ekonominis dydis pagal atliktus skaičiavimus, galiojančius praėjusių metų paskutinę dieną, yra lygus arba didesnis nei 4 ekonominio dydžio vienetai.

2005 m. individualios įmonės, neturinčios juridinio asmens statuso, sudarė 27 proc. visų draudėjų, o 2006 m. – 24 proc. Nuo 2005 iki 2006 m. VSF biudžeto pajamos didėjo 22,1 proc. Manytina, kad tam įtakos turėjo individualių įmonių skaičiaus augimas. Nuo 2009 m. sausio 1 d. privalomu valstybiniu socialiniu draudimu pradėti drausti asmenys, kurie gauna pajamas iš sporto ir atlikėjo veiklos bei pagal autorines sutartis. Valstybiniu socialiniu draudimu, įstatymo nustatytais

atvejais, privalomai bus draudžiami ūkininkai ir jų partneriai. Toks praplėstas apdraustųjų ratas lėmė „Sodros“ pajamų augimą tais metais.

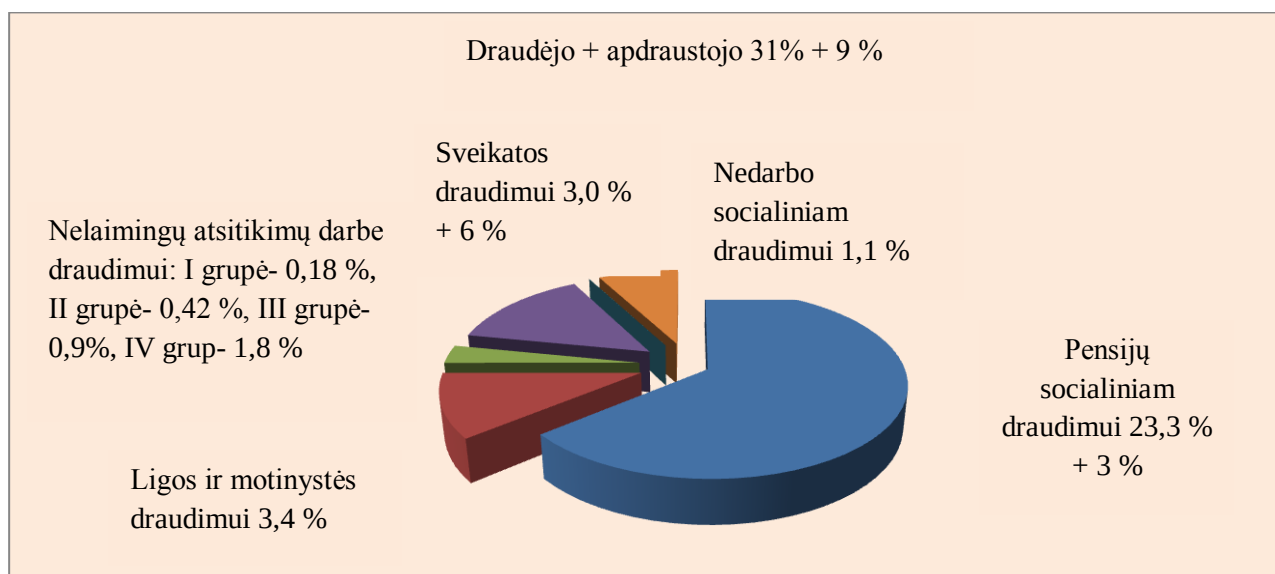
Draudėjų įmokas įtakojantys veiksniai:

- Asmenų skaičius, kurie dirba pagal darbo sutartį, vnt.;
- Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis, Lt.;
- Draudimo įmokų tarifas, proc.;
- Draudėjų įsiskolinimai „Sodros“ biudžetui metų pradžioje ir pabaigoje, tūkst. Lt.

Apdraustųjų įmokas įtakojantys veiksniai:

- Apdraustųjų darbuotojų skaičius (vnt.);
- Vidutinis mėnesinis darbo užmokestis (Lt.);
- Patvirtintas įmokų tarifas.

Valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifai ir jų dydžiai atskiroms socialinio draudimo rūšims (žr. 4 pav.) tvirtinami Seimo kartu su Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto rodiklių patvirtinimo įstatymu. „Fondo biudžeto pajamos numatomos kiekvienai valstybinio socialinio draudimo įmokų mokėtojų grupei, atsižvelgiant į šalies ūkio plėtros makroekonominės prognozes, planuojamus valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifus, paskutinių dvejų metų draudžiamųjų pajamų bazės bei valstybinio socialinio draudimo apdraustųjų skaičiaus kitimą.“ (Valstybinis socialinis draudimas Lietuvoje, 2009, p. 11).

4 pav. VSD įmokų tarifų pasiskirstymas atskiroms draudimo rūšims 2012 m.

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis

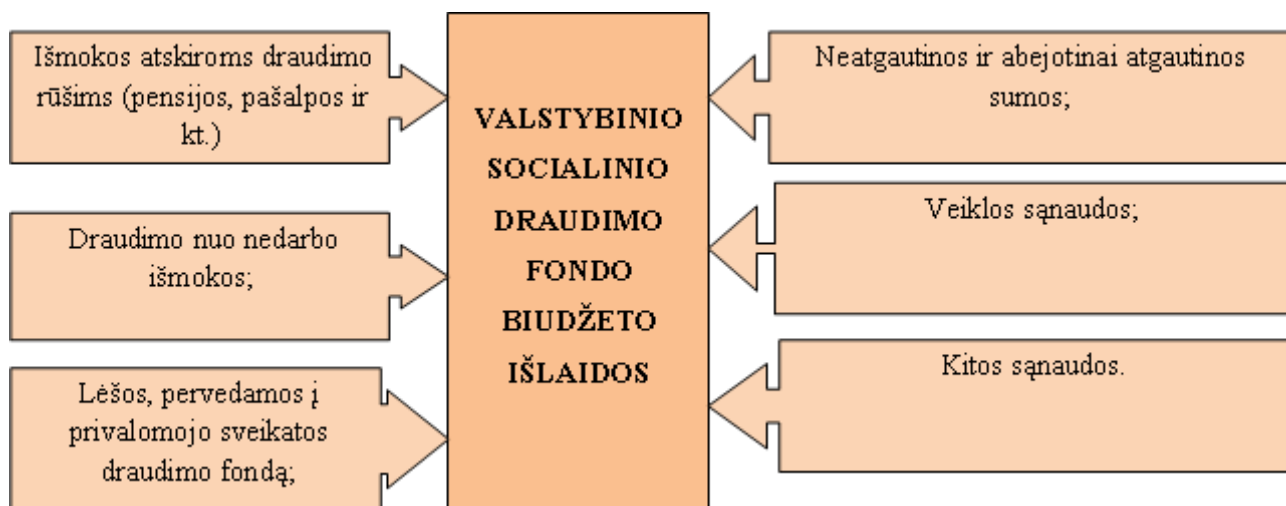
„Draudėjo ir apdraustojo asmens, dirbančio pagal darbo sutartį, narystės ar tarnybos pagrindu, socialinio draudimo įmokas į Fondo biudžetą priskaičiuoja, išskaito ir moka draudėjas nuo tos dienos,

kurią apdraustasis asmuo pradeda dirbti, neatsižvelgdamas į draudėjo įregistravimo teritorinėje mokesčių inspekcijoje datą“. (VSD fondo valdyba, 2012).

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytą, galima daryti išvadą, kad didžiausią valstybinio socialinio draudimo Fondo biudžeto pajamų dalį sudaro draudėjų ir apdraustųjų mokamos socialinio draudimo įmokos. Jos sudaro apie 98 proc. visų biudžeto pajamų. Likusi dalis yra sukaupiama iš Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos veiklos pajamų (delspinigiai, baudos ir kt.) bei savanoriškai apsidraudusių gyventojų įmokų. Socialinio draudimo įmokos nėra kaupiamos ir investuojamos, o iš karto naudojamos išmokoms mokėti. Įmokų mokėtojai gauna teisę į socialinio draudimo pensijų, nedarbo, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų išmokas, ligos ir motinystės pašalpas.

2.3. VSDF biudžeto išlaidos

Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto išlaidų dydis numatomas įvertinus šalies ūkio plėtros makroekonominės prognozes, demografinių rodiklių kitimus, kitiems biudžetiniams metams planuojamus įmokų tarifo dydžius visoms socialinio draudimo rūšims, taip pat atsižvelgus į paskutinių 2 metų draudžiamųjų pajamų bazę, savarankiškai dirbančių ar savanoriškuoju socialiniu draudimu apsidraudusių asmenų socialiniam draudimui deklaruotų lėšų dydį, apdraustųjų ir socialinio draudimo išmokų gavėjų skaičiaus pasikeitimą. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto išlaidų rūšys pavaizduotos 5 pav.

5 pav. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto išlaidos

Šaltinis: Sudaryta pagal Bitiną ir kt., 2011, p.134

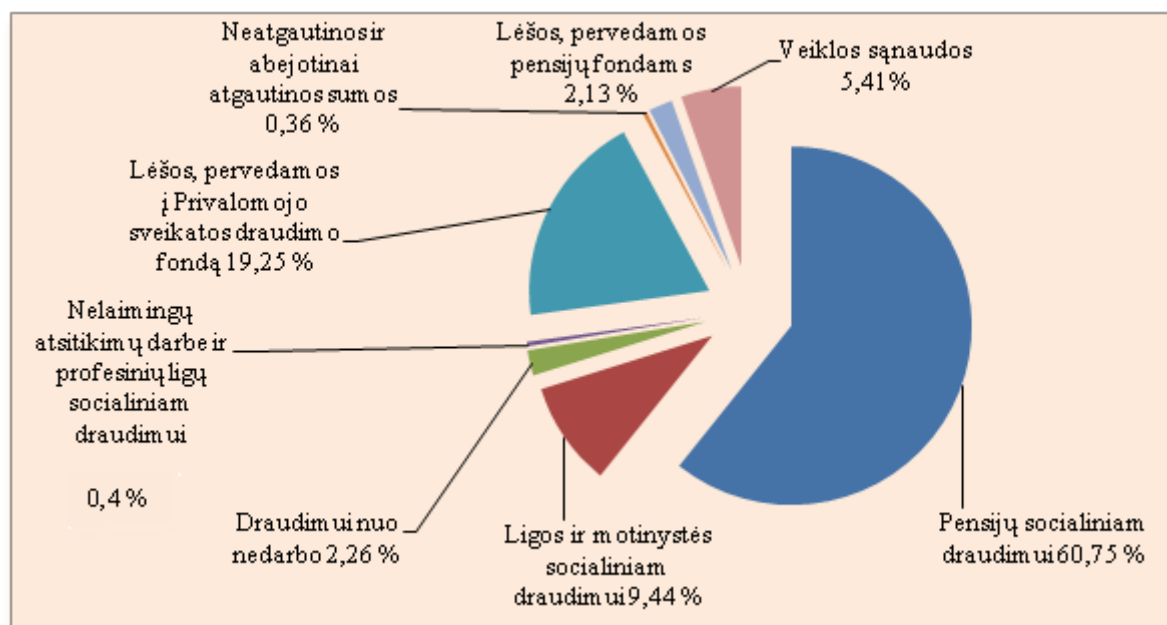
Fondo biudžeto išlaidų didžiąją dalį sudaro Fondo išlaidos atskiroms socialinio draudimo rūšims (žr. 6 paveikslą):

- pensijų socialiniam draudimui;

- lėšos, pervedamos į pensijų fondus;
- ligos ir motinystės socialiniam draudimui;
- nedarbo socialiniam draudimui;
- nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniam draudimui.

Kitos Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto išlaidos:

- neatgautinos ir abejotinais atgautinos sumos – jas sudaro draudėjų skolos, kurių nėra galimybių atgauti, ir Valstybinio socialinio draudimo nustatyta tvarka įvertinti atidėjiniai dėl abejotinais atgautinų sumų.
- Fondo veiklos sąnaudos – piniginės lėšos, skirtos Fondo administravimo įstaigų valstybės tarnautojų ir darbuotojų darbo užmokesčiams, išlaidos ekspertinėms paslaugoms, ilgalaikio materialiojo ir nematerialiojo turto nusidėvėjimo sąnaudos ir kt.

6 pav. VSD biudžeto išlaidų struktūra 2012 m.

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis

Lyginant įmokų ir išmokų struktūrą, pastebima, kad didžiausias įmokų tarifas yra priskirtas pensijų socialiniam draudimui (2012 m. - 23,3 proc.). Kiekvienais metais būtent pensijų išmokoms yra skiriama didžiausia biudžeto lėšų suma. Pervesta pinigų suma į Privalomąjį sveikatos draudimo fondą 2012 m. sudarė 19,25 proc. visų biudžeto išlaidų, o tais pačiais metais patvirtintas įmokų tarifas šiai draudimo rūšiai sudarė 9 proc. Ligos ir motinystės socialinio draudimo įmokų tarifas 2012 m. – 3,4 proc. Analizuojamu laikotarpiu ligos ir motinystės socialiniam draudimui skiriama lėšų suma sudarė apie 10 proc. visų biudžeto išlaidų. Apibendrintai galima teigti, kad įmokų tarifo dydis yra susietas su išmokų suma, tenkančia konkrečiai draudimo rūšiai. Tačiau jau kelis metus lėšų, gaunamų iš socialinio

draudimo įmokų, neužtenka visoms socialinio draudimo išlaidoms finansuoti, o išlaidų augimo tempas viršija pajamų augimo tempą, ko pasekoje atsirado biudžeto skola, o deficito mažinimo priemonės nepanaikina atsiradusio nesubalansuotumo.

Valstybinio socialinio draudimo pensijos – pati didžiausia ir svarbiausia Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto struktūros dalis. Socialinio pensijų draudimo sistema mūsų šalyje įteisinta kaip visuotinai privaloma ir aprėpia visus šalies gyventojų sluoksnius. Šiai sistemai priklauso taip pat ir karinių bei joms prilygintų struktūrų darbuotojai. *Veikianti sistema pagrįsta socialinio solidarumo arba kartų solidarumo principu, t.y. šiuo metu dirbantys asmenys moka socialinio draudimo įmokas anksčiau dirbusių, o dabar jau nebedirbančių asmenų pensijoms išmokėti (kitais tariant, dirbantys ir mokantys valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokas asmenys išlaiko nedarbingus, praeityje mokėjusius šias įmokas asmenis, kurie yra sukakę senatvės pensijos amžių, yra visiškai arba iš dalies netekę darbingumo, taip pat nedarbingus asmenis, netekusius maitintojo).* (Bitinas ir kt., 2011, p. 173). Taigi nustatytą laikotarpį drausti arba patys draudęsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu gyventojai turi teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją tuomet, kai sulaukė senatvės pensijos sukakties amžiaus arba buvo pripažinti nedarbingais arba iš dalies darbingais dar nesukakę senatvės pensijos amžiaus ribos. Šiuo metu Lietuvoje veikia einamojo finansavimo principu pagrįsta pensijų sistema. Šiuo draudimu asmenys apdraudžiami privalomai. Valstybinio socialinio draudimo pensijos paskirtis yra dvejopa – minimalus pensinis aprūpinimas ir pajamų išlaikymas senatvėje, kai netenkama darbingumo arba maitintojo. Asmenims, kurie turi teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją, išlieka teisė gauti ir kitas valstybines ir nevalstybines pensijas.

Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos – labai svarbi socialinės apsaugos senatvėje rūšis, skirta daliniam prarastų darbo pajamų kompensavimui. Šias pensijas gauna asmenys, kurie Valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatymo nustatytą laiką buvo apdrausti arba patys draudęsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu. Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos dydžiui įtakos turi asmens valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo trukmė ir apdraustojo nustatyto laikotarpio draudžiamosios pajamos.

Valstybinės socialinio draudimo netekto darbingumo pensijos – svarbiausia socialinės apsaugos rūšis esant neįgalumo atvejui. Teisę gauti šias pensijas turi asmenys, kuriems darbingumo lygio nustatymo dieną yra nustatytas minimalus valstybinio socialinio pensijų draudimo stažas netekto darbingumo pensijai gauti. Nustatant minimalų ir būtinaį pensijų draudimo stažą netekto darbingumo pensijai gauti atsižvelgiama į asmens amžių. Be to, pensijos netekus darbingumo, mokamos konkrečioms pripažintiems nedarbingais ar iš dalies darbingais asmenims, dydis yra susietas su jo nedarbingumo procentais.

Našlių ir našlaičių pensijos skirtos dalinai kompensuoti pajamų praradimą, kuris atsirado dėl valstybiniu socialiniu pensijų draudimu apdraustojo maitintojo mirties. Teisė gauti šios rūšies pensiją

priklauso mirusiojo apdraustojo valstybiniu socialiniu pensijų draudimu sutuoktiniui ir vaikams, jei mirusysis turėjo bent minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą už darbą Lietuvoje, ES arba Europos ekonominės erdvės įmonėse, įstaigose ar organizacijose arba yra gavęs valstybinę socialinio draudimo netekto darbingumo ar senatvės pensiją.

Nedarbo socialinio draudimo išmokas gaunantiems asmenims yra keliami tam tikri reikalavimai: persikvalifikavimo kursų lankymas, viešieji darbai, draudiminio stažo buvimas ir pan. Kartais pašalpos mokamos fiksuotą laiką, bet dažniausiai mokėjimo laikotarpis priklauso nuo to, ar asmuo, prieš netekdamas darbo, dirbo ir buvo apdraustas.

Ligos, motinystės, motinystės (tėvystės) socialinio draudimo išmokoms priklauso ligos, motinystės ir motinystės (tėvystės) pašalpos, išvardytos Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatyme.

Ligos pašalpa – tai išmoka, kurią iš „Sodros“ biudžeto gauna apdraustieji nedarbingumo atveju. Už dvį pirmąsias kalendorines laikinojo nedarbingumo dienas, kurios sutampa su darbuotojo darbo grafiku, moka darbdavys. Šios pašalpos dydis negali būti mažesnis nei 80 proc. ir ne didesnis kaip 100 proc. pašalpos gaunančio asmens vidutinio darbo užmokesčio. Iš „Sodros“ biudžeto išmokos dydis ligos pašalpai nuo trečiosios iki septintosios laikinojo nedarbingumo dienos sudaro 40 proc., nuo aštuntosios – 80 proc. apdraustojo asmens kompensuojamojo darbo užmokesčio dydžio.

Motinystės pašalpa – tai išmoka, kurią gauna ligos ir motinystės socialiniu draudimu apdrausta moteris nėštumo ir gimdymo atostogų metu. Ši pašalpa – tai darbo pajamų kompensacija, kurios nebuvo gautos dėl motinystės. Apdraustosios įgyja teisę į pašalpą, jei iki pirmosios nėštumo ir gimdymo atostogų dienos turi įstatyme nurodytą ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą.

Motinystės (tėvystės) pašalpa – tai socialinio draudimo išmoka, kurią gauna vienas iš tėvų (įtėvių) ar globėjų, apdraustų ligos ir motinystės socialiniu draudimu, kai pasibaigia motinystės pašalpos mokėjimo laikotarpis. Teisę į šią pašalpą šie asmenys įgyja tuomet, kai jie išsina vaiko priežiūros atostogų ir turi įgiję reikiamos trukmės ligos ir motinystės socialinio draudimo stažą, kuris turi būti ne trumpesnis kaip 12 mėnesių per paskutinius 24 mėnesius iki pirmosios vaiko priežiūrai skirtų atostogų dienos.

Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmoka skiriama ir mokama tada, kai nelaimingas atsitikimas darbe (pakeliui į darbą ar iš darbo) arba nustatyta profesinė liga pripažinta draudiminiu įvykiu. Sprendimas dėl pripažinimo draudiminiu ar nedraudiminiu įvykiu yra priimamas Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos teritoriniu skyriumi pagal apdraustojo paskutinio draudėjo registracijos vietą.

Apibendrinant galima teigti, kad Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto išmokas sudaro: pensijų išmokos, pašalpų išmokos, vienkartinės išmokos, lėšų pervedimai į pensijų fondus ir kitos išmokos. Didžiausias socialinio draudimo įmokų tarifas yra priskiriamas pensijų socialiniam

draudimui. Šiai draudimo rūšiai yra skiriama didžiausia VSD fondo biudžeto išlaidų dalis. Išanalizavus įmokų ir išmokų struktūrą, pastebima, kad įmokų tarifo dydžiai yra susieti su išmokoms tenkančių išlaidų dydžiais. Vis dėlto pastaraisiais metais išmokoms tenkanti lėšų suma augo sparčiau, negu pajamų suma, sukaupiama iš VSD įmokų. Didėjančios išlaidos VSD išmokoms, nedidinant įmokų tarifo, sąlygojo „Sodros“ biudžeto deficito atsiradimą ir skolos susidarymą. Nagrinėjant Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto įmokas ir išmokas bei jų dydžius, reikia ištirti ir veiksnius, kurie sąlygoja įvairius biudžeto struktūros pokyčius, todėl toliau bus pateikta teorinė veiksmų analizė.

2.4. VSDF biudžeto įmokų ir išmokų santykio kitimą įtakančių veiksmų teorinė analizė

Kuriant socialinio draudimo sistemą buvo bandoma pasiekti kuo didesnę jos savarankiškumą. Ši sistema buvo kuriama su tikslais ateičiai – ji turėjo užtikrinti, kad gavėjai gautų pakankamas išmokų sumas iš surinktų lėšų. Tačiau pastaruoju metu Lietuvos socialinio draudimo sistema susiduria su rimtomis problemomis, o jos biudžetas yra deficitinis. Dėl to toliau darbe bus bandoma išsiaiškinti, kokie veiksniai darė didžiausią įtaką įmokų ir išmokų santykio kitimui.

Socialinis draudimas Lietuvoje finansuojamas iš darbdavių ir apdraustųjų (samdomųjų darbuotojų bei savarankiškai dirbančių asmenų) įmokų (Bernotas G., Guogis A., 2003). Jos sudaro apie 98 proc. fondo biudžeto pajamų. Likusi dalis pajamų yra gaunama iš Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos veiklos pajamų bei savanoriškai apsidraudusių asmenų įmokų.

Meidūnas, Puzinauskas (2003) teigia, kad VSD Fondo biudžeto kiekvieno pajamų ir išlaidų straipsnio suma priklauso nuo atitinkamų rodiklių. Pavyzdžiui, draudėjų įmokos priklauso nuo 4 rodiklių:

- Dirbančiųjų pagal darbo sutartis asmenų skaičius (vnt.);
- Vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio (Lt);
- Draudimo įmokų tarifo (proc.);
- Draudėjų įsiskolinimų šiam biudžetui metų pabaigai ir pradžiai (tūkst. Lt).

Draudėjų įmokos visam pensijų draudimui priklauso nuo dviejų rodiklių:

- Draudžiamųjų šios kategorijos žmonių atlyginimo už darbą fondo;
- Įmokų tarifo.

Apdraustųjų įmokos priklauso nuo:

- Apdraustųjų darbuotojų skaičiaus (iš viso, vnt.);
- Apdraustųjų vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio (Lt);
- Įmokų tarifo (proc.).

Valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifas buvo patvirtintas 1991 m. ir iki 2000 m. nesikeitė. (SADM, 2012). Valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifo pasiskirstymas pagal draudimo rūšis pateikiamas 2 lentelėje.

2 lentelė. Bendrojo valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifo pasiskirstymas pagal draudimo rūšis 2005 – 2012 m.

Metai	Bendras tarifas (proc.)	Pensijų draudimui socialiniam		Ligos ir motinystės socialiniam draudimui (proc.)	Nedarbo socialiniam draudimui (proc.)	Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniam draudimui (proc.)	Sveikatos draudimui (proc.)
		Socialinio draudimo pensijai	Pensijų kaupimui				
2005 m.	34	26,0	3,5	3,3	1,4	0,3	3
2006 m.	33,7	26,1	3,5	3,3	1,3	0,2 I grupė – 1,00 II grupė – 0,53 III grupė – 0,28	3
2007 m.	33,7	20,7	5,5	3,3	1,2	0,2 I grupė – 1,00 II grupė – 0,44 III grupė – 0,28	3
2008 m.	33,7	23,85	5,5	3,4	0,95	0,2 I grupė – 1,00 II grupė – 0,41 III grupė – 0,28	3
2009 m.	39,8	23,3	iki liepos 1 d. – 3,0 nuo liepos 1 d. – 2,0	3,4	1	0,2 I grupė – 1,00 II grupė – 0,40 III grupė – 0,28	9 (3,0 + 6,0)
2010 m.	39,8	23,3	2,0	3,4	1,1	0,2 I grupė – 0,9 II grupė – 0,33 III grupė – 0,18	9 (3,0 + 6,0)
2011 m.	39,8	23,3	2,0	3,4	1,1	0,2 I grupė – 0,9 II grupė – 0,38 III grupė – 0,18	9 (3,0 + 6,0)
2012 m.	39,8	23,3	1,5	3,4	1,1	0,2 I grupė – 0,18 II grupė – 0,42 III grupė – 0,28 VI grupė – 1,8	9 (3,0 + 6,0)

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis

Iš lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad 2006 – 2008 m. bendras socialinio draudimo įmokų tarifas buvo 33,7 proc. Nuo 2009 m. pastebimas bendras įmokų tarifo padidėjimas iki 39,8 proc. dėl padidėjusių įmokų sveikatos draudimui.

Atlikus šaltinių, nagrinėjančių socialinę apsaugą, analizę, buvo nustatyti veiksniai, kurie, autorių nuomone, labiausiai įtakoja į Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetą surenkamų įmokų sumą (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Veiksniai, įtakojantys VSD įmokų surinkimą

Politiniai ir teisiniai	Ekonominiai	Demografiniai
Valstybinio socialinio draudimo įmokų bazė;	Draudėjų skaičius (vnt.);	Emigracija ir imigracija;
Valstybinio socialinio draudimo įmokų tarifas;	Apdraustųjų skaičius (vnt.);	Gimstamumas ir mirtingumas;
Efektyvesnis įmokų surinkimas ir išieškojimas;	Vidutinis darbo užmokestis (Lt.);	Apdraustųjų ir pensinio amžiaus žmonių santykis;
Teisės aktų kaita.	Apdraustųjų vidutinis darbo užmokestis (Lt.);	Ilgėjanti gyvenimo trukmė.
	Bedarbiai (tūkst.);	
	Užimtieji (tūkst.);	
	Draudėjų ir apdraustųjų įmokos (tūkst. Lt.);	
	BVP (mln. Lt.).	

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Ekonominiam vystymuisi reikšmingos įtakos turi nedarbo ir darbo užmokesčio veiksnių kitimas. „Sodros“ įmokų ir išmokų struktūra yra veikiamą šalyje vykstančiais socialiniais ir demografiniais pokyčiais. Bendras gyventojų skaičius mūsų šalyje mažėja jau daugiau nei penkiolika metų. Šį kitimą įtakuoja prastėjanti šalies ekonominė – socialinė padėtis, didėjantys emigracijos mastai, mažas gimstamumo lygis ir aukšti mirtingumo rodikliai. Dar viena problema, su kuria susiduria VSD sistema – senstanti visuomenė. Lietuvoje 65 m. ir vyresni žmonės sudaro apie 13 proc. visų šalies gyventojų (remiantis pasaulio standartais, senstanti visuomenė yra tokia, kai 65 m. amžiaus žmonės sudaro 7 proc. visų gyventojų). Dėl šių procesų šalyje didėja pensinio amžiaus žmonių skaičius, todėl lėšų, reikalingų VSD pensijoms mokėti, reikia vis daugiau.

Fondo biudžeto išlaidas sudaro išmokos atskiroms draudimo rūšims (pensijos, pašalpos ir kt.). Svarbus veiksnys, įtakojantis socialinio draudimo išmokų sumą, yra pensijas gaunančių asmenų skaičius, nes būtent išlaidos pensijų socialiniam draudimui sudaro didžiausią Fondo biudžeto išlaidų dalį. Kitas veiksnys, įtakojantis socialinio draudimo išmokas yra bedarbių skaičius, nuo kurio priklauso, kiek lėšų reikės skirti nedarbo pašalpoms. Kiti rodikliai, kuriuos reikia analizuoti, kalbant apie socialinio draudimo išmokas, yra: BVP, gimstamumas, nelaimingi atsitikimai darbe.

Fondo biudžeto išmokų sumą reikšmingai įtakoja ir politiniai veiksniai: nustatyti socialinio draudimo išmokų dydžiai ir teisės aktų kaita. Politiniai pokyčiai (politinių jėgų persigrupavimas, nepagrįstų sprendimų priėmimas ir pan.) dažnai sudaro priežastį atsirasti naujoms, neįvertintoms priemonėms. Šie pokyčiai įtakoja įgyvendinamų priemonių tęstinumą ir tokiu būdu paveikia valstybinio socialinio draudimo sistemos stabilumą. 2007 m. buvo priimtas įstatymas, kuriuo įtvirtinami nauji motinystės (tėvystės) išmokų dydžiai, ko pasekoje išlaidos šiai draudimo rūšiai didėjo daugiau nei du kartus. 2008 m. pabaigoje, įgyvendinant penkioliktosios Lietuvos Respublikos

Vyriausybės programą, buvo priimta daug valstybinį socialinį draudimą reglamentuojančių teisės aktų pakeitimų. (SADM, 2009). Nepaisant ryškėjančių krizės ženklų, 2008 m. buvo didinamos socialinio draudimo įmokos. Išmokų didinimo pasekmė – atsiradęs biudžeto nesubalansuotumas. Dėl šių politinių sprendimų, 2009 m. VSDF biudžeto išlaidoms reikėjo skirti 1 582 mln. Lt daugiau, nei ankstesniais metais, tuo tarpu pajamos augo vos 1 proc. Politiniai procesai šalyje dažnai tampa didelės valstybinį socialinį draudimą reglamentuojančių teisės aktų kaitos priežastimi. Politikai kartais priima skubius, nepagrįstus sprendimus, kaip, pavyzdžiui, išmokų didinimas, nekeičiant įmokų tarifo, kurie sukelia rimtų problemų ir sunkumų socialinio draudimo sistemai.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad socialinio draudimo įmokų ir išmokų kaita yra sąlygojama įvairiausių veiksnių. Socialinio draudimo įmokų kitimas yra veikiamas tokių ekonominių veiksnių: BVP, apdraustųjų, draudėjų, užimtųjų, bedarbių skaičius, apdraustųjų vidutinis darbo užmokestis. Socialinio draudimo išmokas įtakojančios veiksniai yra sekantys: BVP, gimstamumas, nelaimingi atsitikimai darbe, pensijų gavėjų skaičius. Socialinio draudimo įmokas ir išmokas reikšmingai įtakoja ir politiniai veiksniai: teisės aktų, įmokų tarifo, išmokų dydžių kaita.

2.5. VSDF biudžeto įmokų ir išmokų santykio kitimą įtakojančių veiksnių tyrimo metodologija

Atlikus šaltinių, nagrinėjančių socialinę apsaugą, analizę, toliau pereinama prie veiksnių, įtakančių „Sodros“ įmokų ir išmokų kitimą, tyrimo. Norint detaliai ištirti išskirtus veiksniai ir jų poveikį VSDF biudžetui, darbe bus naudojami toliau aprašyti metodai.

Duomenų analizės metodas – svarbus mokslinio tyrimo etapas, apimantis tokius žingsnius: duomenų surinkimas, duomenų bazės sukūrimas, duomenų analizė ir jos interpretavimas. Tyrimui atlikti bus naudojami antriniai (finansinių ataskaitų ir statistiniai) duomenys.

Siekiant įvertinti rodiklių kitimo tempus, darbe bus skaičiuojami grandiniai ir baziniai padidėjimo (sumažėjimo) tempai.

Bazinis padidėjimo tempas skaičiuojamas :

$$O_p = ((y_{na} - y_1) \setminus y_1) \times 100 \% ; \quad (1)$$

Čia: y_{na} – n- tojo laikotarpio rodiklio dydis;

y_1 – pradinio laikotarpio analizuojamo rodiklio dydis;

n – laikotarpis.

Baziniai rodikliai – tam tikro laikotarpio reikšmė lyginama su ta pačia reikšme (dažniausiai pirmojo laikotarpio rodiklio reikšme). Rodiklis parodo, kiek procentų per nagrinėjamą laikotarpį padidėjo arba sumažėjo analizuojamas rodiklis.

Grandinis padidėjimo tempas skaičiuojamas:

$$T_d = (y_n \setminus y_{n-1}) \times 100 \% ; (2)$$

Čia: y_{na} – n- tojo laikotarpio rodiklio dydis;

y_{n-1} – laikotarpio rodiklio reikšmė;

n – laikotarpis.

Palyginimo metodas – dažniausiai naudojamas analizės būdas. Yra taikomos skirtingos palyginimo formos: lyginama su planu, su praėjusiais metais, su vidutiniu dydžiu, su geriausiu rezultatu. Šiame magistro darbe šis metodas naudojamas, siekiant palyginti įmokų ir išmokų kitimą su jį įtakančių veiksnių kitimu.

Empirinių duomenų analizei šiuo metu plačiai yra naudojamas statistinis socialinių mokslų paketas (SPSS). Šiame darbe rezultatams tvarkyti bei statistinei analizei atlikti taip pat buvo naudotasi SPSS 16.0 programiniu paketu. Tyrimo uždaviniams pasiekti naudoti skirtingi statistinės analizės metodai. Statistinių hipotezių tikrinimui pasirinktas 0,05 reikšmingumo lygmuo. (Čekanavičius V., Murauskas G., 2000).

Koreliacinė ir regresinė analizė – vienas iš dažniausiai naudojamų duomenų analizės metodų, taikomų tuomet, kai norima įvertinti ryšio stiprumą tarp kintančių veiksnių ir siekiant nustatyti statistinės priklausomybės tarp šių požymių analitinę išraišką.

Koreliacinės analizės metodas naudojamas ryšio nustatymui ir jo stiprumui įvertinti. Nustačius veiksnus, kurių koreliaciniai ryšiai yra reikšmingi ir svarbūs, jie išanalizuojami detaliau, taikant regresinę analizę. Koreliacinio ryšio stiprumas tarp kintamųjų buvo tikrinamas naudojant Pirsoko koreliacijos koeficientą, kuris apskaičiuojamas pagal formulę:

$$r = \frac{\sum (x - \bar{x})(y - \bar{y})}{\sqrt{[\sum (x - \bar{x})^2][\sum (y - \bar{y})^2]}} ; (3)$$

Čia: r - Pirsono koreliacijos koeficientas;

x ir y – atitinkami stebiniai;

$\bar{x}$ ir $\bar{y}$ - atitinkami x ir y generalinės aibės stebinių vidurkiai.

Koreliacinio ryšių stiprumas yra vertinimas pagal 4 lentelėje pateiktus duomenis

4 lentelė. Koreliacinio ryšio reikšmingumo vertinimas

Neigiamos reikšmės	Aprašymas	Teigiamos reikšmės
0,00	Nėra ryšio	0,00
- 0,19 - -0,01	Labai silpnas ryšys	0,01 – 0,19
- 0,39 - - 0,20	Silpnas ryšys	0,20 – 0,39
- 0,69 - -0,40	Vidutinis ryšys	0,40 – 0,69
- 0,89 - - 0,70	Stiprus ryšys	0,70 – 0,89
- 0,99 - - 0,90	Labai stiprus ryšys	0,90 – 0,99
1,00	Visiškai tikslus ryšys	1,00

Šaltinis: sudaryta pagal Kasiulevičių, Denapienę, 2008, p. 179

Reikšmingumo sprendimui priimti taikoma imties statistika t , kuri apskaičiuojama pagal formulę:

$$t = r \sqrt{\frac{n-2}{1-r^2}} ; (4)$$

Čia: r – apskaičiuota koreliacijos koeficiento reikšmė;

n – išmatuotų reikšmių kiekis.

Parinktas reikšmingumo lygmuo $\alpha=0,05$. Hipotezė H_0 atmetama, jei absoliuti t reikšmė viršija dydį $t_{\alpha/2(n-2)}$, kuris yra Stjudento skirstinio su $(n-2)$ laisvės laipsniais $\alpha/2$ lygmens kritinė reikšmė.

Apskaičiuotas koreliacijos koeficientas neatskleidžia ryšio tarp analizuojamų reiškinių susidarymo priežasties, t.y. negalima pasakyti, kaip keisis, pavyzdžiui, socialinio draudimo įmokų suma, keičiantis asmenų, apdraustų valstybiniu socialiniu draudimu, skaičiui, t. y. negalima to numatyti (prognozuoti). Prognozavimui dažnai taikomi regresijos modeliai. Regresinės analizės prognozės yra kiekybinės – regresijos funkcija aprašoma tiriamo rodiklio (kintamojo) vidurkio priklausomybė nuo kito rodiklio reikšmės kitimo. Pagrindinis regresinės analizės pranašumas yra tas, kad sudaro galimybę parinkti kintamuosius siejančią funkciją (sudaromas modelis). Tiesinės regresijos modelis– atvejis, kai vienas kintamasis nuo kito priklauso tiesiškai. Šis modelis dažnai taikomas socialiniuose moksluose, nes dažniausiai procesai visuomenėje kinta lėtai, ir taikant tiesinį modelį jie prognozuojami ganėtinai gerai. Tiesinė kintamojo Y priklausomybė nuo kintamojo X reiškia lygtimi:

$$y = \alpha + \beta x; (5)$$

Čia: y - priklausomas kintamasis (VSDF įmokos ir išmokos);

x – nepriklausomojo kintamojo dydis (VSDF įmokas ir išmokas įtakojantys veiksniai).

Šioje lygtyje α ir β yra nežinomi koeficientai (konstantos), jų suradimas - tolesnis analizės etapas.

Nežinomi lygties parametrai randami taikant matematinį metodą – mažiausių kvadratų metodą. Šiuo metodu gautos koeficientų α ir β reikšmės – įverčiai (jas žymėsime raidėmis a ir b), randamos minimizuojant reiškini:

$$SSE = \sum_{i=1}^n (y_i - \alpha - \beta x_i)^2 ; (6)$$

Gaunami tokie lygčių sistemos sprendiniai:

$$\begin{cases} a = \bar{y} - b\bar{x} \\ b = \frac{\overline{xy} - \bar{y} \cdot \bar{x}}{(\overline{x^2} - \bar{x}^2)} ; (7) \end{cases}$$

Sumą SSE minimuoja šie koeficientų α ir β įverčiai:

$$b = \frac{\overline{xy} - \bar{y} \cdot \bar{x}}{(\overline{x^2} - \bar{x}^2)} ; (8)$$

$$a = \bar{y} - b\bar{x} ; (9)$$

Apskaičiuota a parametro reikšmė rodo priklausomojo kintamojo (VSDF įmokų ir išmokų) dalį, kuri priklauso nuo kitų veiksnių, neįtrauktų į tyrimą, o parametras b – analizuojamo veiksnio (x) arba nepriklausomojo kintamojo efektyvumas. Jis rodo, koks bus pokytis, jei veiksnys padidės (sumažės) vienu vienetu.

Norint įvertinti regresijos modelio patikimumą, skaičiuojamas determinacijos koeficientas (žr. 10 formulę).

$$R^2 = r_{xy}^2 ; (10)$$

Determinacijos koeficientas parodo, kurią vieno požymio bendro kitimo dalį galima paaiškinti kito požymio reikšmių kitimu. Determinacijos koeficientas yra šiame intervale: $0 \leq r^2 \leq 1$ (Mann, 2007).

Toliau yra vertinamas determinacijos koeficiento (R^2) patikimumas. Tam yra naudojamas Fišerio kriterijus (žr. 11 formulę).

$$F_f = \frac{R^2}{1 - R^2} \cdot \frac{n - m}{m - 1} ; (11)$$

Čia: R^2 – determinacijos koeficientas;

($m-1$) pirmasis laisvės laipsnis (k_1);

$(n - 2)$ – antrasis laisvės laipsnis (k_2);

M – regresijos lygties parametrų skaičius.

Determinacijos koeficientas yra patikimas, jei apskaičiuota F_f reikšmė yra didesnė už reikšmę, kuri pateikta Fišerio lentelėje (teorinė reikšmė).

Kad veiksmų tarpusavio ryšys būtų vaizdus, naudojami grafinio vaizdavimo metodai.

Prognostavimas. Jis yra atliekamas, norint įvertinti kitimo tendencijas. Atlikta prognozė leidžia numatyti veiksmus, kurie turi būti atliekami, keičiantis nagrinėjamam objektui.

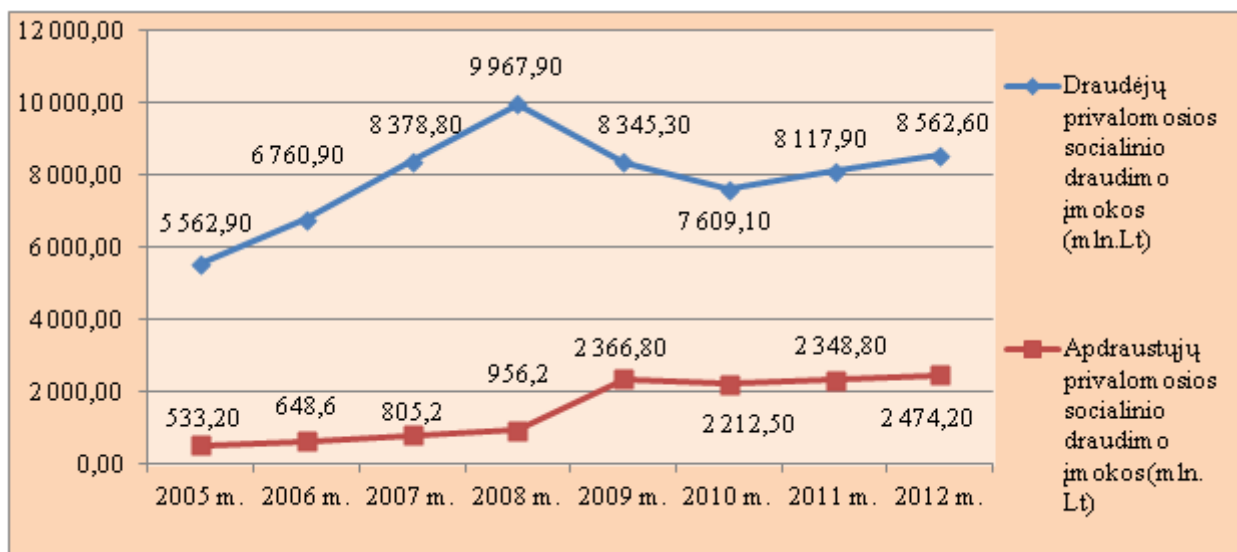
3. VSDF BIUDŽETO ĮMOKŲ IR IŠMOKŲ ANALIZĖ 2005 – 2012 M. LAIKOTARPIU

3.1. VSDF biudžeto įmokų dinamikos analizė 2005 – 2012 m. laikotarpiu

Šiandien Europos Sąjungos valstybės ir Europos Sąjungos institucijos, kurios susidūrė su ekonomine krize ir globalizacijos reiškiniais, ieško naujų socialinės apsaugos sistemos tvarumo ir jos biudžeto subalansuotumo užtikrinimo būdų.

Socialinio draudimo sistema remiasi solidarumo principu. Asmenys, mokantys socialinio draudimo įmokas dabar, gauna iš Fondo finansinę pagalbą išėję į pensiją, tapę neįgaliais, susirgę, sulaukę kūdikio, mirus sutuoktiniui. Didžiausią Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamų dalį sudaro įmokos, kurias moka dirbantieji, darbdaviai, savarankiškai dirbantys asmenys (individualių įmonių savininkai, ūkininkai, notariai, advokatai). „Darbdavio įmokos apskaičiuojamos pagal nominalaus darbo užmokesčio, mokamo darbuotojui, tam tikrą procentą, tai yra darbuotojo darbo užmokesčio iki jo paties įmokų ir pajamų mokesčio atskaitymo.“ (Guogis, Bitinas, 2011, p. 553). Darbuotojo įmokos taip pat priklauso nuo jo gaunamo atlyginimo.

Draudėjų ir apdraustųjų įmokos sudaro apie 98 proc. visų „Sodros“ biudžeto pajamų, todėl kiti pajamų šaltiniai, neženkkliai įtakojantys biudžeto pajamas, darbe nebus nagrinėjami. Draudėjų ir apdraustųjų įmokų kitimas per pastaruosius septynerius metus pateiktas 7 pav.

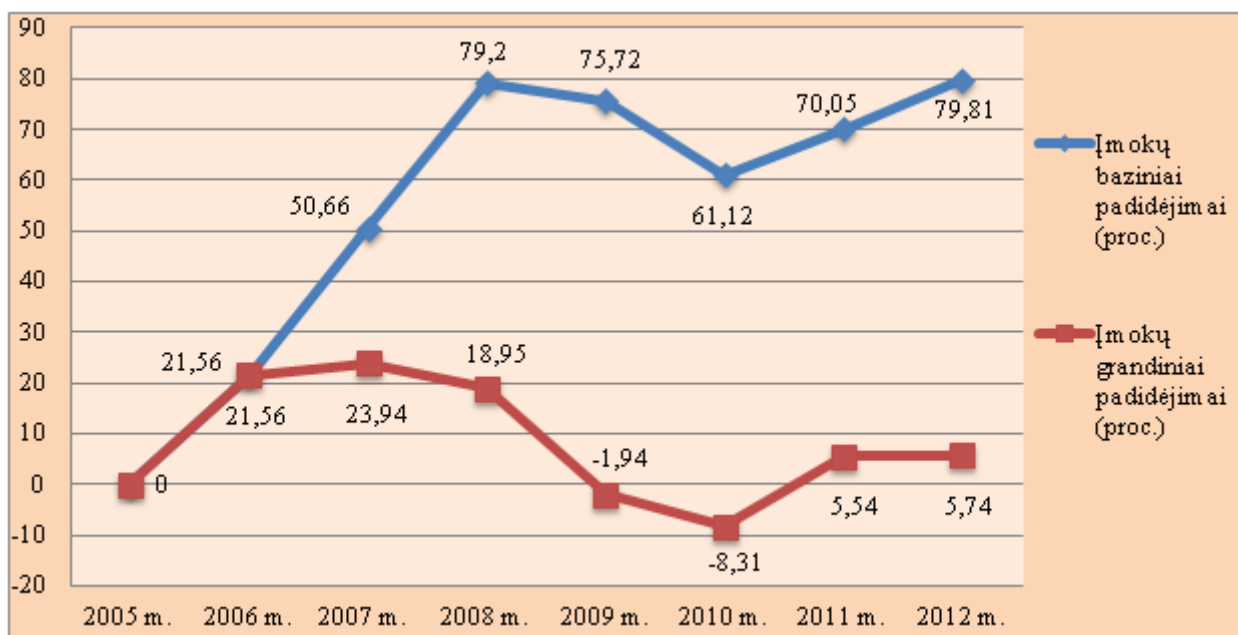
7 pav. Draudėjų ir apdraustųjų privalomosios socialinio draudimo įmokos (mln.Lt)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VSDFV duomenimis

Įmokų didėjimas 2005 – 2008 m. buvo teigiamas reiškinys, kuris vedė prie stabilumo.. Manytina, kad įmokų didėjimą sąlygojo Vyriausybės nustatyto vidutinio bruto darbo užmokesčio augimas ir kiti ekonominiai veiksniai. Nuo 2005 m. biudžeto įmokos sparčiai augo. Nuo 2005 iki 2006 m. biudžeto įmokos padidėjo 17,73 proc. Socialinio draudimo įmokų didėjimui įtakos turėjo ūgtelėjęs darbo užmokestis, augantis draudėjų sąmoningumas ir efektyvesnis įmokų administravimas bei išieškojimas. Nuo 2006 iki 2007 m. įmokų suma išaugo 19,32 proc., o nuo 2007 iki 2008 m. - 15,93 proc.

2007 –2009 m. pajamų augimui įtakos turėjo palanki 2007 – 2008 m. šalies ekonominė situacija bei 2009 m. išaugęs apdraustųjų skaičius ir padidintas įmokų tarifas. Pasak tuometinio „Sodros“ direktoriaus Mindaugo Mikailos, įplaukos augo dėl gerėjančios ekonomikos bei didėjančio dirbančiųjų skaičiaus. Nuo 2008 iki 2009 m. įmokos sumažėjo 1,98 proc., nuo 2009 iki 2010 m. – 9,06 proc. Nors 2009 m. buvo praplėstas asmenų, apdraustų privalomuoju valstybiniu socialiniu draudimu, ratas ir juo pradėta drausti asmenis, gaunančius pajamas iš sporto ir atlikėjo veiklos bei pagal autorines sutartis, tačiau nuo 2008 iki 2010 m. pastebimas gautų socialinio draudimo įmokų mažėjimas. 2009 m. VSDF biudžeto pajamos augo daug lėčiau, nei ankstesniais metais. Tokį sulėtėjimą įtakojo šalies ekonominė padėtis: nedarbo lygis padidėjo 7,9 proc., 10,5 proc. sumažėjo apdraustųjų skaičius ir 3,2 proc. draudėjų skaičius, 7,6 proc. sumažėjo vidutinės apdraustųjų pajamos. 2010 m. „Sodros“ įmokų tarifai nebuvo didinami, todėl 4,1 proc. padidėjęs nedarbo lygis, 4,3 proc. sumažėjęs apdraustųjų skaičius, 3,9 proc. sumažėjęs vidutinis apdraustųjų darbo užmokestis neigiamai paveikė VSDF biudžeto pajamas. Nuo 2010 iki 2011 m. gautų įmokų suma padidėjo 5,25 proc., o nuo 2011 iki 2012 m. dar 5,43 proc. 2011 m. pajamų augimą sąlygojo gerėjanti šalies ekonominė padėtis. Nedarbo lygis sumažėjo 2,4 proc., draudėjų skaičius išaugo 7,9 proc., o apdraustųjų skaičius padidėjo 4,2 proc. Prie įmokų sumos padidėjimo prisidėjo ir 2,3 proc. punkto padidėjusios vidutinės valstybiniu socialiniu draudimu apdraustųjų pajamos. Tais metais VSDF biudžeto pajamos priartėjo prie 2008 m., kurie Lietuvos ekonomikai buvo vieni geriausių, lygio. 2012 m. socialinio draudimo įmokų augimą labiausiai lėmė padidėjęs apdraustųjų skaičius. Per 2012 m. visomis socialinio draudimo rūšimis apdraustų gyventojų skaičius buvo 31,9 tūkst. didesnis nei 2011 m. („Sodra“, 2013). Taip pat šiais metais nedarbo lygis sumažėjo 3,1 proc., o apdraustųjų vidutinės mėnesinės pajamos buvo 2,1 proc. didesnės, lyginant su 2011 m.

Siekiant išsamiau išanalizuoti socialinio draudimo įmokų kitimą, toliau yra analizuojami baziniai ir grandininiai įmokų kitimo rodikliai. Baziniai rodikliai – 2005 – 2012 m. laikotarpio reikšmės lyginamos su pirmojo laikotarpio reikšme. 2012 m. bazinis rodiklis parodo viso laikotarpio pokytį. Skaičiuojant grandininis rodiklius tam tikro laikotarpio reikšmė bus lyginama su prieš tai buvusio laikotarpio reikšme (žr. 8 pav.).

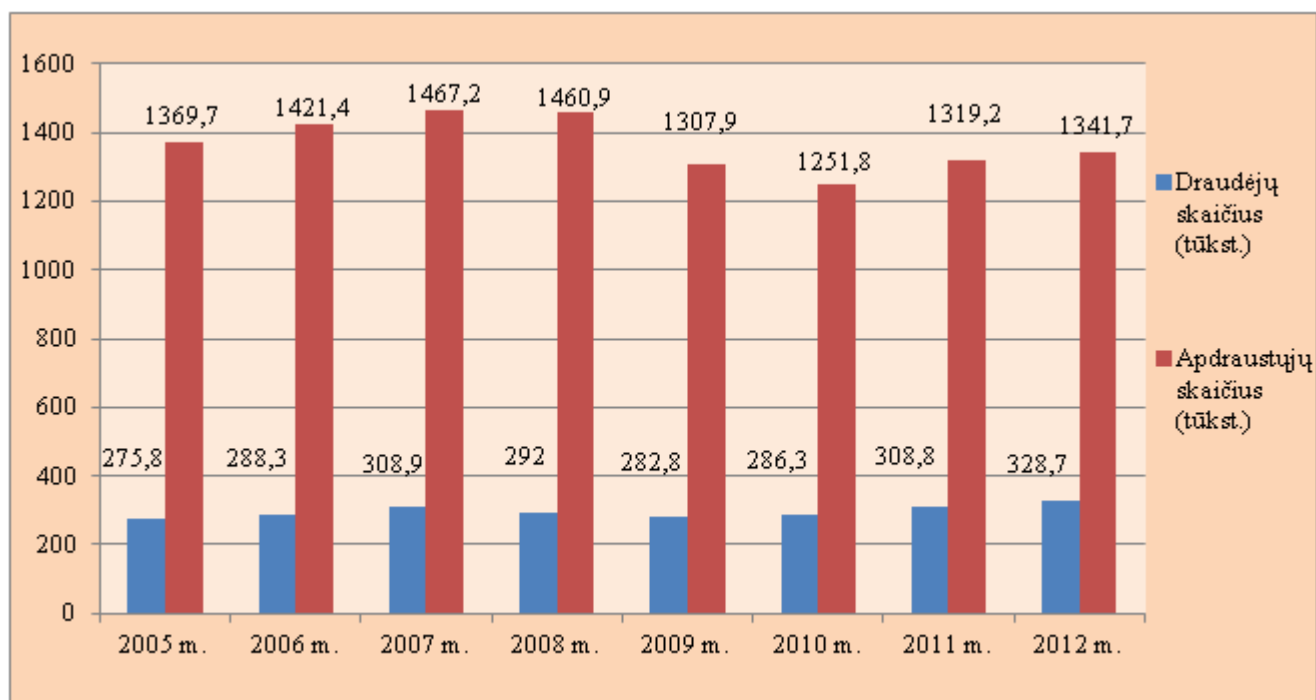

8 pav. 2005 – 2012 m. laikotarpio VSDF biudžeto įmokų baziniai ir grandininiai padidėjimai (sumažėjimai)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VSDFV duomenimis

Remiantis apskaičiuotais baziniais rodikliais, daroma išvada, kad iki 2008 m. įmokos akivaizdžiai didėjo, lyginant su baziniais (2005 m.) metais. Nuo 2009 m. pastebimas mažesnis įmokų augimas, lyginant su 2005 m. 2012 m. bazinis įmokų augimas buvo beveik toks pat, kaip ir 2008 m. Grandininiai padidėjimo (sumažėjimo) tempo rodikliai parodo, kad įmokos kito netolygiai. 2007 m. jos padidėjo 23,94 proc. lyginant su 2006 m. 2008 m. padidėjo 18,95 proc. lyginant su 2007 m. 2009 m. pastebimas gautų įmokų sumažėjimas, lyginant su prieš tai buvusiais metais. 2009 m. įmokų buvo gauta 1,94 proc. mažiau, negu 2008 m. 2010 m. įmokos sumažėjo dar labiau – 8,31 proc. lyginant su 2009 m. Nuo 2011 m. įmokų suma vėl didėjo. 2011 m. jų buvo surinkta 5,54 proc. daugiau lyginant su 2010 m., o 2012 m. 5,74 proc. daugiau lyginant su prieš tai buvusiais metais. Išanalizavus 8 pav. pateiktus duomenis, pastebima, kad didžiausias VSDF biudžeto įmokų augimas užfiksuotas 2008 m. Šį augimą sąlygojo 23,9 proc. padidėjusios draudėjų įmokos bei 24,1 proc. išaugusios apdraustųjų įmokos. Atsižvelgiant į tai, kad 2008 m. 5,8 proc. padidėjo šalies nedarbo lygis, 5,5 proc. sumažėjo draudėjų skaičius ir 0,4 proc. apdraustųjų skaičius, manytina, kad draudėjų ir apdraustųjų įmokų augimą labiausiai lėmė 17,8 proc. išaugusios valstybiniu socialiniu draudimu apdraustų asmenų vidutinės darbo pajamos, kurios 2008 m. siekė 1 930,6 Lt.

Socialinio draudimo įmokų suma 2011 m. išaugo dėl padidėjusio apdraustųjų skaičiaus ir šiek tiek išaugusio jų pajamų dydžio. 2012 m. socialinio draudimo įmokų augimą labiausiai lėmė padidėjęs apdraustųjų skaičius (žr. 9 pav.). Per 2012 m. visomis socialinio draudimo rūšimis apdraustų gyventojų skaičius buvo 22,5 tūkst. didesnis nei 2011 m. (SODRA, 2013).

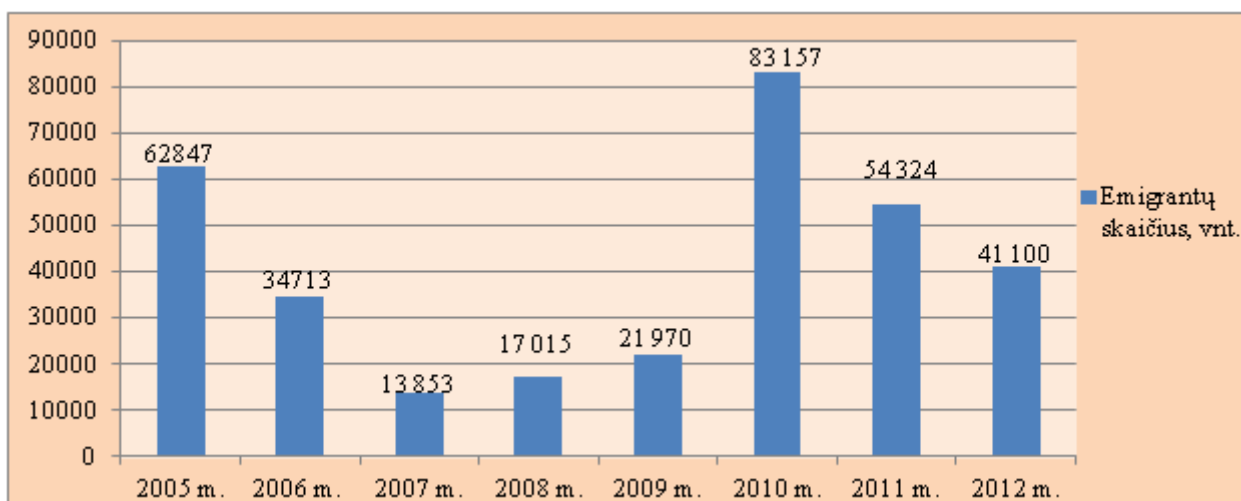
9 pav. **Draudėjų ir apdraustųjų socialiniu draudimu skaičiaus kitimas**
2005 – 2012 m. (tūkst.)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Lietuvos statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenimis

Pagal diagramos duomenis matyti, kad nuo 2005 m. iki 2007 m. draudėjų skaičius kasmet didėjo vidutiniškai 5 proc. Draudėjų skaičiaus didėjimui įtakos turėjo ir tai, kad nuo 2004 m. sausio 1 d. privalomai valstybiniu socialiniu draudimu draudžiami visi asmenys, kurie verčiasi individualia veikla. 2008 m. buvo registruota 5,4 proc. mažiau draudėjų nei 2007 m. Nuo 2008 m. iki 2009 m. draudėjų skaičius sumažėjo 9,2 tūkst. asmenų. Nors per 2011 m. draudėjų skaičius padidėjo 22,5 tūkst. asmenų, tačiau 2007 m. lygio nepasiekė. Nuo 2011 iki 2012 m. draudėjų skaičius padidėjo 6,44 proc.

Nuo 2005 iki 2007 m. apdraustųjų skaičius didėjo. Nuo 2008 iki 2009 m. apdraustųjų skaičius sumažėjo 24,9 tūkst. asmenų, nuo 2009 iki 2010 m. – 139,5 tūkst. asmenų. Nuo 2011 m. pastebimas apdraustųjų skaičiaus didėjimas. Nuo 2010 iki 2011 m. apdraustųjų asmenų skaičius padidėjo 5,38 proc., nuo 2011 iki 2012 m. dar 1,71 proc.

Apdraustųjų skaičiaus mažėjimui įtakos turėjo didelė Lietuvos socialinė problema – emigracija. Žmonės jau seniai dėl įvairių priežasčių išvyksta į užsienį, tačiau ekonominis nuosmukis, prasidėjęs 2008 m., sukėlė didžiulį žmonių nepasitenkinimą, todėl išvykstančiųjų iš Lietuvos skaičius dar labiau padidėjo. Nors emigracijos procesas pats savaime nėra neigiamu reiškiniu, tačiau mūsų šalies atveju augantys emigracijos mastai kelia jai daug iššūkių: šalies demografinės struktūros kitimas (senstanti visuomenė), kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas, protų nutekėjimas. Emigrantų Lietuvoje pokytį 2006 – 2011 m. galime stebėti 10 pav.

10 pav. **Emigrantų, deklaravusių išvykimą iš Lietuvos, skaičiaus kitimas 2005–2012 m.**

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis Lietuvos statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenimis

Pagal diagramos duomenis matome, kad 2005 m. iš Lietuvos emigravo didelis žmonių skaičius, bet vėlesniais metais šis skaičius sparčiai mažėjo. Emigrantų skaičius 2009 m., lyginant su 2008 m., išaugo 22,6 proc., o per 2010 m. išvykimo mastai padidėjo beveik 4 kartus - 73,6 proc. Tačiau toks šuolis nereiškia, kad gyventojai ėmė sparčiai emigruoti į kitas šalis, tiesiog dalis emigrantų, jau kelis metus gyvenančių užsienyje, tik 2010 m. oficialiai deklaravo savo išvykimą. Išvykimo deklaravimą paskatino prievolė, įpareigojanti nuolatinius Lietuvos gyventojus mokėti privalomojo sveikatos draudimo (PSD) įmokas. 2010 m. balandžio – rugpjūčio mėnesiais emigracijos mastai iš Lietuvos buvo didžiausi – vidutiniškai per mėnesį deklaravusių savo išvykimą asmenų skaičius siekdavo 10,7 tūkst. Vis dėlto yra pagrindo manyti, kad realios emigracijos srautai tais metais augo. Savo išvykimą pirmaisiais 2010 m. mėnesiais, kol PSD įmoka dar neįtakojė emigracijos deklaravimo, deklaravo daugiau žmonių, nei atitinkamais 2009 m. mėnesiais. 2011 m. savo išvykimą iš Lietuvos deklaravo 54,3 tūkst. emigrantų, tai yra 28,8 tūkst. mažiau negu 2010 m. (Statistikos departamentas, 2012). Emigrantų skaičiaus didėjimą lėmė mažėjantis darbo vietų skaičius, didėjantis konkurencingumas, augantis kainų lygis šalyje, maži atlyginimai, gyventojų nepasitenkinimas ir nusivylimas valdžia, per mažos karjeros galimybės, dideli mokesčiai. 2012 m. emigracijos dydis sumažėjo (lyginant su 2010 ir 2011 m.), tačiau lyginant su 2006 – 2009 m. vis dar išlieka didelis. „Jei nepavyks vykdyti sėkmingos užimtumo ir socialinės politikos, gali nemažėti skurstančiųjų dalis, didėti socialinė atskirtis ir socialinė diferenciacija, kelianti pavojų visuomenės stabilumui.“ (Rakauskienė, 2006, p. 555).

Kaip atskirą problemą, susijusią su įmokų surinkimo efektyvumu, galima išskirti nelegalų darbą, kurio mastas padidėja valstybei išgyvenant ekonominę krizę, plintant korupcijai arba pereinamaisiais laikotarpiais. Įmokos socialiniam draudimui, didinančios darbo jėgos kainą, mažinančios įmonių konkurencingumą bei dirbančiųjų pajams, tampa sunkia našta įmonėms ir dirbantiesiems. Esant didelėms darbo sąnaudoms pastebimas sulėtėjęs naujų darbo vietų kūrimas. Vengimą mokėti socialinio

draudimo įmokas paaiškina darbdavių, darbuotojų ir valstybinės valdžios santykiai: darbuotojai nepraneša apie įmokų nemokėjimą valstybei, kai darbdaviai sąmoningai atsisako mokėti socialinio draudimo įmokas, kai valstybinės valdžios įstaigos toleruoja įmokų nemokėjimą arba valstybinė politika nesugeba priversti jas mokėti. Bitinas ir Guogis (2011) teigia, kad „reikėtų įvertinti galimybę nemokėti asmenims nedarbo draudimo ar socialinių išmokų tais atvejais, kai paaiškėja, kad tokie asmenys dirbo nelegaliai.“ Manytina, kad pagrindinė įmokų nemokėjimo priežastis yra darbuotojų neigiamas socialinio draudimo sistemos vertinimas. Norint padidinti pajamas iš surinktų įmokų, socialinės apsaugos sistema turėtų būti skaidri, lanksti ir suvokiama. *Pasak Gruževskio (2012), tik padidinus darbo užmokestį, sumažinant jo mokesstinę naštą ir gerėjant darbo sąlygoms darbuotojai būtų suinteresuoti grįžti į (oficialiąją) darbo rinką, kas, savo ruožtu, mažintų emigraciją, šešėlinės ekonomikos mastą, nedarbą, o padidėjus užimtumui ir išaugus gyventojų pajamoms tolygiau pasiskirstytų mokesstinė našta, didėtų vartojimas ir tokiu būdu būtų sudarytos prielaidos tvariai socialinei šalies plėtrai.*

Ekonomisto daktaro R. Kuodžio (2011) teigimu, „Lietuvoje šešėlyje išmokama apie 30 mlrd. litų – beveik tokia pati suma, kiek yra ir legaliam darbo užmokesčio fonde.“ Ekonomisto Friedricho Schneiderio (2011) teigimu, „šešėlinės ekonomikos dalis BVP Lietuvoje 2010 m. siekė beveik 30 proc. ir ji buvo 4 vietoje iš 31 Europos valstybės, po Bulgarijos, Kroatijos ir Rumunijos.“ Netoli nuo Lietuvos yra ir Estija su Latvija, kuriose šešėlinė ekonomika 2010 m. sudarė atitinkamai 30 ir 27 proc. BVP. Jau kelis metus Lietuvoje, pasitelkiant skirtingus vertinimus, vykdomi šešėlio tyrimai, kurie rodo panašią tendenciją - neapskaityta ekonomika šalyje pastaraisiais metais nuolat auga.

Įsiskolinimas „Sodros“ biudžetui dažniausiai susidaro dėl įmonių nesugebėjimo palaikyti efektyvią veiklą ir dėl priežasčių, kurios nėra susijusios su įmonės veikla. Pasitaiko atvejų, kai draudėjai nesąžiningai bando išvengti įmokų mokėjimo (nuslepia dalį sąnaudų ir įplaukų, apskaitoje fiksuoja fiktyvias sąnaudų sumas pagal fiktyvius pirminius apskaičiuotus duomenis, veda „dvigubą“ buhalteriją ir kt.). Dažnai socialinio draudimo įmokomis apmokestinamąsias pajamas stengiamasi pakeisti į neapmokestinamąsias. Tuo tikslu darbdaviai perveda įmokas į trečiosios pensijų pakopos fondus ir darbuotojai šias įplaukas išgrynina. Taip pat, siekiant išmokų neapmokestinimo, dažnai jos įvardijamos kaip išmokos komandiruočių išlaidoms kompensuoti, kompensacijos, išlaidos darbuotojų kvalifikacijos tobulinimui ir pan.

Dėl teisės aktuose, reglamentuojančiuose Lietuvos socialinį draudimą, esančių netikslumų ir spragų, atsiranda galimybė traktuoti juos įvairiai: aiškinant, kad tam tikros išmokos nėra susijusios su darbo santykiais, darbo sutarčių neįforminant raštu, steigiant fiktyvias įmones ir pan. Norminiuose teisės aktuose taip pat trūksta nuostatų, kurios pagerintų įmokų išieškojimo procesą ir padėtų rasti skolingus draudėjus ir apdraustuosius. Socialinio draudimo vengimas galėtų būti sumažintas, pakeitus administracines procedūras, kurios padidintų įmokų rinkimo proceso efektyvumą.

2004 m. prasidėjo pensijų sistemos reforma, kurios esmė – laipsniškas perėjimas nuo perskirstomosios sistemos prie kaupiamuoju principu grindžiamos pensijų draudimo sistemos. Kai asmuo pasirenka pensijų kaupimo bendrovę, dalis jo įmokų yra pervedama į pensijų fondą. Ilgalaikis šios reformos tikslas – didesnės pensijos ateityje. „Sodros“ įmokų dalis, pervedama į privačius fondus, nuolat kinta. 2005 m. ši dalis siekė 3,5 proc., 2006 m. – 4,5 proc., 2007 ir 2008 m. – 5,5 proc., nuo 2009 m. sausio 1 d. iki 2009 m. birželio 30 d. – 3 proc., nuo 2009 m. liepos 1 d. iki 2011 m. gruodžio 31 d. – 2 proc., 2012 m. – 1,5 proc.

Apibendrinant aukščiau išdėstytą daroma išvada, kad nuo 2005 iki 2008 m. didėjo draudėjų ir apdraustųjų privalomosios socialinio draudimo įmokos. Šį augimą sąlygojo didėjantis darbo užmokestis, efektyvesnis įmokų išieškojimas ir išaugęs apdraustųjų skaičius. Nuo 2009 m. sumažėjo į VSDF biudžetą surenkamų įmokų suma. Šį mažėjimą sąlygojo prasidėjęs ekonomikos nuosmukis Lietuvoje. 2011 m. pastebimas surenkamų įmokų augimas, kurį sąlygojo išaugęs apdraustųjų skaičius, didėjantis nuo 2010 m. Įmokų surinkimo efektyvumui įtakos taip pat turi nelegalus darbas, šešėlinė ekonomika, draudėjų sąžiningumas ir socialinį draudimą reglamentuojantys teisės aktai.

3.2. VSDF įmokas įtakojančių ekonominių ir politinių veiksnių analizė

Kaip jau buvo minėta šiame magistro darbe, Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto įmokas įtakoja tokie ekonominiai veiksniai: draudėjų ir apdraustųjų skaičius, apdraustųjų vidutinis darbo užmokestis, bedarbių skaičius, užimtųjų skaičius, BVP. VSDF biudžetą įtakojančių veiksnių pokytis parodytas 5 lentelėje.

5 lentelė. VSDF biudžeto įmokas įtakojančių ekonominių veiksnių pokytis 2005 – 2012 m.

Metai	Įmokų suma (mln. Lt)	Draudėjų skaičius (vnt.)	Apdraustųjų skaičius (vnt.)	Vidutinės apdraustųjų pajamos (Lt)	Bedarbių skaičius (tūkst.)	Užimtųjų skaičius (tūkst.)	BVP (mln. Lt)
2005 m.	6096	275,8	1369,7	1163,3	100,8	1473,9	72060
2006 m.	7410	288,3	1 421,4	1368,4	94,0	1500,0	83 227
2007 m.	9184	308,9	1 321,7	1638,5	69,0	1 534,2	99 229
2008 m.	10924	292,0	1 330,2	1930,6	94,3	1 520,0	111 920
2009 m.	10712	282,8	1 195,3	1783,0	225,1	1 415,9	92 032
2010 m.	9822	286,3	1 129,8	1712,6	291,1	1 247,7	95 675
2011 m.	10 366	308,8	1 175,7	1751,5	226,5	1 253,6	106 893
2012 m.	10 961	328,7	1 219	1789,1	195,2	1 275,7	113 734

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VSDFV duomenimis

Siekiant išsiaiškinti, kaip Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto (toliau VSDF) įmokos yra susijusios su šiais ekonominiais veiksniais: draudėjų ir apdraustųjų skaičius, apdraustųjų vidutinis darbo užmokestis, bedarbių skaičius, užimtųjų skaičius, BVP, buvo skaičiuotas Pearson koreliacijos koeficientas (žr. 6 lentelę.).

6 lentelė. VSDF įmokas lemiančių veiksnių ir VSDF įmokų ryšiai

Veiksniai	Pearson Correlation	Sig. (2-tailed)
Draudėjų skaičius (vnt.)	0,523	0,183
Apdraustųjų skaičius (vnt.)	-0,672	0,068
Vidutinės apdraustųjų pajamos (Lt)	0,984**	0,000
Bedarbių skaičius (tūkst.)	0,489	0,219
Užimtųjų skaičius (tūkst.)	-0,429	0,289
BVP (mln. Lt)	0,892**	0,003

** - koreliacija statistiškai reikšminga, kai $p < 0,01$

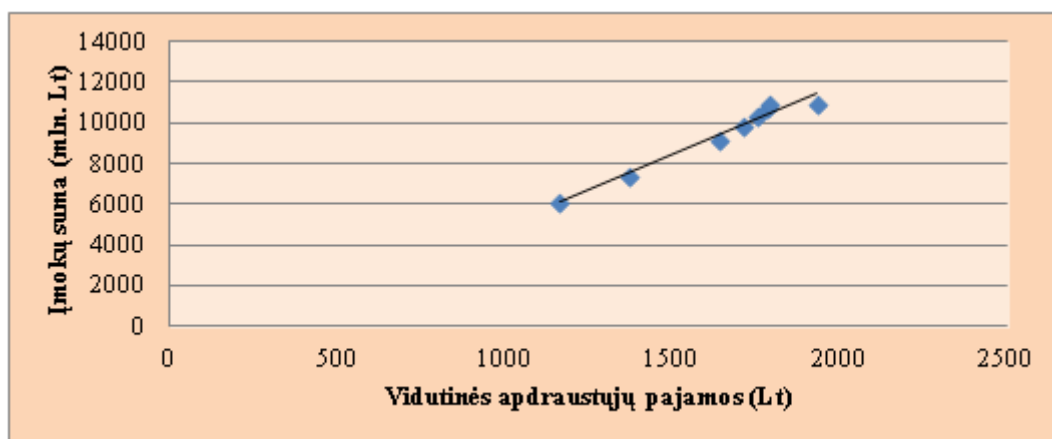
Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Iš 6 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad ne visus nurodytus kintamuosius su VSDF įmokomis sieja statistiškai reikšmingi koreliaciniai ryšiai. Draudėjų skaičius, apdraustųjų skaičius, bedarbių skaičius, užimtųjų skaičius nėra statistiškai reikšmingai susiję su VSDF įmokomis ($p > 0,05$). Labai stipriais teigiamais koreliaciniais ryšiais su VSDF įmokomis yra susiję šie veiksniai: vidutinės apdraustųjų pajamos ($r = 0,984$) ir BVP ($r = 0,892$). Galima teigti, kad kuo didesnės yra vidutinės apdraustųjų pajamos ir BVP, tuo VSDF įmokos taip pat yra didesnės. Kadangi tarp VSDF įmokų ir likusių ekonominių veiksnių nebuvo gauta statistiškai reikšmingų koreliacinių ryšių, todėl galima teigti, kad draudėjų ir apdraustųjų skaičius, bedarbių skaičius, užimtųjų skaičius nėra susiję su VSDF įmokų didėjimu ar mažėjimu.

Apskaičiuotos koreliacijos tarp matuojamų kintamųjų parodė, kad du ekonominiai veiksniai yra susiję labai stipriais koreliaciniais ryšiais su VSDF įmokomis - vidutinės apdraustųjų pajamos ir BVP. Tačiau siekiant patikrinti, ar šie statistiškai reikšmingais koreliaciniais ryšiais su VSDF įmokomis susiję veiksniai yra reikšmingi atliekant VSDF įmokų prognozes, buvo atlikta kiekvieno veiksnio tiesinė regresinė analizė. Šiuo atveju regresijos modelio priklausomas kintamasis yra VSDF įmokos, o nepriklausomi kintamieji yra vidutinės apdraustųjų pajamos ir BVP. Kadangi statistiškai reikšmingų koreliacinių ryšių nebuvo gauta tarp draudėjų ir apdraustųjų skaičiaus, bedarbių skaičiaus, užimtųjų skaičiaus ir VSDF įmokų, todėl šių veiksnių prognozei atlikti nebuvo skaičiuota tiesinė regresinė analizė.

Analizuojant, kokią prognostinę reikšmę VSDF įmokoms turi vidutinės apdraustųjų pajamos, atlikta statistinė analizė parodė, kad vidutinės apdraustųjų pajamos paaiškina 97% VSDF įmokų

variacijos ($\beta=0,984$, $p<0,05$, $r^2=0,968$). Įvertinus tiesinės regresijos modelio tinkamumo parametrus (dispersijos mažėjimo daugiklis $VIF=1$, determinacijos koeficientas $r^2=0,968$, regresijos ANOVOS koeficiento $p=0,017$), gauta, kad šis modelis atitiko visus minėtus tinkamumo parametrus, todėl galima teigti, kad šis tiesinės regresijos modelis yra tinkamas VSDF įmokų prognozėms atlikti (žr. 11 pav.).

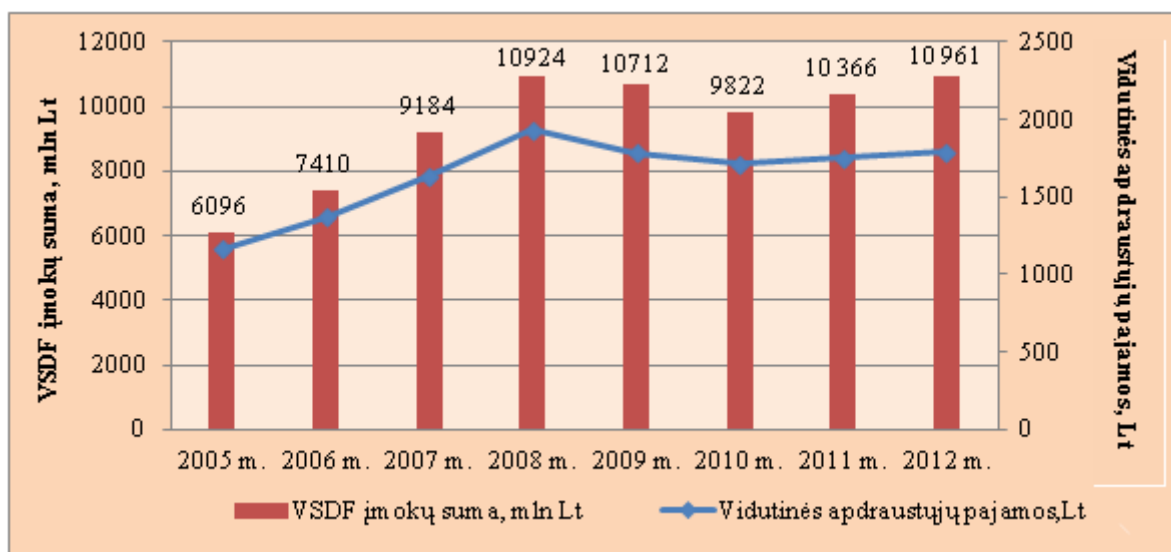
11 pav. VSDF biudžeto įmokų suma ir vidutinės apdraustųjų pajamos

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Remiantis gautais parametrais VSDF įmokų priklausomybę nuo vidutinių apdraustųjų pajamų galima aprašyti tokia lygtimi, kuria remiantis galima prognozuoti VSDF įmokų reikšmes:

$$\text{VSDF įmokų suma} = 6,991 \times \text{vidutinės apdraustųjų pajamos} - 2046,410$$

Nuo 2005 m. į VSDF biudžetą surinktų įmokų suma, o kartu ir vidutinės apdraustųjų pajamos, augo iki 2008 m. (žr. 12 pav.).

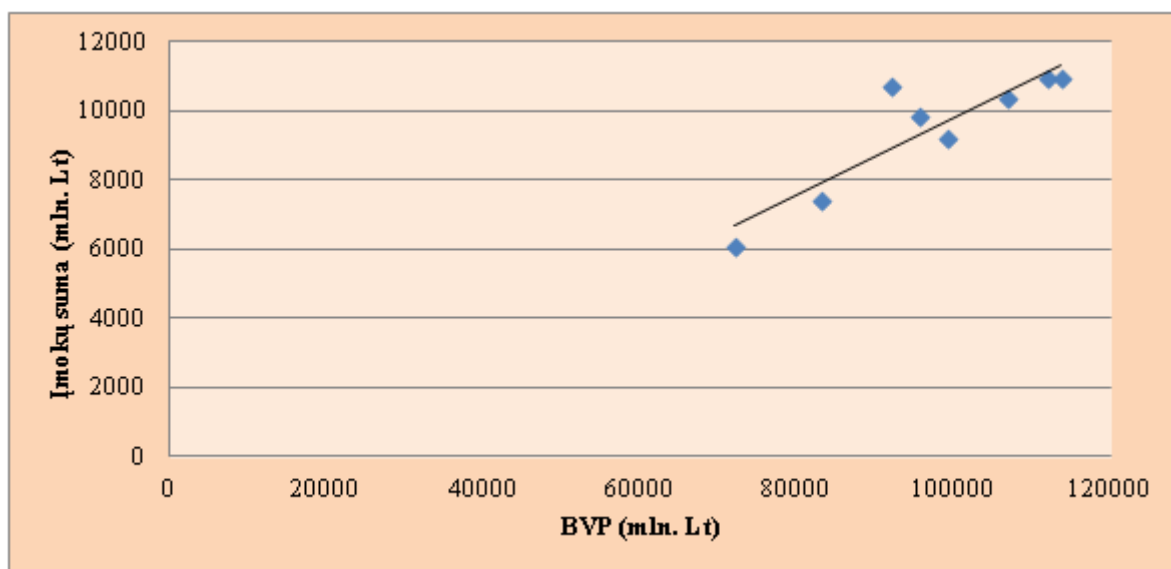
12 pav. VSDF biudžeto draudėjų ir apdraustųjų įmokų ir vidutinių apdraustųjų pajamų dinamika 2005 – 2012 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis

Iš 12 pav. pateiktų duomenų matyti, kad didžiausias VSDF biudžeto įmokų augimas (14,9 proc.) pastebimas 2008 m. Šį augimą lėmė 23,9 proc. padidėjusios draudėjų įmokos, 24,1 proc. išaugusios apdraustųjų įmokos, 22,6 proc. padidėjusios valstybinio savanoriškojo socialinio draudimo įmokų pajamos. Toks pajamų augimas buvo sąlygojamas socialinių bei demografinių rodiklių pokyčiais. Įvertinus tai, kad 2008 m. nedarbo lygis didėjo 5,8 proc., draudėjų skaičius mažėjo 5,5 proc., o apdraustųjų skaičius sumažėjo 0,4 proc., manytina, kad įmokų augimą labiausiai lėmė padidėjęs valstybiniu socialiniu draudimu apdraustų asmenų vidutinis darbo užmokestis, kuris 2008 m. siekė 1930,6 Lt. (vidutinės apdraustųjų pajamos padidėjo 15,13 proc., o biudžeto pajamos buvo 1 740 mln. Lt didesnės nei 2007 m.). Darbo užmokesčio didėjimą įtakėjo ekonomikos augimas ir sumažėjęs nedarbo lygis Lietuvoje. Suprastėjusi šalies ekonominė padėtis, išaugusi infliacija ir sumažėjęs darbų mastas sąlygojo vidutinio apdraustųjų darbo užmokesčio mažėjimą 2009 m. Nuo 2008 iki 2009 m. vidutinės apdraustųjų pajamos sumažėjo 7,65 proc., o socialinio draudimo įmokų suma – 1,94 proc., nuo 2009 iki 2010 m. vidutinės pajamos sumažėjo dar 8,31 proc., o įmokų gauta 8,31 proc. mažiau nei 2009 m. 2011 ir 2012 m. augo vidutinės apdraustųjų pajamos, o į VSDF biudžetą buvo surinkta daugiau pajamų.

2012 m. R. Jasinavičiaus ir V. Ganiprausko atliktas „Lietuvos vidutinių darbo užmokesčio bei senatvės pensijos verčių“ tyrimas parodė, kad „nors Statistikos departamento duomenimis vidutinis darbo užmokestis Lietuvoje nuo 2005 m. kasmet didėjo vidutiniškai 8,2 proc. per metus (žr. 2 priedą), tačiau tai nepagerino nei dirbančiųjų žmonių gyvenimo kokybės, nei visos šalies ekonominės būklės“. Atliktas tyrimas taip pat parodė, kad pinigine išraiška skaičiuojamo vidutinio darbo užmokesčio, BVP, senatvės pensijos augimo tempai yra ženkliai atsilikę nuo faktinių minėto užmokesčio perkamosios galios kitimo tempo. Per 2005 – 2011 m. laikotarpį, nuvertėjus litui, vidutinio atlyginimo perkamoji galia ir vertė mūsų šalyje mažėjo, įvertinus pagal standartinę infliacijos koeficientą. Nors vidutiniškai absoliučia reikšme Lietuvos BVP kiekvienais metais didėjo maždaug 6,6 proc., tačiau dėl mažėjančios BVP vertės, Lietuvos žmonių gyvenimo kokybė negerėja.

Analizuojant, kokią prognostinę reikšmę VSDF įmokų sumai turi BVP, nustatyta, kad BVP paaiškina 80% VSDF įmokų sumos variacijos ($\beta=0,892$, $p<0,05$, $r^2=0,795$). Įvertinus tiesinės regresijos modelio tinkamumo parametrus (dispersijos mažėjimo daugiklis $VIF=1$, determinacijos koeficientas $r^2=0,795$, regresijos ANOVOS koeficiento $p=0,003$), gauta, kad šis modelis atitiko visus minėtus tinkamumo parametrus, todėl, galima teigti, kad tikėtina šis tiesinės regresijos modelis taip pat yra tinkamas VSDF įmokų sumos prognozėms atlikti.

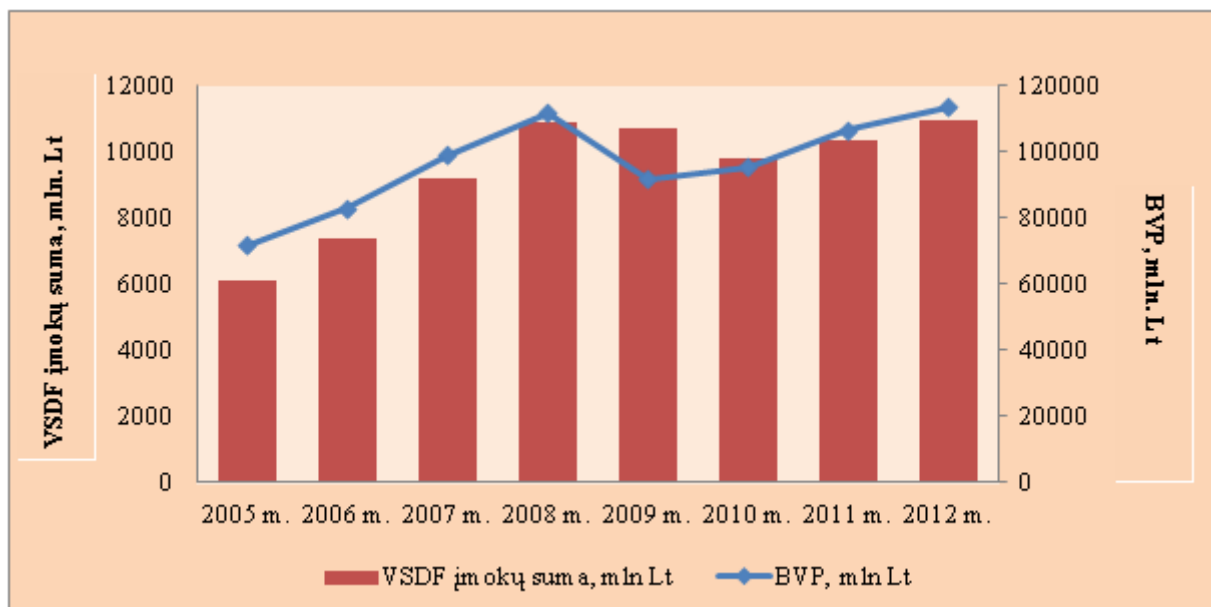
13 pav. VSDF biudžeto įmokų suma ir BVP

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Remiantis gautais parametrais VSDF įmokų priklausomybę nuo BVP galima aprašyti tokia lygtimi, kuria remiantis galima prognozuoti VSDF įmokų sumos reikšmes:

$$\text{VSDF įmokų suma} = 0,111 \times \text{BVP} - 1348,475$$

Nuo 2005 iki 2008 m., augant šalies BVP, į VSDF biudžetą kasmet buvo surenkama vis daugiau socialinio draudimo įmokų (žr. 14 pav.).

14 pav. VSDF biudžeto draudėjų ir apdraustųjų įmokų ir BVP dinamika 2005 – 2012 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis

Iš 14 pav. pateiktų duomenų matyti, kad nuo 2005 iki 2006 m. šalies BVP padidėjo 15,5 proc., nuo 2006 iki 2007 m. - 19,23 proc., o nuo 2007 iki 2008 m. dar 12,8 proc. BVP sparčiai kilo dėl to, kad didėjo darbo užmokestis, buvo steigiamos naujos įmonės ir ūkis greitai vystėsi. Teigiamą BVP pasikeitimą 2007 m. įtakėjo sparti vidaus paklausos plėtra. Nuo 2008 m. prasidėjęs ekonomikos nuosmukis turėjo įtakos ir BVP pajamoms. 2009 m. „Sodros“ pajamos neženkiai padidėjo, lyginant su 2008 m., tačiau šį didėjimą sąlygojo tik valstybės pervestos lėšos, nes tais metais užfiksuotas neigiamas VSD įmokų kitimas. Išanalizavus pateiktus duomenis matyti, kad Lietuvos ekonominis vystymasis nėra stabilus, o 2009 m. BVP smukimas siekė net 21,6 proc. Nestabilus ekonominis vystymasis skatina mažiau efektyvų išteklių (tame tarpe - ir žmogiškųjų) naudojimą bei didesnę turtinę visuomenės nelygybę, kas savo ruožtu dar labiau sustiprina neigiamas socialines pasekmes šalyje. (Gruževskis B., 2011, p. 3). Nuo 2010 iki 2012 m. šalies BVP išaugo 11,89 proc., o socialinio draudimo įmokų suma padidėjo 5,74 proc. Tačiau BVP augimas nepaskatino didesnio užimtumo. 2010 m. Lietuvos BVP padidėjo 1,4 proc., dirbančiųjų skaičius šalyje sumažėjo 5,1 proc. 2011 m. BVP padidėjo 5,1 proc., tačiau dirbančiųjų skaičius padidėjo vos 2 proc. Užimtumo neskatinanti ekonominė plėtra nėra tvari, ji dar labiau didina visuomenės nelygybę ir yra nepajėgi spręsti socialinių šalies problemų. (Gruževskis B., 2011, p. 9). Žemas gyventojų užimtumo lygis ir mažos pajamos vis labiau reikalauja valstybės biudžeto išlaidų užtikrinant socialinį stabilumą.

Atlikus koreliacinę ekonominių veiksnių, įtakančių VSDF biudžeto įmokų kitimą, analizę, daroma išvada, kad vidutinės apdraustųjų pajamos ir BVP yra reikšmingai susiję su „Sodros“ išmokomis. Atlikta regresinė veiksnių analizė parodė, kad šie statistiškai reikšmingais koreliaciniais ryšiais su VSDF biudžeto įmokomis susiję veiksniai yra reikšmingi atliekant VSDF biudžeto įmokų prognozes. Vidutinės apdraustųjų pajamos ir BVP nuo 2005 iki 2008 m. nuolat didėjo. 2008 m. situacija pasikeitė ir neigiamas pokytis tęsėsi iki 2011 m. 2012 m. vidutinės apdraustųjų pajamos ir BVP buvo didžiausi per visą analizuojamą laikotarpį.

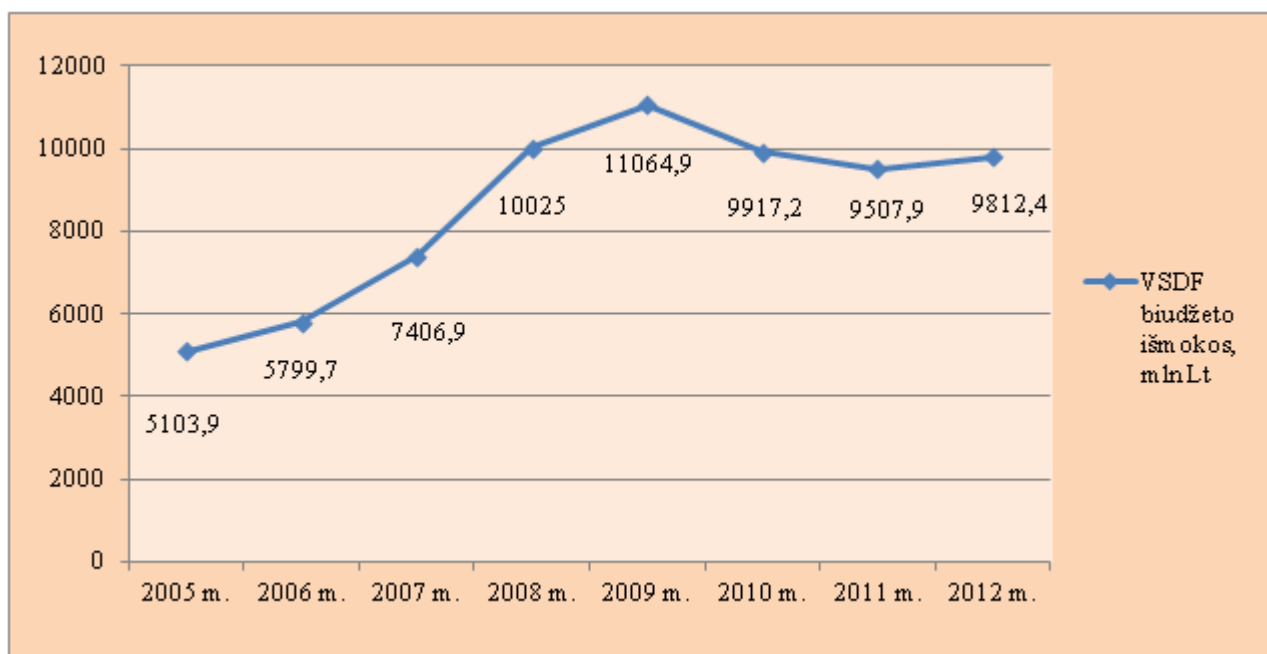
3.3. VSDF biudžeto išmokų dinamikos analizė 2005 – 2012 m. laikotarpiu

Valstybės socialinė politika – tai piniginių išmokų ir paslaugų paskirstymas, atsižvelgiant į gaunamų pajamų dydį ar jų praradimą arba nemokamą socialinių paslaugų teikimą nepakankamai aprūpintiems piliečiams. (Guogis, 2007).

Kaip jau buvo minėta šiame magistro darbe, valstybinio socialinio draudimo išmokos yra skiriamos pensijų socialiniam draudimui (senatvės, netekto darbingumo (invalidumo), našlių ir našlaičių, ištarnauto laiko, išankstinės senatvės, kompensacija už ypatingas darbo sąlygas, laidojimo pašalpos), ligos ir motinystės socialiniam draudimui (ligos, motinystės, motinystės (tėvystės), profesinės reabilitacijos pašalpos), nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialiniam

draudimui (ligos dėl nelaimingo atsitikimo darbe arba profesinės ligos pašalpos, netekto darbingumo vienkartinės ir periodinės kompensacijos, periodinės draudimo išmokos apdraustajam mirus). Pagrindinis socialinės apsaugos sistemos reikalavimas asmenims, norintiems gauti išmokas- reikia būti samdomoju darbuotoju (dirbti pagal darbo sutartį) ar savarankiškai dirbančiu asmeniu, mokančiu įmokas.

Išlaidos pensijų valstybiniam socialiniam draudimui sudaro didžiausią dalį nuo visų „Sodros“ biudžeto išlaidų. (žr. 3 priedą). 2005 m. išlaidos pensijų socialiniam draudimui sudarė 70,7 proc. visų „Sodros“ biudžeto išlaidų, 2006 m. – 67,1 proc., 2007 m. – 65,7, 2008 m. – 63,1 proc., 2009 m. – 58 proc., 2010 m. – 57,7 proc., 2011 m. – 58,4 proc., 2012 m. – 60,7 proc. VSDF biudžeto išmokų kitimo dinamika 2005 – 2012 m. pateikiama 15 paveiksle.

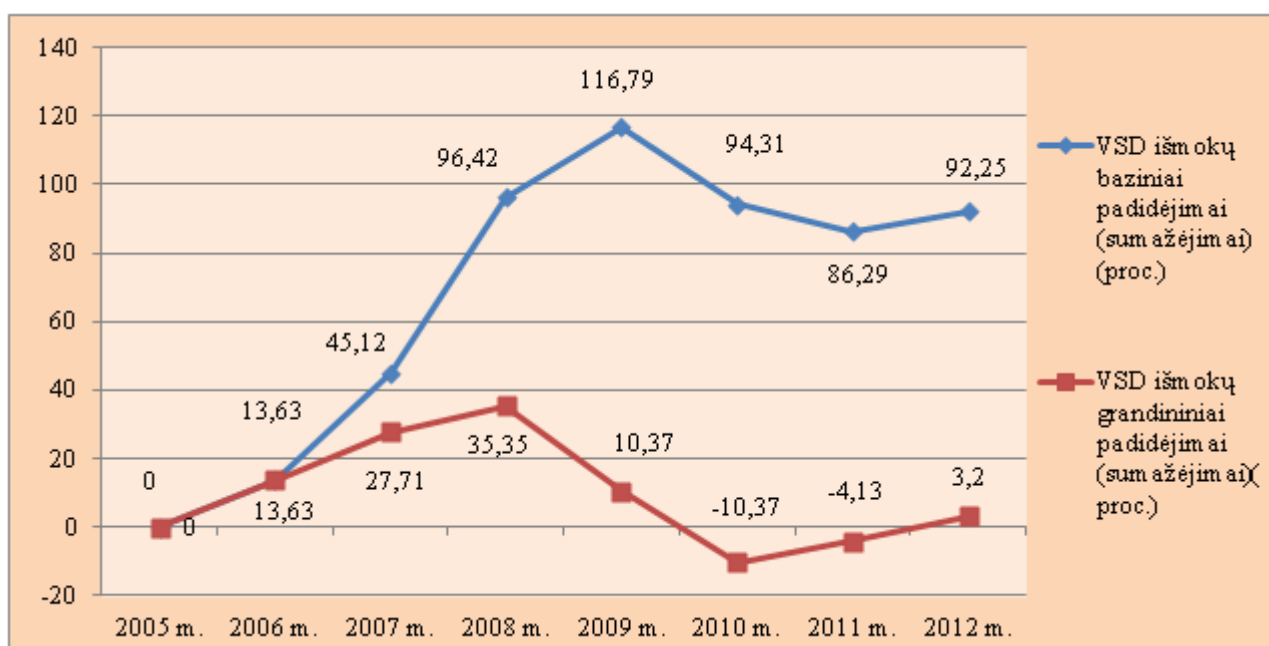
15 pav. VSDF biudžeto draudimo išmokos (mln.Lt)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VSDFV duomenimis

Iš 15 pav. pateiktų duomenų matyti, kad nuo 2005 iki 2009 m. socialinio draudimo išmokų suma nuolat didėjo. 2005 m. išlaidos pensijų socialiniam draudimui didėjo beveik 13 proc. Nuo 2006 iki 2007 m. socialinio draudimo išmokų suma padidėjo net 27,71 proc. Socialinio draudimo išmokos didėjo dėl priimtų įstatymo pataisų, prailginančių motinystės (tėvystės) pašalpų mokėjimo laiką, kol vaikui sukaks 2 metai, pirmus metus mokant 100 proc., antrus metus 85 proc. kompensuojamojo uždarbio dydžio pašalpas (VSD fondo valdyba, 2008). Išlaidos taip pat išaugo dėl dirbančiųjų darbo užmokesčio padidėjimo ir priimtų įstatymų pataisų, kuriomis padidintos šios draudimo rūšies pašalpos bei prailgintas jų mokėjimo laikotarpis. Nuo 2007 iki 2008 m. išmokų suma išaugo dar 35,35 proc. Tokį ženklų išmokų sumos didėjimą sąlygojo 2008 m. padidintos pensijos, naujai patvirtinus didesnius

šalies draudžiamųjų pajamų ir valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžius. Išlaidos pensijų socialiniam draudimui augo ir dėl nuo 2007 m. liepos 1 dienos skaičiuojamo priedo už stažo metus asmenims, kurie įgijo ilgesnį kaip 30 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą. Išmokų sumos didėjimui įtakos turėjo ir ligos pašalpai skirtų lėšų augimas 2008 m. (žr. 4 priedą). Remiantis Statistikos departamento duomenimis, 2009 m. sparčiausiai didėjo išlaidos išmokoms, susijusioms su nedarbu (87 %), socialinės atskirties sumažinimu (59 %) ir išmokoms šeimoms ir vaikams (24 %). 2010 m. socialinių išmokų mažėjimą lėmė motinystės, motinystės (tėvystės) ir tėvystės pašalpų bei pensijų mažinimas nuo 2010 m. pradžios iki 2011 m. gruodžio 31 d. 2011 m. VSDF biudžeto išlaidos pensijų socialiniam draudimui padidėjo 0,1 proc. 2012 m., atstačius senatvės, netekto darbingumo (invalidumo), našlių ir našlaičių valstybinio socialinio draudimo pensijas, socialinio draudimo išmokų suma padidėjo 3,23 proc., lyginant su 2011 m. Išmokų didėjimui įtakos taip pat turėjo išaugęs išankstinių senatvės pensijų ir netekto darbingumo vienkartinį kompensacijų gavėjų skaičius. Palyginus su 2011 m. įvykdytą VSDF biudžeto išlaidų planu, 2012 m. pastebima 2,8 proc. šių išlaidų augimo tendencija.

Siekiant išsamiau išanalizuoti socialinio draudimo išmokų kitimą, toliau darbe nagrinėjami baziniai ir grandininiai socialinio draudimo išmokų padidėjimo (sumažėjimo) tempai (žr. 16 pav.).

16 pav. 2005 – 2012 m. laikotarpio VSDF biudžeto išmokų baziniai ir grandininiai padidėjimai (sumažėjimai)

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VSDFV duomenimis

Remiantis baziniais rodikliais daroma išvada, kad iki 2009 m. socialinio draudimo išmokos nuolat didėjo, lyginant su baziniais (2005 m.) metais. Iki 2009 m. lėšų suma, skirta socialinio draudimo

išmokoms, padidėjo daugiau nei du kartus, lyginant su baziniais metais ir buvo didžiausia per visą analizuojamą laikotarpį. Grandininiai padidėjimo (sumažėjimo) tempo rodikliai rodo, kad išmokos kito netolygiai. 2007 m. jos padidėjo 27,72 proc., lyginant su 2006 m. 2008 m. jos išaugo 35,35 proc., lyginant su 2007 m. 2010 m. pinigų suma, skirta „Sodros“ išmokoms, mažėjo, lyginant su prieš tai buvusiais metais. 2011 m. išmokoms skirta lėšų suma sumažėjo dar 4,13 proc., lyginant su 2010 m. 2012 m. išmokų gavėjams išmokėta 3,2 proc. daugiau, nei 2011 m.

Seka išvada, kad VSD išmokų suma analizuojamu laikotarpiu didėjo iki 2009 m. 2010 ir 2011 m. pastebima, kad „Sodros“ biudžeto išlaidos, skirtos socialinio draudimo išmokoms, mažėjo. Šį mažėjimą sąlygojo įsigaliojęs laikinas įstatymas dėl socialinių išmokų perskaičiavimo, kuriuo laikinai buvo mažinamos VSD išmokos. 2012 m., atstačius senatvės, netekto darbingumo (invalidumo), našlių ir našlaičių valstybinio socialinio draudimo pensijas, socialinio draudimo išmokų suma vėl didėjo, lyginant su 2011 m.

3.4. VSDF išmokas įtakančių ekonominių ir politinių veiksnių analizė

Kaip jau buvo minėta teorinėje šio darbo dalyje, socialinio draudimo išmokas įtakoja sekantys veiksniai: pensijų gavėjų skaičius, vidutinė VSD senatvės pensija, bedarbių skaičius, gimusiųjų skaičius, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų skaičius ir BVP.

VSDF biudžetą įtakančių veiksnių pokytis parodytas 7 lentelėje.

7 lentelė. VSDF biudžeto išmokas įtakančių ekonominių veiksnių pokytis 2005 – 2012 m.

Metai	Išmokų suma (mln. Lt.)	Pensijų gavėjų skaičius (tūkst.)	Vidutinė VSD senatvės pensija (Lt)	Bedarbių skaičius (tūkst.)	Gimusiųjų skaičius (vnt.)	Nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinės ligos (vnt.)	BVP (mln.Lt)
2005 m.	5103,9	928,5	420,29	100,8	30541	5776	72060
2006 m.	5799,7	917,6	476,88	94,0	31265	6518	83 227
2007 m.	7406,9	912,4	595,41	69,0	32346	6037	99 229
2008 m.	10025,0	923,6	769,66	94,3	35065	5722	111 920
2009 m.	11064,9	934,2	811,12	225,1	36682	4415	92 032
2010 m.	9917,2	937,8	746,29	291,1	35626	4284	95 675
2011 m.	9507,9	941,2	748,39	226,5	34385	5068	106 893
2012 m.	9812,4	932,6	815,57	195,2	30459	4835	113 734

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis „Sodros“ ir Statistiko departamento pateiktais duomenimis

Siekiant išsiaiškinti, kaip Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto (toliau VSDF) išmokos yra susijusios su šiais veiksniais: pensijų gavėjų skaičius, vidutinė VSD senatvės pensija, bedarbių skaičius, gimusiųjų skaičius, nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinės ligos, BVP, buvo skaičiuotas Pearson koreliacijos koeficientas (žr. 8 lentelę.).

8 lentelė. VSDF biudžeto išmokas lemiančių veiksnių ir VSDF išmokų ryšiai

Veiksniai	Pearson Correlation	Sig. (2-tailed)
Pensijų gavėjų skaičius (tūkst.)	0,558	0,151
Vidutinė VSD senatvės pensija (Lt)	0,985**	0,000
Bedarbių skaičius (tūkst.)	0,667	0,071
Gimusiųjų skaičius (tūkst.)	0,745*	0,034
Nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinės ligos (vnt.)	-0,783*	0,022
BVP (mln. Lt)	0,725**	0,042

** - koreliacija statistiškai reikšminga, kai $p < 0,01$; * - koreliacija statistiškai reikšminga, kai $p < 0,05$

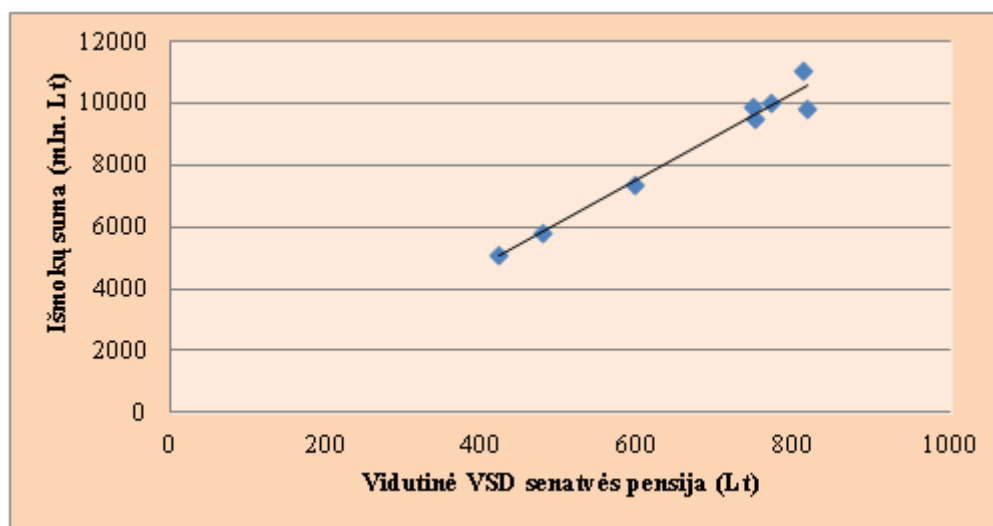
Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Iš 8 lentelės matyti, kad ne visus nurodytus kintamuosius su VSDF biudžeto išmokomis sieja statistiškai reikšmingi koreliaciniai ryšiai. Pensijų gavėjų skaičius, bedarbių skaičius nėra statistiškai reikšmingai susiję su VSDF biudžeto išmokomis ($p > 0,05$). Labai stipriu teigiamu koreliaciniu ryšiu su VSDF biudžeto išmokomis yra susijusi vidutinė VSD senatvės pensija ($r = 0,985$; $p = 0,000$). Labai stipriu neigiamu koreliaciniu ryšiu su VSDF biudžeto išmokomis yra susiję nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinės ligos ($r = -0,783$; $p = 0,022$). Vadinas galima teigti, kad kuo didesnė yra vidutinė VSD senatvės pensija, tuo VSDF biudžeto išmokos taip pat yra didesnės. Taip pat nustatytos statistiškai reikšmingos koreliacijos tarp VSDF biudžeto išmokų ir gimusiųjų skaičiaus ($r = 0,745$; $p = 0,034$) bei BVP ($r = 0,725$; $p = 0,042$). Tarp šių kintamųjų gautos teigiamos stiprios koreliacijos. Todėl galima daryti išvadą, kad kuo didesnis yra gimusiųjų skaičius ir kuo didesnis yra BVP, tuo VSDF biudžeto išmokos taip pat yra didesnės. Kadangi tarp VSDF biudžeto išmokų ir pensijų gavėjų skaičiaus ir bedarbių skaičiaus nebuvo gauta statistiškai reikšmingų koreliacinių ryšių, todėl galima teigti, kad pensijų gavėjų skaičiaus, bedarbių skaičiaus įtaka VSDF biudžeto išmokoms nėra tokia svarbi, kaip kitų, aukščiau minėtų veiksnių.

Apskaičiuotos koreliacijos tarp matuojamų kintamųjų parodė, kad keturi (iš šešių) ekonominiai veiksniai yra susiję labai stipriais arba stipriais koreliaciniais ryšiais su VSDF biudžeto išmokomis – vidutinė VSD senatvės pensija, nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinės ligos, gimusiųjų skaičius bei BVP. Tačiau siekiant patikrinti, ar šie statistiškai reikšmingais koreliaciniais ryšiais su VSDF biudžeto išmokomis susiję veiksniai yra reikšmingi atliekant VSDF biudžeto išmokų prognozę, buvo atlikta kiekvieno veiksnio tiesinė regresinė analizė. Šiuo atveju regresijos modelio priklausomas kintamasis yra VSDF biudžeto išmokos, o nepriklausomi kintamieji yra vidutinė VSD senatvės pensija,

nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinės ligos, gimusiųjų skaičius bei BVP. Statistiškai reikšmingų koreliacinių ryšių tarp pensijų gavėjų skaičiaus, bedarbių skaičiaus ir VSDF biudžeto išmokų nebuvo gauta, todėl nebuvo atlikta šių veiksnių tiesinė regresinė analizė.

Analizuojant, kokią prognostinę reikšmę VSDF biudžeto išmokoms turi vidutinė VSD senatvės pensija, atlikta statistinė analizė parodė, kad vidutinės apdraustųjų pajamos paaiškina 97% VSDF biudžeto išmokų variacijos ($\beta=0,985$, $p<0,05$, $r^2=0,970$). Įvertinus tiesinės regresijos modelio tinkamumo parametrus (dispersijos mažėjimo daugiklis $VIF=1$, determinacijos koeficientas $r^2=0,970$, regresijos ANOVOS koeficiento $p=0,000$), gauta, kad šis modelis atitiko visus minėtus tinkamumo parametrus, todėl tikėtina, kad šis tiesinės regresijos modelis yra tinkamas VSDF biudžeto išmokų prognozėms atlikti.

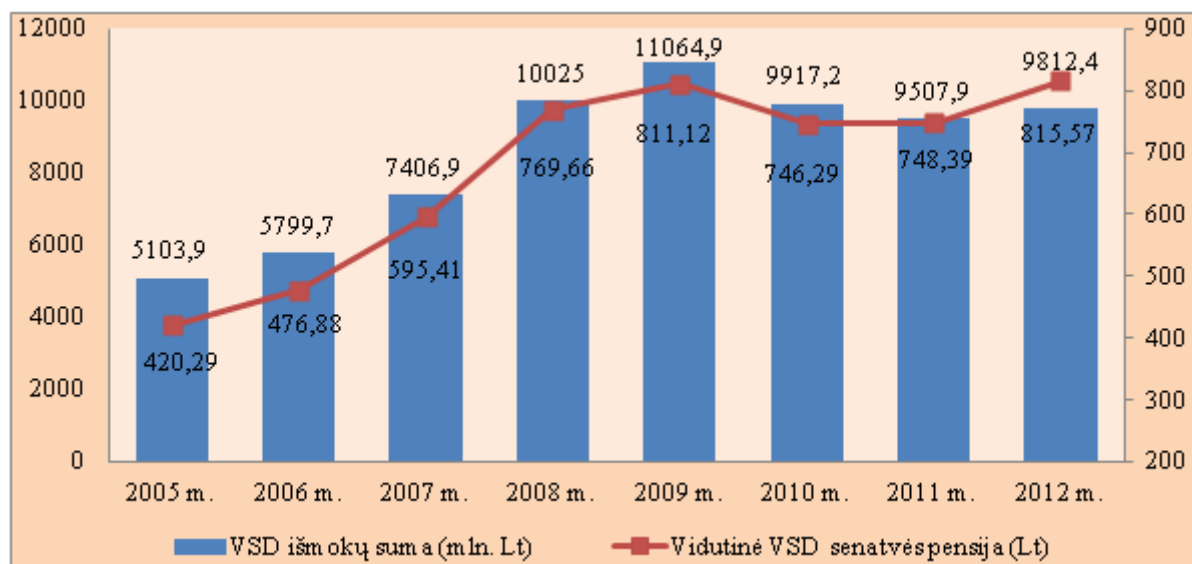

17 pav. VSDF biudžeto išmokų suma ir vidutinė VSD senatvės pensija

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Remiantis gautais parametrais, VSDF biudžeto išmokų priklausomybę nuo vidutinės VSD senatvės pensijos galima aprašyti tokia lygtimi, kuria remiantis galima prognozuoti VSDF biudžeto išmokų reikšmes: VSDF biudžeto išmokų suma = $13,923 \times$ vidutinė VSD senatvės pensija – 790,076

Valstybinė socialinio draudimo pensija turi dvejopą paskirtį – užtikrinti minimalų pensinį aprūpinimą ir pajamų išlaikymą senatvėje, kai netenkama darbingumo ar maitintojo. „Senatvės pensijos yra svarbiausia socialinės apsaugos senatvėje rūšis.“ (SADM). Daugeliu atvejų tai yra vienintelis Lietuvos gyventojų (pensijų gavėjų) pajamų šaltinis. Pensijos dydis yra reikšmingas valstybinio socialinio draudimo sistemos efektyvumo rodiklis. VSD vidutinės senatvės pensijos analizuojamu laikotarpiu augo iki 2009 m., vėliau pastebimas neigiamas šio rodiklio pokytis (žr. 18 pav.)

18 pav. VSDF biudžeto išmokų ir vidutinės VSD senatvės pensijos dinamika 2005 – 2012 m.

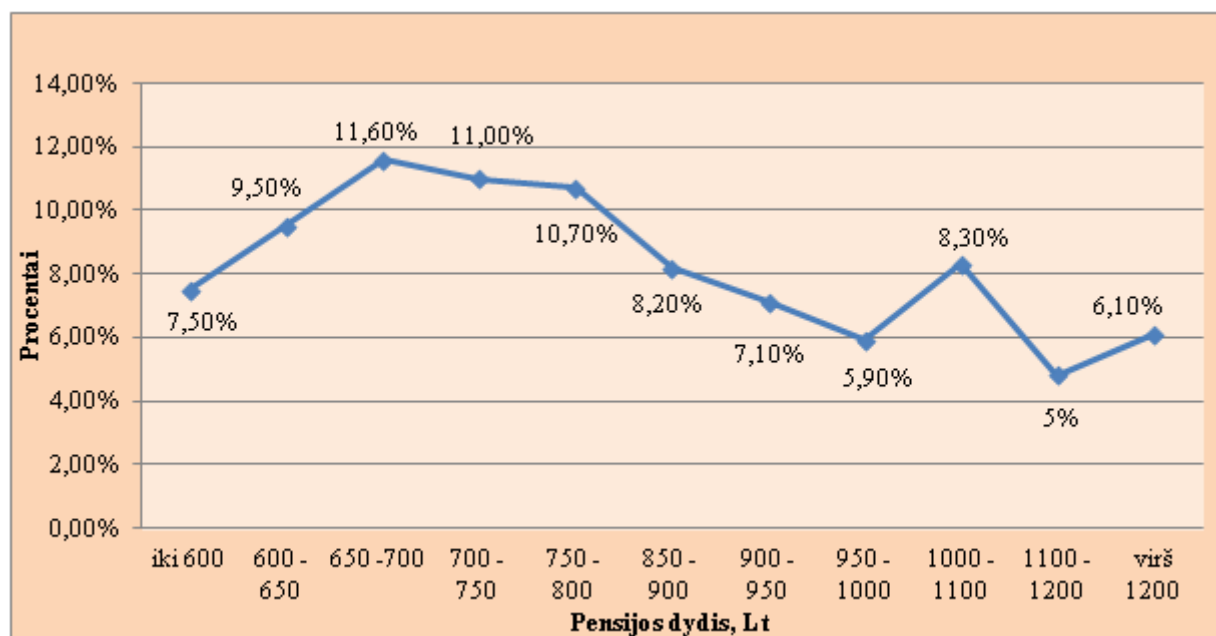
Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis

Iš 18 pav. pateiktų duomenų matyti, kad analizuojamu laikotarpiu VSD vidutinė senatvės pensija didėjo iki 2009 m. Lietuvoje nuo 2002 m. auganti ekonomika sąlygojo didėjančią užimtumą ir darbo užmokestį. Valstybiniam socialinio draudimo fondui tapus pertekliniam, buvo didinamos valstybinės socialinio draudimo pensijos ir kitos išmokos. 2006 m. valstybinėms socialinio draudimo pensijoms buvo priskaičiuota 67,2 proc. visų „Sodros“ biudžeto išlaidų. Ši suma buvo 12,2 proc. didesnė nei 2005 m. („Sodra“, 2007). Didžiausią įtaką pensijų išlaidų didėjimui turėjo VSD pensijų didinimas nuo 2006 m. liepos 1 d., kai bazinė pensija buvo padidinta nuo 200 iki 230 Lt. Nuo 2007 m. vasario 1 d. bazinė pensija didinama nuo 230 iki 266 Lt. Didėjo taip pat ir draudžiamos pajamos. Dėl šių pokyčių „Sodros“ mokamos senatvės pensijos turintiems būtinąją stažą didėjo vidutiniškai 70 Lt. Šis augimas palietė visus (išskyrus našlių) pensijų gavėjus. (žr. 5 priedą). Nuo 2008 m. sausio 1 d. VSD bazinė pensija didinama nuo 266 iki 316 Lt. Taip pat padidinta senatvės ir kai kurių „Sodros“ pensijų pagrindinė dalis (nuo 100 iki 110 proc. bazinės pensijos). Dėl bazinės pensijos ir pagrindinės pensijos dalies didinimo, pensijos išmokų gavėjams didėjo apie 110 Lt. 2009 m. vidutinė senatvės pensija, lyginant su 2008 m., padidėjo 41,46 Lt, t. y. 5,39 proc. Tačiau per tą laikotarpį nebuvo priimti politiniai sprendimai, kurie užtikrintų socialinių garantijų išsaugojimą, nebuvo pasirūpinta pensijų rezervo fondo sukūrimu, t.y. nesiimta veiksmų, užtikrinančių biudžeto stabilumą. Prasidėjusi pasaulinė ekonominė krizė pažeidė finansinį fondo stabilumą: išaugo nedarbo lygis, sumažėjo darbo užmokestis, padaugėjo bankrotų, sumažėjo socialinio draudimo įmokos, o VSDF biudžetas tapo deficitiniu. Prasidėjusi ekonominė krizė paveikė ir VSD pensijų sistemą. Susidarius Fondo biudžeto deficitui, nuo 2009 m. liepos 1 d. įsigaliojo Pensijų sistemos reformos įstatymo pataisos, kuriose nurodyta, kad bus mažinama įmoka, pervedama į privačius pensijų fondus – nuo 3 iki 2 proc. pajamų, nuo kurių mokamos VSD įmokos.

Nuo 2010 m. sausio 1 d., siekiant sumažinti „Sodros“ biudžeto deficitą, buvo sumažintos valstybinio socialinio draudimo pensijos. Didžiausią sumažintų pensijų gavėjų ratą sudaro 700-850 Lt išmokas gavę žmonės. Tai yra 41 proc. visų senatvės pensijų gavėjų. Jų pensijos sumažėjo 2-5 proc., arba 14-37 litais. (SADM, 2011). Dėl šios reformos vidutinė senatvė pensija 2010 ir 2011 m. buvo apie 8 proc. mažesnė, nei 2009 m. Didžiausią VSDF biudžeto išlaidų dalį – 60,7 proc. 2012 m. sudarė išlaidos pensijų socialiniam draudimui. Būtent dėl šių išmokų augimo, kurį įtakojo 9,6 proc. padidėjusi vidutinė senatvės pensija, turint būtinąjį stažą ir 10,4 proc. padidėjęs išankstinių senatvės pensijos gavėjų skaičius, 2012 m. pastebimas biudžeto išlaidų augimas. Vidutinės senatvės pensijos dydis keitėsi dėl nuo 1 170 Lt iki 1 488 Lt padidėjusių draudžiamųjų pajamų (Vyriausybės sprendimu, 2010 – 2011 m. šis dydis buvo sumažintas).

Remiantis statistikos agentūros „Eurostat“ duomenimis, daroma išvada, kad Lietuvoje valstybinės socialinio draudimo pensijos yra mažos, nors įmokų tarifas vidutinis. Vidutinė valstybinė socialinio draudimo senatvės pensija 2011 m. buvo 769 Lt (apie 47 proc. vidutinio atlyginimo, atskaičius mokesčius, šalyje) ir, palyginti su 2009 m., ji sumažėjo 7,7 proc. (žr. 6 priedą).

Remiantis „Sodros“ statistiniais duomenimis, 2012 m. 7,5 proc. senatvės pensijų gavėjų gavo pensijas, kurių dydis nesiekė 600 Lt. 9,5 proc. senatvės pensijų gavėjų gavo pensijas, kurių dydis yra nuo 600 iki 650 Lt. Didesnes nei 1200 Lt dydžio pensijas gavo tik 6,1 proc. senatvės pensijų gavėjų (žr. 19 pav.).

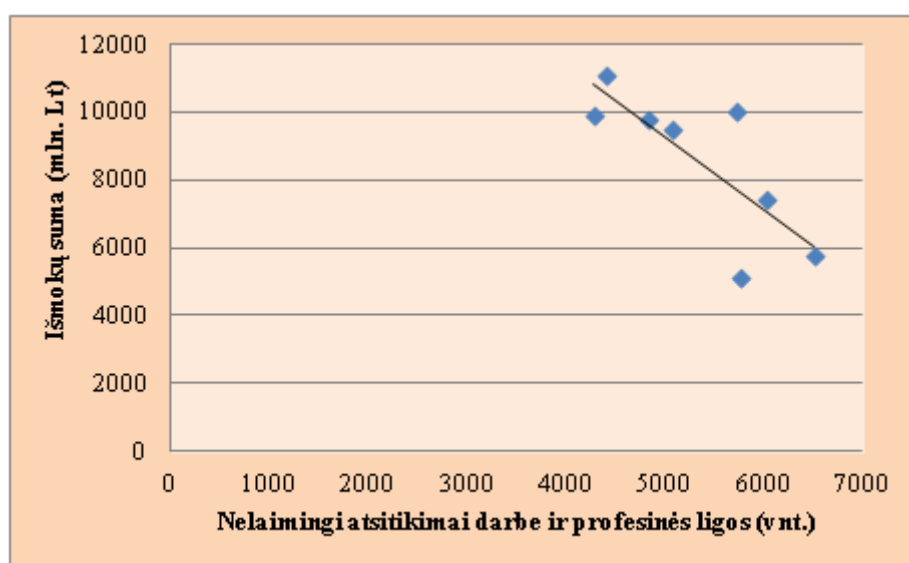
19 pav. Senatvės pensijų gavėjų, turinčių būtinąjį stažą, skaičiaus pasiskirstymas pagal pensijos dydį 2012 m. sausį

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis VSDFV duomenimis

Iš diagramoje pateiktų duomenų matyti, kad daugiau nei pusė senatvės pensijos gavėjų (50,3 proc.) gavo mažesnę nei vidutinę senatvės pensiją, kuri 2012 m. siekė beveik 816 Lt. 2012 m. vidutinės apdraustųjų pajamos siekė 1789,1 Lt., tačiau tik 19,4 proc. pensijų gavėjų gavo pensijas, kurių dydis viršijo 1000 Lt. „Valstybinio socialinio draudimo išmokos, pirmiausia pensijos, pernelyg mažos ir negarantuoja reikiamo pajamų lygio.“ (Rakauskienė, 2006, p. 551). Menkas vidutinės pensijos dydis yra siejamas su valstybinio socialinio draudimo einamųjų įmokų – išmokų sistema, tačiau pagrindinė nedidelių pensijų priežastis – nepakankamas jų finansavimas.

Nors pensijos Lietuvoje nėra didelės, tačiau, kaip jau buvo minėta šiame magistro darbe, dėl sunkmečio jos buvo dar sumažintos 2010 – 2011 m. laikotarpiui. Konstitucinio teismo nutarime yra konstatuota, kad toks pensijų išmokų mažinimas, siekiant sumažinti didesnes valstybinio socialinio draudimo pensijas, arba pensijų mažinimas dirbantiems pensininkams didėjančiu procentu, priklausomai nuo gaunamo darbo užmokesčio, gali lemti neigiamas socialines ir teises pasekmes ir kelia abejones dėl socialinio solidarumo, pensinio aprūpinimo bendrumo bei diferenciacijos ir teisėtų lūkesčių principų užtikrinimo.

Analizuojant, kokią prognozinę reikšmę VSDF biudžeto išmokoms turi nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinės ligos, atlikta statistinė analizė parodė, kad šis veiksnys paaiškina 61% VSDF biudžeto išmokų variacijos ($\beta = -0,783$, $p < 0,05$, $r^2 = 0,613$). Įvertinus tiesinės regresijos modelio tinkamumo parametrus (dispersijos mažėjimo daugiklis $VIF = 1$, determinacijos koeficientas $r^2 = 0,613$, regresijos ANOVOS koeficiento $p = 0,022$), gauta, kad šis modelis atitiko visus minėtus tinkamumo parametrus, todėl tikėtina, kad šis tiesinės regresijos modelis yra tinkamas VSDF biudžeto išmokų prognozėms atlikti.

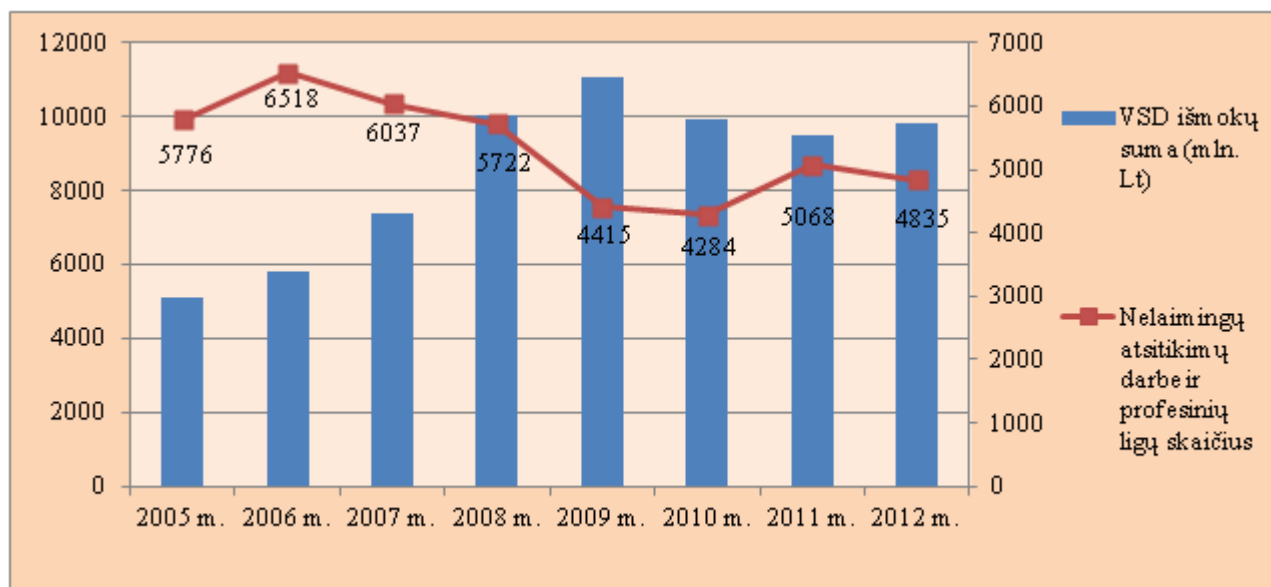

20 pav. VSDF biudžeto išmokų suma ir nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinės ligos

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Remiantis gautais parametrais, VSDF biudžeto išmokų priklausomybę nuo nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų skaičiaus galima aprašyti tokia lygtimi, kuria remiantis galima prognozuoti VSDF biudžeto išmokų reikšmes: VSDF biudžeto išmokų suma = 19980,681 – 2,138x nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinės ligos

Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų skaičiaus pokytis parodytas 21 pav.

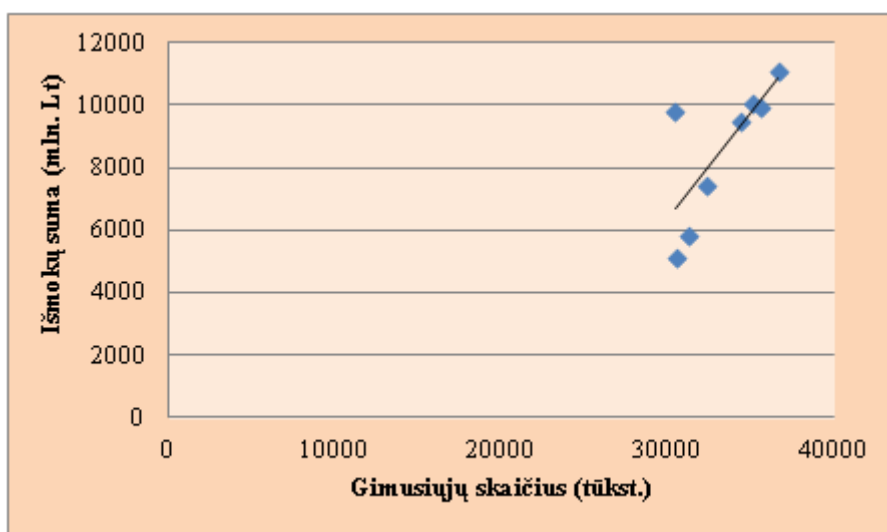

21 pav. VSDF biudžeto išmokų ir nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų dinamika 2005 – 2012 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis

Iš paveikslė pateiktų duomenų matyti, kad nuo 2006 iki 2010 m. nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų skaičius nuolat mažėjo. Per minėtą laikotarpį šis rodiklis sumažėjo 34,27 proc. Per 2009 m. I pusmetį „Sodra“ sutaupė 2 mln. litų. Sutaupytos lėšos buvo panaudotos socialinio draudimo išmokoms (pensijoms, ligos, motinystės, motinystės (tėvystės) ir bedarbiystės pašalpoms) mokėti, todėl didėjo išmokoms skirta suma. („Sodra“, 2009). Nelaimingų atsitikimų darbe mažėjimą lėmė padidėjusi darbdavių atsakomybė, pagerėjusios darbo sąlygos. Taip pat tam įtakos turėjo ir „Sodros“ skiriami pinigai įmonių prevencijos priemonių įgyvendinimui, kurių dėka buvo tobulinami technologiniai procesai, kuriamos saugios darbo vietos, šalinant arba mažinant profesinės rizikos veiksnius. 2011 m. nelaimingų atsitikimų darbe skaičius, lyginant su 2010 m., padidėjo 18,3 proc. Nors 2012 m. pastebimas šio rodiklio mažėjimas, VSDF biudžeto išlaidų augimui 2012 m. įtakos turėjo 21,7 proc. išaugusios išlaidos šiai draudimo rūšiai. Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išlaidų augimą labiausiai lėmė padidėjęs netekto darbingumo vienkartinų kompensacijų gavėjų skaičius.

Kaip jau buvo įrodyta, VSDF biudžeto išmokų struktūrą reikšmingai įtakoja demografinis veiksnys – gimstamumas. Analizuojant, kokią prognozinę reikšmę VSDF biudžeto išmokoms turi gimusiųjų skaičius, atlikta statistinė analizė parodė, kad šis veiksnys paaiškina 55% VSDF biudžeto išmokų variacijos ($\beta=0,745$, $p<0,05$, $r^2=0,554$). Įvertinus tiesinės regresijos modelio tinkamumo parametrus (dispersijos mažėjimo daugiklis $VIF=1$, determinacijos koeficientas $r^2=0,554$, regresijos ANOVOS koeficiento $p=0,034$), gauta, kad šis modelis atitiko visus minėtus tinkamumo parametrus, todėl tikėtina, jog šis tiesinės regresijos modelis yra tinkamas VSDF biudžeto išmokų prognozėms atlikti.

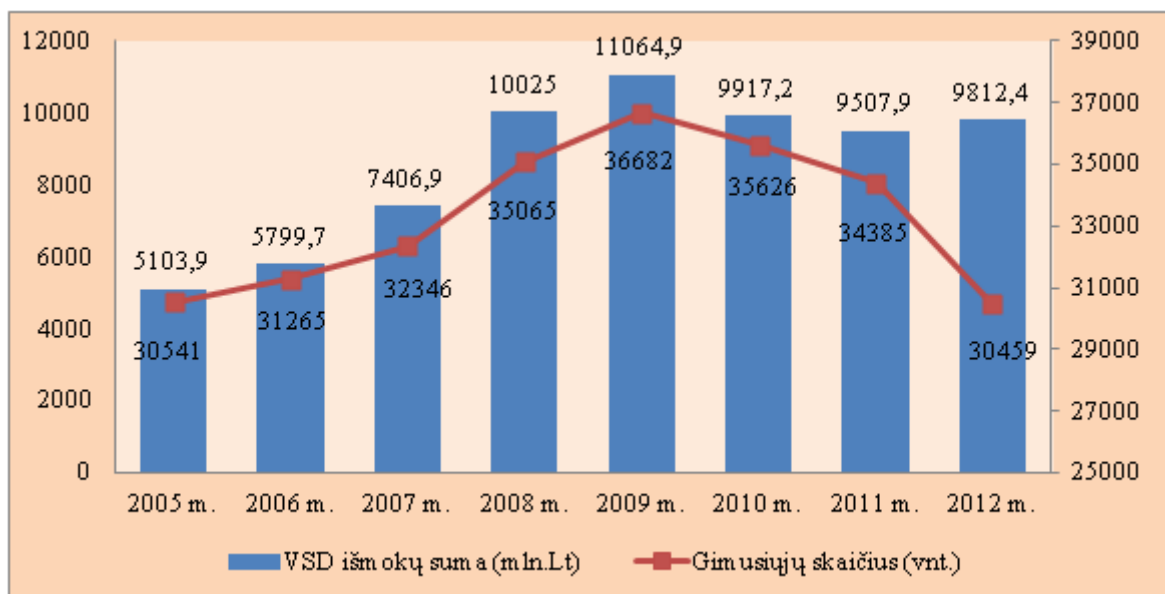
22 pav. VSDF biudžeto išmokų suma ir gimusiųjų skaičius

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Remiantis gautais parametrais, VSDF biudžeto išmokų priklausomybę nuo gimusiųjų skaičius galima aprašyti tokia lygtimi, kuria remiantis galima prognozuoti VSDF biudžeto išmokų reikšmes: VSDF biudžeto išmokų suma = $0,667 \times \text{gimusiųjų skaičius} - 13632,054$

VSDF biudžeto išlaidos motinystės (tėvystės) išmokoms – antra pagal dydį „Sodros“ išlaidų rūšis. Analizuojamu laikotarpiu motinystės (tėvystės) išmokoms skiriama lėšų suma augo iki 2010 m. Ryškus šiai draudimo rūšiai skirtų lėšų augimas pastebimas 2008 m. Lyginant su 2007 m. išlaidų suma padidėjo 133,54 proc. Manoma, kad šiam augimui įtakos turėjo Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo pakeitimai. Šiuo įstatymu padidintas motinystės (tėvystės) pašalpos dydis (kol vaikui sukaks vieneri metai – 100 proc., kol sukaks dveji metai – 85 proc.) ir prailgintas šios pašalpos mokėjimo laikotarpis (pašalpa mokama iki vaikui sueis dveji metai). Nuo 2008 iki 2009 m. išlaidos motinystės (tėvystės) pašalpoms padidėjo 46,02 proc. Didelę įtaką išmokų didėjimui taip pat turėjo ir iki 2010 m. augantis gimstamumas (žr. 23 pav.). Nuo 2009 iki 2010 m. išlaidos, skirtos motinystės (tėvystės) išmokoms, sumažėjo 7,11 proc. Šį rodiklio mažėjimą sąlygojo nuo 2010 m. įsigaliojusios

Seimo pataisos, kuriomis buvo sumažintos motinystės išmokos tėvams, auginantiems vaikus iki dvejų metų. Išmokos buvo sumažintos iki 90 proc. buvusio motinos (tėvo) darbo užmokesčio pirmaisiais vaiko auginimo metais ir 75 proc. antraisiais metais.

23 pav. VSDF biudžeto išmokų ir gimusiųjų dinamika 2005 – 2012 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis

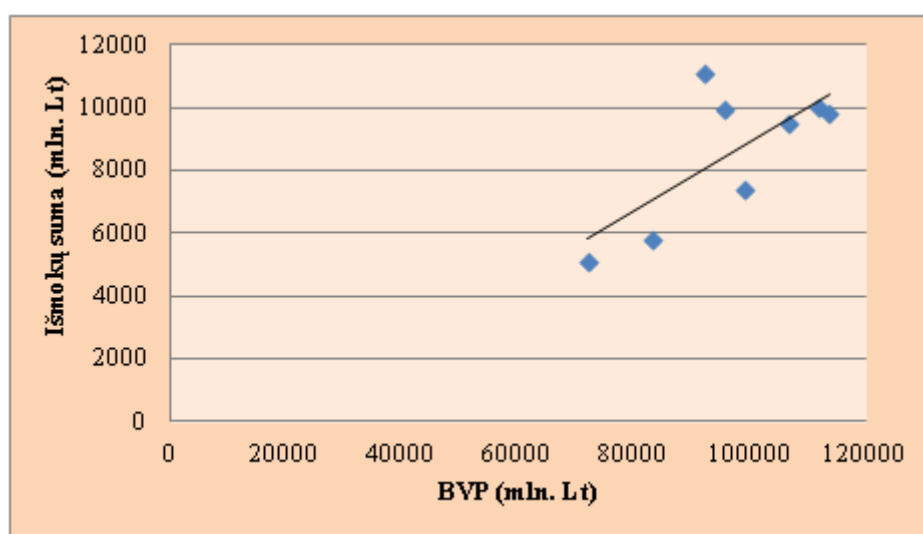
Iš 23 pav. pateiktų duomenų matyti, kad iki 2010 m. gimstamumas Lietuvoje nuolat didėjo. Nuo 2005 iki 2006 m. gimusiųjų skaičius padidėjo 2,37 proc., o nuo 2006 iki 2007 m. dar 3,46 proc. Tačiau, remiantis 2007 m. „Eurostato“ duomenimis, daroma išvada, kad vis dėlto gimstamumo lygis Lietuvoje tais metais buvo vienas mažiausių tarp ES valstybių: Lietuvoje gimstamumas sudarė 1,35 vaiko vienai moteriai, ES-27 vidurkis buvo 1,56. 2007 m. pabaigoje buvo priimtos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo pataisos, kuriomis buvo įtvirtintas 2 metų trukmės motinystės (tėvystės) išmokų mokėjimas. Nuo 2007 iki 2008 m. gimstamumo kreivė dar pakilo aukšty, o rodiklis padidėjo 8,41 proc. Nuo 2008 m. motinystės pašalpa lygi 100 proc. kompensuojamojo darbo užmokesčio, kol vaikui sueis vieneri metai (buvo – 6 mėnesiai). Taip pat prailgintas šių išmokų mokėjimo laikotarpis – kol vaikui sukaks dveji metai, bus mokama 85 proc. kompensuojamojo darbo užmokesčio. Buvo priimtas sprendimas, kad gimus daugiau nei vienam vaikui, atitinkamai bus didinamas pašalpos dydis. Taip pat padidėjo minimalios motinystės socialinio draudimo pašalpos dydis, kadangi nustatyta, jog ši pašalpa per mėnesį negali būti mažesnė nei už nėštumo ir gimdymo atostogų suteikimo mėnesį galiojusį einamųjų metų draudžiamųjų pajamų trečdalis (buvo ketvirtadalis).

2009 m. gimė 36,7 tūkst. kūdikių, arba 1,6 tūkst. daugiau negu 2008 m. Tūkstančiui gyventojų tenkantis gimusiųjų skaičius 2009 m., lyginant su 2008 m., pakito nuo 10,5 iki 11. 2010 m. gimusiųjų skaičius, lyginant su 2009 m. sumažėjo 2,96 proc. Manoma, kad rodiklio mažėjimui įtakos turėjo

įstatymo pataisos 2010 m., numatančios pašalpos, iki vaikui sukaks vieni metai, sumažėjimą iki 90 proc., o auginantiems vaiką nuo vieno iki dviejų metų – iki 75 proc. pašalpos gavėjo kompensuojamojo uždarbio. (SADM, 2011). Nuo 2010 iki 2011 m. gimstamumas Lietuvoje sumažėjo dar 3,61 proc. Nuo 2011 m. liepos 1-osios dar kartą buvo sumažintos pašalpos tėvams už vaiko auginimą namuose, suteikiant galimybę gauti motinystės pašalpas iki vaikui sueis vieneri arba dveji metai. Pirmuoju atveju mokama 100 proc. gauto uždarbio, o jeigu renkamasi dviejų metų laikotarpį - pirmaisiais metais mokama 70 proc., antraisiais - 40 proc. gauto uždarbio. Antraisiais metais atsirado galimybė dirbti ir gauti 40 proc. dydžio motinystės pašalpą. 2012 m. šalyje gimė beveik 30,5 tūkst. vaikų.

Išanalizavus 23 pav. pateiktus duomenis daroma išvada, kad nors iki 2011 m. gimstamumas mūsų šalyje didėjo, tačiau jis vis tiek išlieka žemo lygio. Manoma, kad gimstamumas yra labai svarbus Lietuvoje gyventojų skaičių ir amžiaus struktūrą deformuojantis veiksnys. Šalyse, kur be gimstamumo mažėjimo problemos, susirūpinimą dar kelia ir dideli emigracijos mastai, gyventojų skaičius mažėja ypač sparčiai. Lietuva yra viena iš tokių šalių. Didelę problemą keliančio mažo gimstamumo pasekmė – gyventojų senėjimas, kuomet vaikų dalis sumažėja, o vyresnio amžiaus žmonių dalis didėja bendrame gyventojų skaičiuje.

Analizuojant, kokią prognostinę reikšmę VSDF biudžeto išmokoms turi BVP, atlikta statistinė analizė parodė, kad šis veiksnys paaiškina 53% VSDF biudžeto išmokų variacijos ($\beta=0,725$, $p<0,05$, $r^2=0,525$). Įvertinus tiesinės regresijos modelio tinkamumo parametrus (dispersijos mažėjimo daugiklis $VIF=1$, determinacijos koeficientas $r^2=0,525$, regresijos ANOVOS koeficiento $p=0,042$), gauta, kad šis modelis atitiko visus minėtus tinkamumo parametrus, todėl tikėtina, jog šis tiesinės regresijos modelis yra tinkamas VSDF biudžeto išmokų prognozėms atlikti.

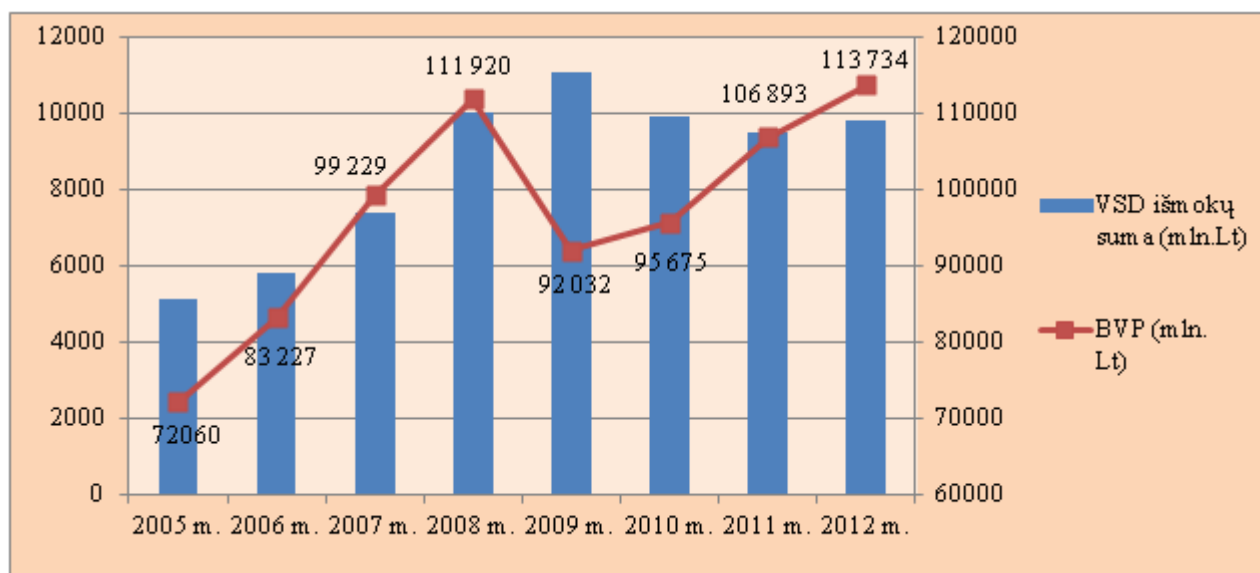
24 pav. VSDF biudžeto išmokų suma ir BVP

Šaltinis: sudaryta darbo autorės

Remiantis gautais parametrais, VSDF biudžeto išmokų priklausomybę nuo BVP galima aprašyti tokia lygtimi, kuria remiantis galima prognozuoti VSDF biudžeto išmokų reikšmes:

$$\text{VSDF biudžeto išmokų suma} = 0,111 \times \text{BVP} - 2130,180$$

Vienas iš pagrindinių veiksnių, kurie lemia šalies socialinę padėtį, yra bendrasis vidaus produktas. Jis įtakoja gyventojų pajamų lygį, nuo jo priklauso ir įvairių socialinių programų vykdymo galimybės. Iš 25 pav. pateiktų duomenų matyti, kad iki 2010 m. augant BVP, augo ir VSD išmokos.

25 pav. VSDF biudžeto išmokų ir BVP dinamika 2005 – 2012 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis Statistikos departamento duomenimis

Iš paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad nuo 2005 iki 2008 m. BVP padidėjo 55,32 proc. Per tą patį laikotarpį socialinio draudimo išmokų suma išaugo net 96,42 proc. 2009 m. šalies BVP sumažėjo 17,77 proc., lyginant su praėjusiais metais, tačiau išmokų suma padidėjo 10,37 proc. Taigi, nepaisant to, kad šalies BVP ženkliai sumažėjo, pinigų socialinio draudimo išmokoms suma didėjo, nes 2008 m. viduryje, prieš rinkimus, pensijos didėjo dešimtadaliu ir tik nuo 2010 m. buvo nuspręsta laikinai grąžinti jas į 2008 m. pirmojo pusmečio lygį. Vienas iš rodiklių, parodantis, ar pensijos buvo didinamos proporcingu dydžiu, tai vidutinės senatvės pensijos ir vidutinio darbo užmokesčio santykis. Jei 2004 m. pradžioje vidutinės senatvės pensijos santykis su vidutiniu neto darbo užmokesčiu siekė apie 41 proc., tai 2008 m. šis dydis buvo jau beveik 45 proc. Iki 2008 m. pensijų išmokoms buvo skiriama 75 – 80 proc. pajamų (neskaičiuojant lėšų, kurios perduodamos sveikatos draudimui ir pensijų fondams), o 2010 m. išlaidos pensijoms (kurios jau buvo sumažintos) sudarė daugiau nei 97 proc. VSDF biudžeto pajamų. Taigi sprendimas didinti pensijas didžiaja dalimi buvo nulemtas artėjančių rinkimų, tačiau neturint finansinių galimybių tokiam sprendimui, „Sodros“ biudžetas tapo deficitiniu. Nuo 2009 m. pastebimas šalies BVP augimas. Tačiau, kaip jau buvo minėta šiame magistro

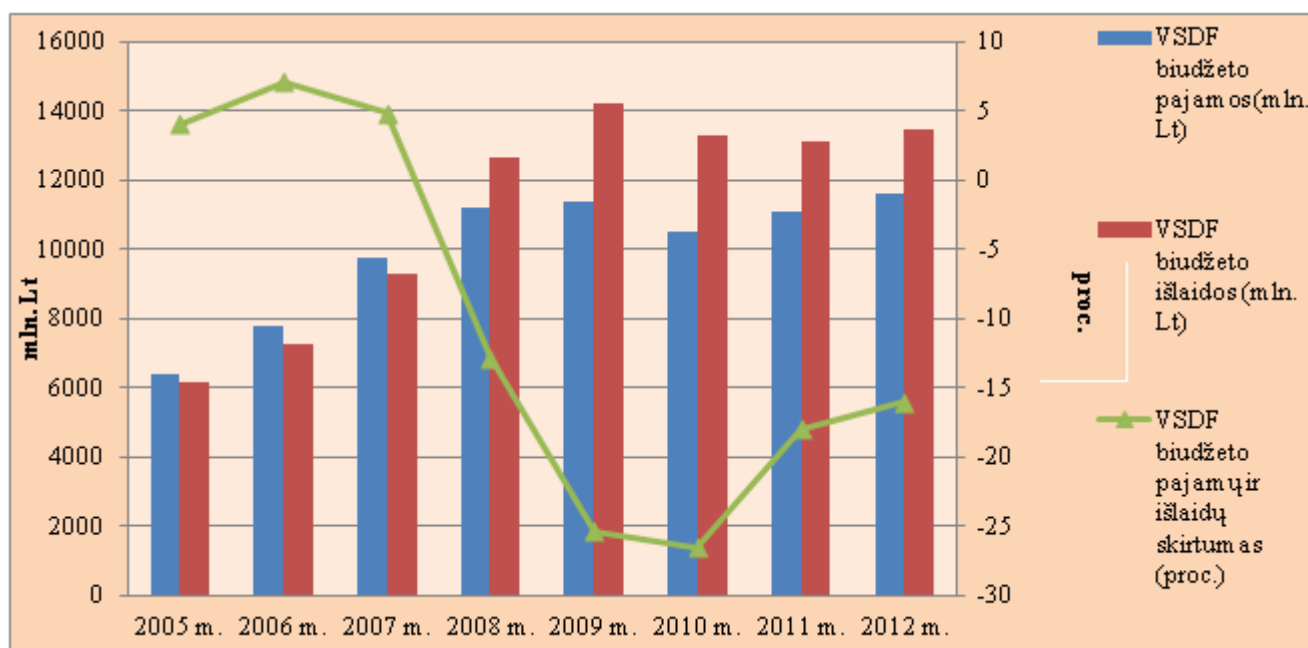
darbe, 2010 ir 2011 m. „Sodros“ išmokų suma mažėjo dėl priimto Socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinojo įstatymo, kuriuo buvo mažinamos kai kurios socialinio draudimo išmokos. Nuo 2011 iki 2012 m. šalies BVP padidėjo 6,4 proc., o Fondo išmokų suma didėjo 3,2 proc. Šį didėjimą lėmė 518,5 mln. Lt. išaugę pensijų socialinio draudimo išmokos. Jos didėjo dėl 2012 m. visiškai atstatytų pensijų, kurios buvo laikinai sumažintos.

Atlikus koreliacinę ekonominių veiksnių, įtakojančių VSDF biudžeto išmokų kitimą, analizę, daroma išvada, kad vidutinė VSD senatvės pensija, nelaimingi atsitikimai darbe ir profesinių ligų skaičius, gimstamumas ir BVP yra reikšmingai susiję su „Sodros“ išmokomis. Atlikta regresinė veiksnių analizė parodė, kad šie statistiškai reikšmingais koreliaciniais ryšiais su VSDF biudžeto išmokomis susiję veiksniai yra reikšmingi atliekant VSDF biudžeto išmokų prognozes. Analizuojamu laikotarpiu VSD senatvės pensija buvo didinama 2006, 2007 ir 2008 m. 2012 m. daugiau nei pusė senatvės pensijos gavėjų (50,3 proc.) gavo mažesnę nei vidutinę senatvės pensiją, kuri 2012 m. siekė beveik 816 Lt. Nuo 2006 iki 2010 m. nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų skaičius nuolat mažėjo. Sutaupytos lėšos buvo panaudotos socialinio draudimo išmokoms mokėti. Analizuojamu laikotarpiu motinystės (tėvystės) išmokoms skiriama lėšų suma augo iki 2010 m. Šį augimą sąlygojo gimusiųjų skaičius, kuris nuo 2005 iki 2010 m. padidėjo 16,74 proc. Nuo 2005 iki 2008 m. BVP padidėjo 55,32 proc. Per tą patį laikotarpį socialinio draudimo išmokų suma išaugo net 96,42 proc. Nuo 2011 iki 2012 m. šalies BVP padidėjo 6,4 proc., o Fondo išmokų suma didėjo 3,2 proc.

4. VSDF BIUDŽETO SUBALANSUOTUMO PROBLEMA IR JOS SPRENDIMO KRYPTYS

4.1. VSDF biudžeto pajamų ir išlaidų subalansuotumo problema

Remiantis šiame magistro darbe atlikta VSDF biudžeto įmokų ir išmokų analize, daroma išvada, kad 2005 – 2007 m. laikotarpiu „Sodros“ biudžetas buvo subalansuotas, o gaunamų įmokų suma viršijo išmokų sumą. 2007 m. buvo priimtas palankus įstatymas, reglamentuojantis didesnes išmokas tėvams motinystės (tėvystės) atostogų atveju, dėl kurio daugiau nei du kartus didėjo motinystės (tėvystės) išmokos. 2008 m. „Sodros“ biudžetas tapo deficitiniu, o išlaidos socialiniam draudimui, lyginant su 2007 m., padidėjo beveik 27 proc. Dėl tokių Vyriausybės sprendimų 2008 m. pabaigoje susidarė 1,44 mlrd. Lt biudžeto deficitas. 2009 m. išlaidos socialiniam draudimui padidėjo dar 11 proc. Biudžeto nesubalansuotumas atsirado todėl, kad, nepaisant ryškėjančių krizės ženklų, buvo didinamos socialinio draudimo išmokos, o pajamos 2009 m. augo vos 1 proc. Taigi, nedidelis rezervas, atsiradęs gerovės metais, per pusę metų buvo išnaudotas, o 2009 m. buvo pradėti su deficitu, kuris nuolat didėjo dėl nedarbo išmokų ir sumažėjusių apdraustųjų įmokų (žr. 26 pav.). Remiantis Statistikos departamento pateiktais duomenimis, 2008 m. nedarbo lygis šalyje siekė 5,8 proc., o 2009 m. jau net 13,7 proc. (žr. 8 priedą).

26 pav. VSDF biudžeto pajamų ir išlaidų kitimas 2005 – 2012 m.

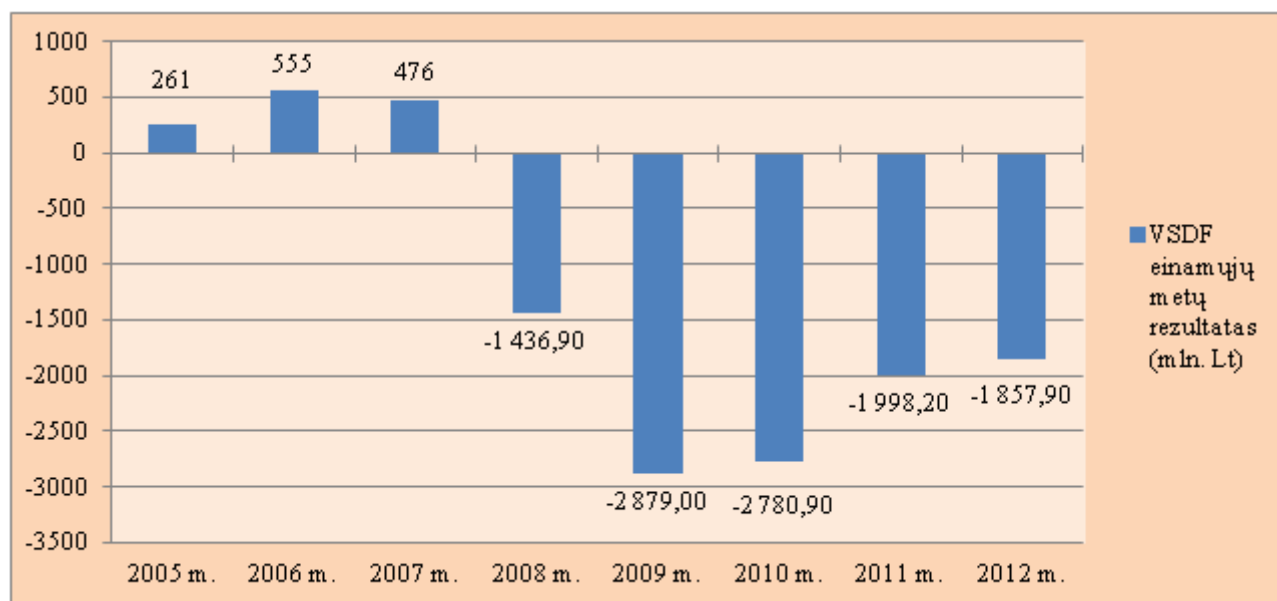
Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VSDFV duomenimis

Iš paveikslė pateiktų duomenų matyti, kad VSDF biudžetas tapo deficitiniu 2008 m. ir tokiu išlieka iki šių dienų. Per 2005 – 2009 m. laikotarpį VSDF biudžeto pajamos padidėjo 2 kartus, tačiau išlaidų augimas kasmet maždaug 3 procentiniais punktais viršijo pajamų augimą, o 2008 m. pabaigoje išlaidų suma buvo 1,44 mlrd. Lt didesnė, nei įplaukų. Išanalizavus veiksnius, darančius įtaką „Sodros“ biudžeto pajamų ir išmokų kitimui, daroma išvada, kad deficito atsiradimui didelės įtakos turėjo mažėjantys darbo užmokesčiai, krizės pasekmės, ilgalaikės demografinės ir darbo tendencijos ir neapgalvoti politikų sprendimai. 2007 – 2008 m. priešrinkiminiu laikotarpiu padidintos išmokos pareikalavo daug didesnių „Sodros“ biudžeto išlaidų. Nuo 2008 m. ženkliai padidėjo išlaidos pensijų socialiniam draudimui, nes Vyriausybė priėmė sprendimą didinti bazinės pensijos dydį ir einamųjų draudžiamųjų pajamų dydį. Nuo 2008 m. sausio 1 d. Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymo pakeitimu buvo nuspręsta didinti motinystės (tėvystės) pašalpas ir prailginti jų mokėjimo laikotarpį. Šis veiksnys įtakoją išlaidų ligos ir motinystės socialiniam draudimui didėjimą. 2007 m. motinystės išmokoms reikėjo skirti 300 mln. Lt., o 2009 ir 2010 m. skiriama suma buvo keturis kartus didesnė. Per 2008 – 2009 m. laikotarpį išlaidos pensijoms padidėjo 2 158,4 tūkst. Lt., o ligos ir motinystės socialinio draudimo išlaidos – 1 180,3 tūkst. Lt. Be šių teisės aktų pakeitimų, įtakos „Sodros“ finansiniam rezultatui turėjo ir išmokų gavėjų skaičiaus kitimas bei augančios vidutinės apdraustųjų pajamos. Priėmus sprendimą didinti socialinio draudimo išmokas, įmokų tarifas nebuvo keičiamas, taip pat nebuvo skirti asignavimai iš valstybės biudžeto išaugusioms VSDF išlaidoms dengti. Atitinkamų priemonių buvo imtasi tik 2010 m., kai deficitas siekė 2,4 mlrd. Lt. Pagal VSDF Biudžeto sandaros įstatymą, asignavimai iš valstybės biudžeto ir (ar) kitų valstybės piniginių išteklių VSDF biudžetui skiriami atsižvelgiant į fondo finansinę padėtį, kai dėl Seimo ar Vyriausybės priimtų teisės aktų padidėja fondo išlaidos arba sumažėja jo pajamos, o įmokų tarifai nėra keičiami arba keičiami nepakankamai, sprendimą dėl šių asignavimų priima Seimas, tvirtindamas VSDF biudžetą atitinkamiems biudžetiniams metams. Analizuojamu laikotarpiu buvo didinamos socialinio draudimo išmokos ir dėl priimtų sprendimų mažėjo „Sodros“ pajamos, tačiau Vyriausybė nenumatė pakankamų asignavimų iš valstybės biudžeto, o įmokų tarifas nebuvo keičiamas. Šioje vietoje pastebima, kad pensijų indeksavimas yra labai svarbus, tačiau Lietuvoje dar neįgyvendintas, dalykas. Jeigu egzistuoūtų aiški pensijų indeksavimo tvarka, o pensijos 2008 m. nebūtų taip ženkliai padidintos, manoma, kad šiandien „Sodros“ skola nesiektų 11 mlrd. Lt.

Prognozuojama, kad 2014 m. Fondo sukaupta skola sieks 11,4 mlrd. Lt. Augančiam VSDF deficitui 2012 m. įtakos turėjo Nedarbo ir socialinio draudimo įstatymo pokyčiai, kuriais iki 2013 m. pabaigos pratęstas išlaidų, nesusijusių su nedarbo socialinio draudimo išmokomis, finansavimo perėmimo į valstybės biudžetą pereinamasis laikotarpis ir sprendimas, kuriuo užimtumo rėmimo priemonės toliau finansuojamos iš VSDF biudžeto, patvirtinus konkrečias sumas šioms priemonėms įgyvendinti ir užimtumo rėmimo politiką įgyvendinančioms įstaigoms išlaikyti, neatsižvelgus į šiam

tikslui surinktas lėšas. Pažymėtina, kad 2012 m. pabaigoje Seimas priėmė sprendimą, kuriame nurodoma, kad iš VSDF biudžeto reikia mokėti ne tik nedarbo draudimo išmokas, bet ir į Užimtumo fondą pervesti lėšas, kurios skirtos Užimtumo rėmimo įstatyme nustatytoms užimtumo rėmimo priemonėms įgyvendinti ir darbo rinkos paslaugoms teikti bei įstaigų, įgyvendinančių užimtumo rėmimo politiką, išlaikymui. Patvirtinus konkrečiais šių tikslų įgyvendinimui pervedamas lėšų sumas ir nesusiejant jų su faktiškais surinktomis nedarbo socialinio draudimo įmokomis, buvo sudarytos prielaidos išlaidų padengimui viršijant surinktų įmokų sumą, nors tokie mokėjimai buvo vykdomi iš deficitinio VSDF biudžeto.

Kaip jau buvo įrodyta šiame magistro darbe, vienas iš pagrindinių veiksnių, įtakančių socialinio draudimo fondo biudžeto pajamas, yra vidutinis darbo užmokestis, kuris nuo 2007 iki 2008 m. padidėjo 18 proc., tačiau 2009 m. šis rodiklis sumažėjo beveik 8 proc. 2008 m. atėjusi į valdžią Vyriausybė neišdrįso sumažinti socialinio draudimo išmokų, o „Sodros“ biudžeto rezultatas tapo blogiausiu per visą jo egzistavimą. Nuo 2009 m. „Sodros“ pajamos nuolat mažėjo, nepaisant didelių finansinių „injekcijų“ teikimo, padidintų įmokų tarifų ir sumažintų išmokų. 2010 m. sumažintos išmokos jau nepadėjo subalansuoti biudžeto, kurio deficitas tais metais pasiekė 2,78 mlrd. Lt (žr. 27 pav.). „Pensijos buvo apkarpytos tik 2009 metų pabaigoje – metais per vėlai, mat per 2009- uosius susiformavo dar didesnė „skylė“ „Sodros“ biudžete“. (Medaiskis, T., 2010). VSDF biudžeto pajamų augimo tempas 2012 m. 1,7 proc. punktu viršijo išlaidų augimo tempą ir siekė 4,5 proc. Pajamų augimo tempas turėjo įtakos ir Fondo biudžetui, kurio deficitas 2012 m. sumažėjo 7 proc. ir siekė 1 857,9 mln. Lt.

27 pav. VSDF einamųjų metų rezultatas 2005 – 2012 m.

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VSDFV duomenimis

Mažėjant pajamoms, buvo imtasi paprasčiausio būdo VSDF biudžeto sureguliuavimui - socialinio draudimo išmokų mažinimas. Pensijų išmokų mažinimas, siekiant sumažinti didesnes valstybinio socialinio draudimo pensijas arba pensijų mažinimas dirbantiems pensininkams didėjančiu procentu, priklausomai nuo gaunamo uždarbio, sukelia tam tikrų nepageidaujamų socialinių padarinių ir iškelia klausimą dėl socialinio solidarumo, pensinio aprūpinimo bendrumo bei diferenciacijos ir teisėtų lūkesčių užtikrinimo. (Bitinas A. ir kt., 2011). Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (2009 m.) „Pensijų apžvalgos“ ataskaitoje pažymi, kad prasidėjus ekonominei krizei vyriausybės imasi trumpalaikių praktinių sprendimų, kurie stabdo anksčiau pradėtas reformas, palikdamos nuošalyje ilgalaikį – strateginį planavimą, kuris yra labai svarbus pensinio amžiaus žmonių pajamoms“. Pensijų sistemos reforma turėtų remtis ne tik paprasčiausiomis priemonėmis (išmokų mažinimas, įmokų didinimas), bet turi būti pradėta nauja kompleksinė socialinės apsaugos sistemos ir darbo teisės reforma, daug dėmesio skiriant užimtumo didinimo priemonėms, lankstesnių darbo grafikų sudarymui ir panašioms aktyvios socialinės politikos priemonėms (kas akcentuojama Europos Sąjungos instituciniu lygmeniu).

Dar viena problema, kelianti pavojų socialinio draudimo sistemos tvarumui ir pastovumui – demografinės tendencijos. Pagal Statistikos departamento pateiktus duomenis, nuo 2005 iki 2012 m. gyventojų skaičius sumažėjo 11,42 proc., tačiau vyresnio amžiaus žmonių skaičius tik didėjo. 2005 m. pensinio amžiaus žmonės sudarė 20,52 proc. visų gyventojų, 2006 m. – 20,65 proc., 2007 m. – 20,56 proc., 2008 m. – 20,74 proc., 2009 m. – 20,95 proc., 2010 – 21,28 proc., 2011 m. – 21,95, 2012 m. – 22,41 proc. 2012 m. Lietuvoje vieną pensinio amžiaus žmogų išlaikė 2,1 dirbančiojo. Remiantis „Eurostato“ atlikta demografinė Lietuvos projekcija, apimančia laikotarpį nuo 2004 iki 2050 m., gyventojų Lietuvoje sumažės 16,4 proc., tačiau vyresnio amžiaus žmonių padaugės nuo 15 iki 26,7 proc. Vykstant demografiniams pokyčiams, keičiasi ir darbingo amžiaus asmenų skaičius. Šie asmenys yra svarbūs sprendžiant visuomenės senėjimo sukeltas problemas, kadangi būtent jie moka įmokas, kurios naudojamos socialinio draudimo išmokoms mokėti. Remiantis Statistikos departamento duomenimis, analizuojamu laikotarpiu darbingo amžiaus žmonių skaičius nuolat mažėjo. 2010 m. Europos Komisija, atsižvelgusi į ilgėjančią gyvenimo trukmę, paragino Europos Sąjungas valstybes pradėti pensijų reformą ir prailginti pensinį amžių. Po maždaug metų trukusių diskusijų, LR Seimas nusprendė, kad pensinio amžiaus ilginimas yra būtinas ir Lietuvoje. Taigi priimtas sprendimas pensinį amžių ilginti nuo 2012 m., kasmet pridedant po 4 mėn. moterims ir po 2 mėn. vyrams. Einant tokiu keliu, 2026 m. bus pasiektas 65 metų amžius vyrams ir moterims. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija pažymi, kad pensinio amžiaus ilginimas yra būtina priemonė, padėsianti spręsti pensijų sistemos finansinio tvarumo problemas ilgalaikėje perspektyvoje. Lietuvoje pradėtos reformos priežastis – augantis atotrūkis tarp socialinio draudimo įmokų mokėtojų ir išmokų gavėjų skaičiaus, dėl ko ateityje nebūtų surenkama pakankamai įmokų į „Sodros“ biudžetą. Remiantis ilgalaikėmis

prognozėmis, jeigu nebūtų ilginamas pensinis amžius, dėl demografinio spaudimo 2036 m. „Sodros“ pensijų biudžeto deficitas siektų apie 1,5 proc. BVP, o 2060 m. – beveik 3 proc. BVP. (SADM, 2012). Tačiau, pasak Gruževskio ir kt. (2010), „pensinio amžiaus didinimas turi būti susietas su naujų darbo vietų kūrimu, kitaip tokia priemonė gali sukelti didesnę nedarbą, padidinti nedarbo išmokų paklausą, konkurenciją dėl darbo vietų ir paskatinti emigraciją.“ (p.15). Asmeninių finansų instituto vadovė Lietuvoje Odeta Bložienė (2010) pabrėžia, kad susirasti darbą priešpensinio amžiaus žmonėms, ypač nekvalifikuotiems, labai sudėtinga visais ekonominiais laikotarpiais. Tad prailgintas pensinis amžius, įvertinus šiandieninį nedarbo lygį šalyje, gali lemti dar didesnius sunkumus šiems asmenims bandant įsidarbinti. Be to, tokiu būdu išaugusi konkurencija turės neigiamos įtakos jaunimo įsidarbinimui ir užimtumui. Prailginus pensinį amžių yra tikimybė, kad šalyje padidės nedarbas, ko pasekoje kitoms socialinėms išmokoms reikės skirti daugiau lėšų. Norint išvengti tokių pasekmių, reikėtų ilgesnį darbinį gyvenimą skatinančių iniciatyvų ir veiksmingos augimo ir užimtumo politikos. (Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, 2012, p. 13). Būtina keisti darbdavių nuomonę dėl vyresnio amžiaus darbuotojų sugebėjimų. Dėl vykstančių demografinių pokyčių, Lietuvai reikia didinti produktyvumo lygį, kuriam įtakos turi dirbančiųjų išsilavinimas ir kvalifikacija, darbo mechanizavimas ir kompiuterizavimas, nauji išradimai ir patobulinimai, taip pat verslo ir darbo organizavimo efektyvumas. Kiekvieno darbuotojo produktyvumas turi įtakos visos visuomenės turtui, todėl reikia skatinti jo didėjimą.

„Sodros“ biudžeto deficitą reikšmingai įtakoja Vyriausybės priimami sprendimai, vienas iš jų – lėšų pervedimas į pensijų fondus. Nuo 2004 m. buvo reformuota pensijų sistema, o apdraustieji gavo teisę dalį socialinio draudimo įmokų kaupti pensijų kaupimo bendrovėse. Po šio sprendimo priėmimo, valstybinių socialinio draudimo įmokų, kurios pervedamos į pensijų kaupiamuosius fondus, kompensavimui VSDF biudžetui yra pervedamos lėšos iš Rezervinio fondo. Remiantis VSDF pateiktais duomenimis, pastebima, kad 2004 – 2011 m. laikotarpiu iš valstybės biudžeto buvo kompensuota tik apie 54 proc. Iš viso per šį laikotarpį nekompensuotų įmokų, pervestų pensijų fondams, suma - 1,832 mlrd. Lt, kas sudarė 25 proc. VSDF biudžeto deficito. 2008 m. skirtumas tarp į pensijų fondus pervestų įmokų ir gautų asignavimų iš Rezervinio fondo sudarė 68,5 proc. tų metų „Sodros“ biudžeto rezultato, o skirtumo padengimui VSDF buvo priversta panaudoti 950 mln. Lt iš ankstesniais metais sukauptų lėšų. Iš to seka išvada, kad Seimo sprendimas reformuoti pensijų sistemą, suteikiant galimybę kaupti lėšas pensijų fonduose, pablogino VSDF finansinę padėtį. Dėl nepakankamo įmokų, pervedamų į pensijų fondus, kompensavimo, skirtumas buvo dengiamas iš sukaupto „Sodros“ rezultato, todėl prasidėjus ekonominiam sunkmečiui, VSDF neturėjo jokio rezervo su sukauptomis lėšomis. Dėl „Sodros“ biudžeto deficito buvo mažinamas asmens draudžiamųjų pajamų procentas, pervedamas į privačius pensijų fondus: nuo 2009 m. liepos 1 dienos – 2 proc. (iki tol buvo 3 proc.), o nuo 2012 m. pradžios – 1,5 proc. (žr. 9 priedą).

Visos aukščiau minėtos priežastys sąlygojo VSDF biudžeto deficito atsiradimą, kurio padengimui Fondo valdyba yra priversta skolintis lėšas. Didžiausia dalis VSDF 2011 gruodžio 31 d. pasiskolintų lėšų (79,1 proc.) sudaro Vyriausybės nutarimais Fondo valdybai skirtos ilgalaikės paskolos su numatytais palūkanomis iš Finansų ministerijos valstybės vardu pasiskolintų lėšų. Didžiausia dalis – 4 230 mln. Lt buvo pasiskolinta 2009 m., būtent tada, kai priimti Seimo ar Vyriausybės sprendimai turėjo neigiamos įtakos „Sodros“ biudžeto rezultatui dėl aukščiau minėtų pakeitimų.

Apibendrinus išdėstytą, galima teigti, kad analizuojamu laikotarpiu iki 2008 m. „Sodros“ biudžetas buvo subalansuotas, o pajamos viršijo išlaidas. Prasidėjusi ekonominė krizė ir 2008 m. padidintos socialinio draudimo išmokos sąlygojo biudžeto deficito atsiradimą. Nuo 2010 iki 2012 m. biudžeto deficitas mažėjo, tačiau išlaidos ir toliau ženkliai viršija pajamas. Analizuojamu laikotarpiu buvo priimta daug sprendimų, kurie didino VSDF biudžeto išlaidas ir mažino pajamas, tačiau nebuvo atitinkamo socialinio draudimo įmokų keitimo, taip pat nebuvo numatyta pakankama asignavimų suma iš valstybės biudžeto ar kitų valstybės piniginių išteklių. Dėl šių priežasčių Fondo biudžetas jau kelis metus iš eilės yra deficitinis, o skola vis didėja. Teisės aktuose reglamentuojamas įmokų į pensijų fondus mokėjimas nuo priskaičiuotų valstybinio socialinio draudimo įmokų, neįvertinus faktiškai sumokėtų įmokų sumos, sudaro situaciją, kai draudėjų nesumokėtų pensijų socialinio draudimo įmokų dalis pensijų fondams turi būti dengiama iš valstybės arba VSDF biudžetų.

4.2. VSDF biudžeto įmokų ir išmokų prognozės 2013 – 2014 m.

Atlikus VSDF biudžeto įmokų ir išmokų analizę, pastebima, kad nuo 2008 m. „Sodros“ biudžetas nėra subalansuotas, o išmokų suma kasmet viršija įmokų sumą. Nesurenkat pakankamai pajamų socialinio draudimo išmokoms mokėti, „Sodra“ yra priversta skolintis. 2013 m. lapkričio mėnesį skola siekė 10,7 mlrd. Lt. Taigi skolos dydis priartėjo prie 2012 m. iš draudėjų ir apdraustųjų įmokų gautos pinigų sumos. „Sodros“ skolos dydis sudaro daugiau nei 20 proc. valstybės skolos ir ši suma kasmet vis auga.

Siekiant numatyti VSDF biudžeto perspektyvas, toliau darbe bus atliktos 2013 – 2014 m. įmokų ir išmokų prognozės.

VSDF biudžeto įmokų prognozė 2013 metams. Naudodami priklausomąjį kintamąjį veikiančius nepriklausomus kintamuosius: $X'_1, X'_2, X'_3, X'_4, X_5, X'_6$, sudaroma išmokų tiesinės regresijos lygtis:

$$Y'_{(t)} = b_0 + b_1 X'_{1(t)} + b_2 X'_{3(t)} + b_3 X'_{6(t-1)} + b_4 X'_{5(t-2)}, \text{ kur:}$$

$$Y'_{(t)} - \text{VSD įmokos;}$$

$X'_{1(t)}$ –Draudėjų skaičius;

$X'_{3(t)}$ –Vidutinės apdraustųjų pajamos;

$X'_{6(t-1)}$ –BVP prieš vieną laiko momentą;

$X'_{5(t-2)}$ –Užimtųjų skaičius prieš du laiko momentus.

Pasirenkame reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$ ir apskaičiuojame visus koeficientus b_i ir laisvąjį narį b_0 . MS Excel skaičiuoklėje gauname duomenų lenteles, iš kurių randame visų koeficientų reikšmes bei laisvąjį narį b_0 . Patikriname hipotezes, ar koeficientai b nelygūs nuliui:

$$H_0 : b_i = 0$$

$$H_1 : b_i \neq 0 \quad i=0,1,2,\dots,6$$

Patikrinus hipotezes, galima daryti išvadą, kad VSDF biudžeto įmokas 2013 m. reikšmingai įtakoja draudėjų skaičius, vidutinės apdraustųjų pajamos, BVP prieš vieną laiko momentą, užimtųjų skaičius prieš du laiko momentus. vidutinė Taigi sudaryta tiesinės regresijos lygtis yra:

$$Y'_{(t)} = 0,033147 + 0,335304 X'_{1(t)} + 0,757396 X'_{3(t)} + 0,173746 X'_{6(t-1)} + 0,331783 X'_{5(t-2)}$$

Determinacijos koeficientas, kuris parodo kiek tiksliai regresijos lygtis aprašo nepriklausomą kintamąjį Y gautas iš MS Excel pateiktos duomenų lentelės (žr. 10 priedą):

$$R^2 = 0,998916591$$

Tikrinamos hipotezės dėl determinacijos koeficiento lygybės nuliui:

$$H_0 : R^2 = 0$$

$$H_1 : R^2 \neq 0$$

H_0 atmetama, nes significance $F = 0,0021656438$ (žr. 10 priedą) yra mažesnis už pasirinktą reikšmingumo lygmenį $\alpha=0,05$, taigi regresijos lygtis turi prasmę.

Pagal determinacijos koeficientą galiam teigti, jog regresijos lygties patikimumas yra 99,89 proc. Todėl daroma išvada, kad regresijos lygtis yra patikima ir tinkama prognozei.

Prognozavimas

Sudarius tiesinės regresijos modelį, jį pritaikome prognozei. Pasinaudojus regresijos lygtimi, galime numatyti VSDF biudžeto įmokų sumą kitam laiko momentui $(t+1)$, t.y. 2013 metams.

$$Y'_{(t)} = 0,033147 + 0,335304 X'_{1(t)} + 0,757396 X'_{3(t)} + 0,173746 X'_{6(t-1)} + 0,331783 X'_{5(t-2)}$$

$$Y'_{(2013)} = 0,033147 + 0,335304 X'_{1(2013)} + 0,757396 X'_{3(2013)} + 0,173746 X'_{6(2012)} + 0,331783 X'_{5(2011)}$$

$$Y'_{(2013)} = 0,033147 + 0,335304 * 0,01779 + 0,757396 * 0,038864 + 0,173746 * 0,331783 + 0,331783 * (-0,07094) = 0,0642742$$

$$\ln Y_{(2013)} = \ln Y_{(2012)} + Y'_{(2013)}$$

$$\ln Y_{(2013)} = \ln 10\,961 + 0,0642742 = 9,302099 + 0,0642742 = 9,3663732$$

Kadangi skaičiavimams buvo naudoti transformuoti duomenys, prognozėje gaunamas taip pat transformuotas dydis, todėl jis transformuojamas atgal.

$$\ln Y_{(2013)} = \exp(9,3404732) = 11\,688,65 \text{ mlrd. Lt}$$

VSDF biudžeto įmokų prognozė 2014 metams. Naudodami priklausomąjį kintamąjį veikiančius nepriklausomus kintamuosius: $X'_{1(t)}$, $X'_{2(t)}$, $X'_{3(t)}$, $X'_{4(t)}$, $X'_{5(t)}$, $X'_{6(t)}$, sudaroma įmokų tiesinės regresijos lygtis:

$$Y'_{(t)} = b_0 + b_1 X'_{1(t)} + b_2 X'_{3(t)} + b_3 X'_{3(t-1)} + b_4 X'_{6(t-1)}, \text{ kur:}$$

$Y'_{(t)}$ – VSD įmokos;

$X'_{1(t)}$ – Draudėjų skaičius;

$X'_{3(t)}$ – Vidutinės apdraustųjų pajamos;

$X'_{6(t-1)}$ – Vidutinės apdraustųjų pajamos prieš vieną laiko momentą;

$X'_{5(t-2)}$ – BVP prieš vieną laiko momentą.

Pasirenkame reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$ ir apskaičiuojame visus koeficientus b_i ir laisvąjį narį b_0 . MS Excel skaičiuoklėje gauname duomenų lenteles, iš kurių randame visų koeficientų reikšmes bei laisvąjį narį b_0 . Patikriname hipotezes, ar koeficientai b nelygūs nuliui:

$$H_0 : b_i = 0$$

$$H_1 : b_i \neq 0 \quad i=0,1,2,\dots,6$$

Patikrinus hipotezes, galima daryti išvadą, kad VSDF biudžeto įmokas 2014 m. reikšmingai įtakoja draudėjų skaičius, vidutinės apdraustųjų pajamos, vidutinės apdraustųjų pajamos prieš vieną laiko momentą, BVP prieš vieną laiko momentą. Taigi sudaryta tiesinės regresijos lygtis yra:

$$Y'_{(t)} = 0,082446 + 0,31617 X'_{1(t)} + 0,779891 X'_{3(t)} + 0,169265 X'_{3(t-1)} + 0,216543 X'_{6(t-1)}$$

Determinacijos koeficientas, kuris parodo kiek tiksliai regresijos lygtis aprašo nepriklausomą kintamąjį Y gautas iš MS Excel pateiktos duomenų lentelės (žr. 11 priedą):

$$R^2 = 0,9943015124$$

Tikrinamos hipotezės dėl determinacijos koeficiento lygybės nuliui:

$$H_0 : R^2 = 0$$

$$H_1 : R^2 \neq 0$$

H_0 atmetama, nes significance $F = 0,001071746257$ (žr. 11 priedą) yra mažesnis už pasirinktą reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$, taigi regresijos lygtis turi prasmę.

Pagal determinacijos koeficientą galiam teigti, jog regresijos lygties patikimumas yra 99,43 proc. Todėl daroma išvada, kad regresijos lygtis yra patikima ir tinkama prognozei.

Prognozavimas

Sudarius tiesinės regresijos modelį, jį pritaikome prognozei. Pasinaudojus regresijos lygtimi, galime numatyti VSDF biudžeto įmokų sumą kitam laiko momentui ($t+1$), t.y. 2014 metams.

$$Y'_{(t)} = 0,082446 + 0,31617 X'_{1(t)} + 0,779891 X'_{3(t)} + 0,169265 X'_{3(t-1)} + 0,216543 X'_{6(t-1)}$$

$$Y'_{(2013)} = 0,082446 + 0,31617 X'_{1(2013)} + 0,779891 X'_{3(2013)} + 0,169265 X'_{3(2012)} + 0,216543 X'_{6(2012)}$$

$$Y'_{(2013)} = 0,082446 + 0,31617 * 0,012179 + 0,779891 * 0,09135 + 0,169265 * 0,02124 + 0,216543 * 0,062034 = 0,111002$$

$$\ln Y_{(2013)} = \ln Y_{(2012)} + Y'_{(2013)}$$

$$\ln Y_{(2013)} = \ln 11\,389 + 0,111002 = 9,340403 + 0,111002 = 9,451406$$

Kadangi skaičiavimams buvo naudoti transformuoti duomenys, prognozėje gaunamas taip pat transformuotas dydis, todėl jis transformuojamas atgal.

$$\ln Y_{(2013)} = \exp(9,365309) = 12\,726,04 \text{ mlrd. Lt}$$

Atlikus VSD įmokų prognozavimą, daroma išvada, kad 2013 m., nesikeičiant įmokų struktūrai, į VSDF biudžetą būtų surinkta 11 688,65 mln. Lt iš draudėjų ir apdraustųjų įmokų, o 2014 m. 12 726,04 mln. Lt. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pristatytame Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2013 m. rodiklių patvirtinimo įstatymo projekte pateikiama prognozė, kad 2013 m. į „Sodros“ biudžetą bus surinkta 11 450,4 mlrd. Lt iš draudėjų ir apdraustųjų įmokų. Tačiau nuo 2013 m. į VSDF biudžeto pajamas ir išlaidas nėra įtraukiamos sveikatos draudimo įmokos, todėl pajamos bus mažesnės. Prognozuojama, kad 2013 m., dėl neįtrauktų draudėjų ir apdraustųjų sveikatos draudimo įmokų, į „Sodros“ biudžetą bus surinkta 2 636,3 mln. Lt mažiau. Įvertinus šį pasikeitimą, prognozuojama, kad 2013 m. į VSDF biudžetą bus surinkta 9 052,35 mln. Lt. LR Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2013 m. rodiklių patvirtinimo įstatyme nurodoma, kad numatyta įplaukų iš draudėjų ir apdraustųjų įmokų suma siekia 9 003,19 mlrd. Lt. Prognozuojama, kad 2014 m. dėl neįtrauktų draudėjų ir apdraustųjų sveikatos draudimo įmokų, į „Sodros“ biudžetą bus surinkta 2 917,12 mln. Lt mažiau. Atsižvelgus į tai, prognozuojama, kad į „Sodros“ biudžetą 2014 m. bus surinkta 9 808,92 mln. Lt. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2014 m. rodiklių patvirtinimo įstatymo projekte nurodoma, kad numatyta įplaukų iš draudėjų ir apdraustųjų įmokų suma siekia 9 7269 mln. Lt.

VSDF biudžeto išmokų prognozė 2013 metams. Naudodami priklausomąjį kintamąjį veikiančius nepriklausomus kintamuosius: X'_1 , X'_2 , X'_3 , X'_4 , X_5 , X'_6 , sudaroma išmokų tiesinės regresijos lygtis:

$$Y'_{(t)} = b_0 + b_1 X'_{1(t)} + b_2 X'_{2(t)} + b_3 X'_{2(t-1)} + b_4 X'_{3(t-1)} + b_5 X'_{5(t-2)}, \text{ kur:}$$

$$Y'_{(t)} - \text{VSD išmokos;}$$

$X'_{1(t)}$ – Pensijų gavėjų skaičius;

$X'_{2(t)}$ – Vidutinė VSD senatvės pensija;

$X'_{2(t-1)}$ – Vidutinė VSD senatvės pensija prieš vieną laiko momentą;

$X'_{3(t-1)}$ – Bedarbių skaičius prieš vieną laiko momentą;

$X'_{5(t-2)}$ – BVP prieš du laiko momentus.

Pasirenkame reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$ ir apskaičiuojame visus koeficientus b_i ir laisvąjį narį b_0 . MS Excel skaičiuoklėje gauname duomenų lenteles, iš kurių randame visų koeficientų reikšmes bei laisvąjį narį b_0 . Patikriname hipotezes, ar koeficientai b nelygūs nuliui:

$$H_0 : b_i = 0$$

$$H_1 : b_i \neq 0 \quad i=0,1,2,\dots,6$$

Patikrinus hipotezes, galima daryti išvadą, kad VSDF biudžeto išmokas 2013 m. reikšmingai įtakoja daro vidutinė VSD senatvės pensija, vidutinė VSD senatvės pensija prieš vieną laiko momentą, bedarbių skaičius prieš vieną laiko momentą, BVP prieš du laiko momentus. Taigi sudaryta tiesinės regresijos lygtis yra:

$$Y'_{(t)} = -0,051531 + (-0,80657) X'_{1(t)} + 1,223047 X'_{2(t)} + 0,465394 X'_{2(t-1)} + 0,060409 X'_{3(t-1)} + (-0,19912) X'_{5(t-2)}.$$

Determinacijos koeficientas, kuris parodo kiek tiksliai regresijos lygtis aprašo nepriklausomą kintamąjį Y gautas iš MS Excel pateiktos duomenų lentelės (žr. 12 priedą):

$$R^2 = 0,9999467227$$

Tikrinamos hipotezės dėl determinacijos koeficiento lygybės nuliui:

$$H_0 : R^2 = 0$$

$$H_1 : R^2 \neq 0$$

H_0 atmetama, nes significance $F = 0,01239105$ (žr. 12 priedą) yra mažesnis už pasirinktą reikšmingumo lygmenį $\alpha=0,05$, taigi regresijos lygtis turi prasmę.

Pagal determinacijos koeficientą galiam teigti, jog regresijos lygties patikimumas yra 99,99 proc. Todėl daroma išvada, kad regresijos lygtis yra patikima ir tinkama prognozei.

Prognozavimas

Sudarius tiesinės regresijos modelį, jį pritaikome prognozei. Pasinaudojus regresijos lygtimi, galime numatyti VSDF biudžeto išmokų sumą kitam laiko momentui $(t+1)$, t.y. 2013 metams.

$$Y'_{(t)} = -0,051531 + (-0,80657) X'_{1(t)} + 1,223047 X'_{2(t)} + 0,465394 X'_{2(t-1)} + 0,060409 X'_{3(t-1)} + (-0,19912) X'_{5(t-2)}.$$

$$Y'_{(2013)} = -0,051531 + (-0,80657) X'_{1(2013)} + 1,223047 X'_{2(2013)} + 0,465394 X'_{2(2012)} + 0,060409 X'_{3(2012)} + (-0,19912) X'_{5(2011)}.$$

$$Y'_{(2013)} = 0,051531 + (-0,80657) * (-0,0015) + 1,223047 * 0,035686 + 0,465394 * 0,00281 + 0,060409 \\ 0,257122 + (-0,19912) * (-0,19565).$$

$$\ln Y_{(2013)} = \ln Y_{(2012)} + Y'_{(2013)}$$

$$\ln Y_{(2013)} = \ln 9812,4 + 0,0637502 = 9,191402 + 0,0637502 = 9,2336857$$

Kadangi skaičiavimams buvo naudoti transformuoti duomenys, prognozeje gaunamas taip pat transformuotas dydis, todėl jis transformuojamas atgal.

$$\ln Y_{(2013)} = \exp(9,2336857) = 10\,236,2 \text{ mln. Lt}$$

VSDF biudžeto išmokų prognozė 2014 metams. Atliekant VSDF išmokų prognozę, 2013 m. naudojami duomenys yra preliminarūs. Naudodami priklausomąjį kintamąjį veikiančius nepriklausomus kintamuosius: $X'_1, X'_2, X'_3, X'_4, X_5, X'_6$, sudaroma išmokų tiesinės regresijos lygtis:

$$Y'_{(t)} = b_0 + b_1 X'_{1(t)} + b_2 X'_{2(t)} + b_3 X'_{3(t)} + b_4 X'_{2(t-1)} + b_5 X'_{1(t-2)}, \text{ kur:}$$

$Y'_{(t)}$ – VSD išmokos;

$X'_{1(t)}$ – Pensijų gavėjų skaičius;

$X'_{2(t)}$ – Vidutinė VSD senatvės pensija;

$X'_{3(t)}$ – Gimusiųjų skaičius;

$X'_{2(t-1)}$ – Vidutinė VSD senatvės pensija prieš vieną laiko momentą;

$X'_{1(t-2)}$ – Pensijų gavėjų skaičius prieš du laiko momentus.

Patikrinus hipotezes galima daryti išvadą, kad VSDF biudžeto išmokas 2014 m. reikšmingai įtakoja daro vidutinė VSD senatvės pensija, vidutinė VSD senatvės pensija prieš vieną laiko momentą, bedarbių skaičius prieš vieną laiko momentą, BVP prieš du laiko momentus. Taigi sudaryta tiesinės regresijos lygtis yra:

$$Y'_{(t)} = -0,00761 + 0,613244 X'_{1(t)} + 0,922733 X'_{2(t)} + 0,224999 X'_{3(t)} + 0,109205 X'_{2(t-1)} + \\ + (2,03353) X'_{1(t-2)};$$

Determinacijos koeficientas, kuris parodo kiek tiksliai regresijos lygtis aprašo nepriklausomą kintamąjį Y gautas iš MS Excel pateiktos duomenų lentelės (žr. 13 priedą):

$$R^2 = 0,9999516932$$

Tikrinamos hipotezės dėl determinacijos koeficiento lygybės nuliui:

$$H_0 : R^2 = 0$$

$$H_1 : R^2 \neq 0$$

H_0 atmetama, nes significance $F = 0,00012076252$ (žr. 13 priedą) yra mažesnis už pasirinktą reikšmingumo lygmenį $\alpha = 0,05$, taigi regresijos lygtis turi prasmę.

Pagal determinacijos koeficientą galiam teigti, jog regresijos lygties patikimumas yra 99,99 proc. Todėl daroma išvada, kad regresijos lygtis yra patikima ir tinkama prognozei.

Prognozavimas. Sudarius tiesinės regresijos modelį, jį pritaikome prognozei. Pasinaudojus regresijos lygtimi, galime numatyti VSDF biudžeto išmokų sumą kitam laiko momentui ($t+1$), t.y. 2014 metams.

$$Y'_{(t)} = -0,00761 + 0,613244 X'_{1(t)} + 0,922733 X'_{2(t)} + 0,224999 X'_{3(t)} + 0,109205 X'_{2(t-1)} + (2,03353) X'_{1(t-2)};$$

$$Y'_{(2014)} = -0,0761 + 0,613244 X'_{1(t)} + 0,922733 X'_{2(t)} + 0,224999 X'_{3(t)} + 0,109205 X'_{2(t-1)} + (2,03353) X'_{1(t-2)};$$

$$Y'_{(2014)} = 0,0761 + 0,613244 * (0,04228) + 0,922733 * 0,014973 + 0,224999 * 0,007474 + 0,109205 * 0,085963 + (-2,03353) * 0,003846 = -0,0164737$$

$$\ln Y_{(2014)} = \ln Y_{(2013)} + Y'_{(2014)}$$

$$\ln Y_{(2014)} = \ln 10236,2 + (-0,0164737) = 9,233686 - 0,0164737 = 9,217212$$

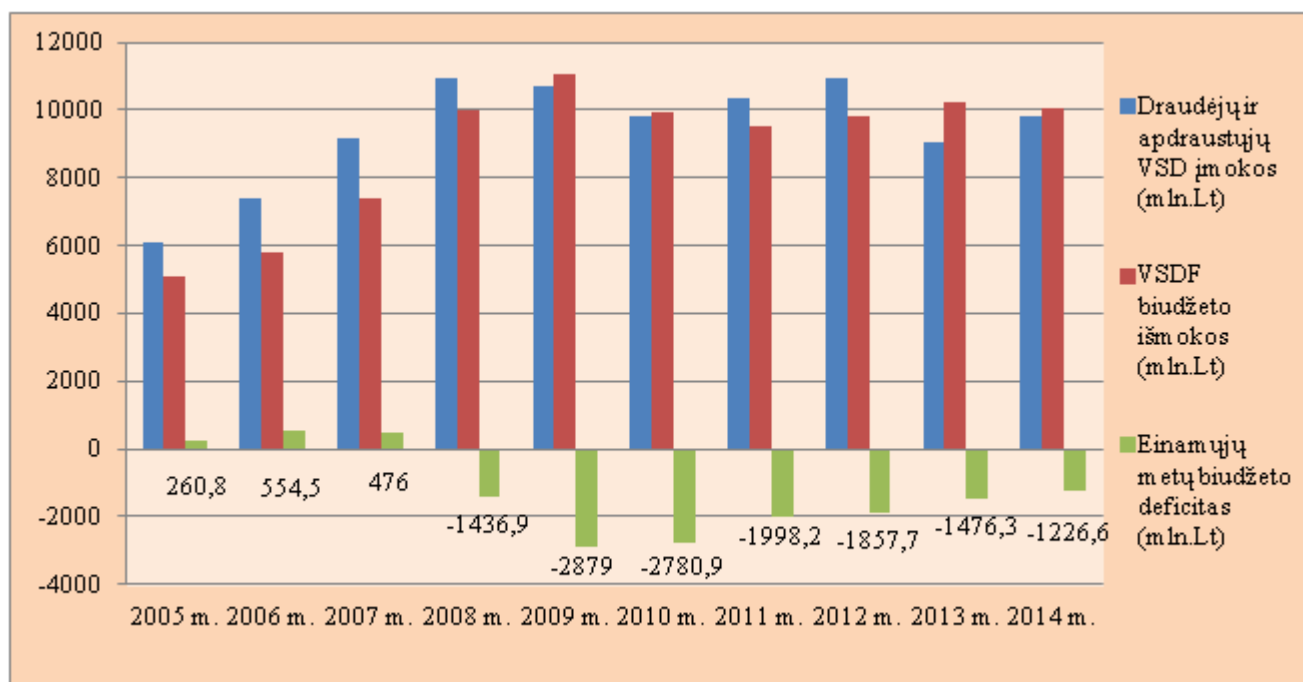
Kadangi skaičiavimams buvo naudoti transformuoti duomenys, prognozėje gaunamas taip pat transformuotas dydis, todėl jis transformuojamas atgal.

$$\ln Y_{(2013)} = \exp(9,217212) = 10\,068,96 \text{ mln. Lt}$$

Atlikus VSDF biudžeto išmokų prognozę, daroma išvada, kad 2013 m. pensijų socialinio draudimo, motinystės (tėvystės) socialinio draudimo, nedarbo socialinio draudimo bei nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokoms bus skirta 10 236,2 mln. Lt „Sodros“ biudžeto lėšų. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2013 m. rodiklių patvirtinimo įstatyme nurodoma, kad 2013 m. šioms socialinio draudimo išmokoms mokėti reikės 9 904,997 mln. Lt. Atlikus VSDF biudžeto išmokų prognozę, daroma išvada, kad 2014 m. aukščiau minėtoms socialinio draudimo išmokoms reikės skirti 10 068,96 mln. Lt. LR valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto 2014 m. rodiklių patvirtinimo įstatymo ir lydinčiųjų įstatymų projekte šioms socialinio draudimo išmokoms mokėti numatoma skirti 9 832,887 mln. Lt.

4.3. VSDF biudžeto subalansuotumo problemos sprendimo kryptys

Atlikus VSDF biudžeto įmokų ir išmokų analizę bei prognozę 2013 – 2014 m., pastebima, kad socialinio draudimo išmokoms skirta lėšų suma turi tendenciją mažėti (žr. 28 pav.)

28 pav. VSDF biudžeto įmokos ir išmokos bei einamųjų metų biudžeto deficitas

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis VSDF pateiktais bei prognozės metu gautais duomenimis

Iš 28 pav. pateiktų duomenų matyti, kad 2013 ir 2014 m. buvo surinkta mažiau įmokų, lyginant su 2012 m. Kaip jau buvo minėta, tokį pokytį sąlygojo neįtrauktos į biudžetą draudėjų ir apdraustųjų įmokos. Dėl šio pasikeitimo 2013 – 2014 m. mažės VSD įmokos ir išmokos. Atlikus prognozę, daroma išvada, kad nesikeičiant išmokų struktūrai, 2013 m. į VSDF biudžetą būtų surinkta daugiau pajamų, nei 2012 m. Šį didėjimą sąlygoja prognozuojamas 1,1 proc. didesnis apdraustųjų skaičius, lyginant su 2012 m. Taip pat laukiama įmokų augimą įtakoja 3,4 proc. didesnės vidutinės apdraustųjų pajamos. Manoma, kad 2013 m., lyginant su 2012 m., 4,2 proc. padidės ir draudėjų skaičius, o draudžiamųjų visomis socialinio draudimo rūšimis metinė draudžiamųjų pajamų bazė bus 4,4 proc. didesnė. Prognozuojama, kad 2014 m., lyginant su 2013 m., draudėjų ir apdraustųjų įmokų suma padidės 1,63 proc. Tokį įmokų augimą lems 0,6 proc. padidėjęs apdraustųjų asmenų skaičius ir 5,2 proc. padidėjusios vidutinės apdraustųjų pajamos. Prognozuojama, kad draudėjų socialinio draudimo įmokų suma 2014 m., lyginant su 2013 m., padidės 5,6 proc., lyginant su 2013 m.

Prognozuojama, kad 2013 m. VSDF biudžeto išlaidos socialinio draudimo išmokoms sieks 10 236,2 mln. Lt. 2013 m., lyginant su 2012 m., numatomos didesnės išlaidos nedarbo ir nelaimingų atsitikimų darbe socialinio draudimo išmokoms. Dėl pensinio amžiaus didėjimo, prognozuojama, kad išlaidos pensijų socialiniam draudimui sumažės 0,5 proc., lyginant su 2012 m. Prognozuojama, kad 2014 m., lyginant su 2013 m., sumažės VSDF biudžeto išlaidos socialinio draudimo išmokoms. Išlaidų mažėjimą sąlygos pensinio amžiaus ilginimo reformos pasekmės. Manoma, kad dėl šios reformos, pensinio amžiaus žmonių skaičius šalyje sumažės 0,3 proc. lyginant su 2013 m. Sugriežtinus netekto

darbingumo tvarką, manoma, kad 2014 m. netekto darbingumo pensijų gavėjų skaičius mažės 1,4 proc. Planuojama, kad iš viso išlaidos pensijų socialinio draudimo išmokoms bus 52,5 mln. mažesnės, nei 2013 m. Ligos ir motinystės socialinio draudimo išmokoms 2014 m. planuojama skirti 1,9 proc. daugiau lėšų, nei 2013 m. Prognozuojama, kad nedarbo socialiniam draudimui 2014 m. bus skirta 0,4 proc. mažiau, nei 2013 m., o išlaidos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų išmokoms mokėti padidės 2,5 proc.

Apibendrinant pastebima, kad 2013 - 2014 m. surinktų VSD draudėjų ir apdraustųjų įmokų neužtenka net pensijų socialinio draudimo, ligos ir motinystės socialinio draudimo, nedarbo socialinio draudimo bei nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo išmokoms mokėti. Tačiau be šių įsipareigojimų, VSDF biudžetas turi dar ir kitų išlaidų: užimtumo rėmimo priemonėms įgyvendinti ir darbo rinkos paslaugoms skirtos lėšos, lėšos pervedamos į pensijų fondus, fondo administravimo įstaigų finansavimas ir kitos Fondo veiklos sąnaudos. Taigi, nors 2014 m. planuojamos pajamos yra 0,4 proc. didesnės nei laukiama 2013 m., „Sodros“ biudžetas išlieka deficitinis. Iš paveiksle pateiktų duomenų matyti, kad nuo 2011 m. „Sodros“ biudžeto deficitas turi tendenciją mažėti. Prognozuojama, kad 2014 m. VSDF biudžeto deficitas bus 1 226 mln. Lt. Darbe atlikta analizė rodo, kad „Sodros“ biudžeto nesubalansuotumas atsirado dėl politinio cikliškumo, rezervo nebuvimo, neįvertinto išmokų didinimo.

Savo nuomonę dėl politinio verslo cikliškumo 1975 m. pateikė amerikiečių ekonomistas Williamas Nordhausas. Anot jo, prieš rinkimus yra pastebimas politikų manipuliavimas ekonomika, kurie siekia padidėjusio užimtumo ir ekonomikos augimo. Norėdami būti pakartotinai išrinkti, prieš rinkimus dažnai priima sprendimus, kurie neigiamai atsiliepia tiek valstybės, tiek „Sodros“ biudžetui vėlesniais laikotarpiais. Prieš rinkimus yra didinamos valstybės išlaidos, didinamas socialinio draudimo išmokų dydis. Priėmus tokius sprendimus, po rinkimų dažnai seka mokesčių didinimas, išmokų mažinimas arba kitų priemonių taikymas, siekiant padengti išaugusias išlaidas. Politinės partijos, žinodamos, kad kiekvienam šalies gyventojui yra svarbi ekonominė gerovė, prieš rinkimus didina išmokas, nes, jų nuomone, tai yra tiesiausias kelias link rinkimų pergalės (Miliauskas, Grebliauskas, 2008). Šiame darbe atlikta analizė patvirtino, kad Lietuvos VSDF biudžetas yra įtakojamas politinių ciklų, kurie pasikartoja kas 4 metus, vykstant naujiems Seimo rinkimams. 2007 – 2008 m. priešrinkiminiu laikotarpiu padidintos išmokos pareikalavo daug didesnių „Sodros“ biudžeto išlaidų. Išmokų didinimas turi būti siejamas su įmokų tarifo keitimu. Socialinio draudimo įmokų suma turi padengti išmokų sumą. Išmokų didinimas, nedidinant įmokų tarifo, įmanomas tada, kai yra nutariama šį didėjimą kompensuoti iš valstybės biudžeto lėšų. 2007 – 2008 m. „Sodros“ sukauptas pinigų rezervas buvo 1,3 mlrd. Lt, tačiau, dėl priimtų įstatymų pataisų, šios lėšos buvo panaudotos.

Ekonomistai, ištyrę ūkio vystymąsi, priėjo išvados, kad ekonomikai yra būdingi tam tikri ciklai. Ekonominis ciklas pasižymi keturiomis svarbiausiomis fazėmis: pakilimu, piku, nuosmikiu, žemiausiu

tašku. Augimo ir smukimo fazės – tai ekonomikos kilimas ir smukimas. Ekonominis svyravimas labiausiai atspindi BVP rodiklis, parodantis esamą ekonomikos būklę. Šiuo metu pagrindinė „Sodros“ problema – biudžeto nesubalansuotumas, kuris tęsiasi nuo 2008 m. Remiantis VSDFV pateiktais duomenimis, daroma išvada, kad 2002 – 2007 m., esant ekonomikos pakilimui, „Sodros“ biudžetas buvo perteklinis, o įmokos buvo sėkmingai surenkamos. Tačiau, atlikus įmokų ir išmokų analizę, pastebima, kad turimas perteklius nebuvo efektyviai panaudotas, todėl 2008 – 2009 m., Lietuvą ištikęs ūkio nuosmukis, skaudžiai palietė ir VSDF biudžetą, kuris tapo deficitiniu ir tokiu išlieka iki šių dienų. VSDF biudžeto perteklių naudota paskoloms mokėti, o 2004 m. buvo didinamos socialinio draudimo pensijos. Nepaisant to, kad ekonominiai ciklai nuolat pasikartoja, o po kilimo būna nuosmukis, esamas paviršius nebuvo naudojamas didesnio rezervo kūrimui. Remiantis Statistikos departamento duomenimis, 1996 – 2001 m. „Sodros“ biudžetas buvo deficitinis, tačiau net šis pavyzdys iš praeities nepaskatino politikų priimti sprendimą dėl rezervo sudarymo ir lėšų kaupimo iki sekančios ekonominės krizės. Norit išvengti tokių problemų ateityje, esant ekonomikos augimo ciklui, turėtų būti sukurtas rezervas.

Šiuo metu, esant VSDF biudžeto subalansuotumo problemai, valstybė turi imtis atsakomybės ir užtikrinti jo finansinį tvarumą. 2010 m. asignavimai iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir kitų valstybės piniginių išteklių siekė 328,22 mln. Lt, 2011 m. - 358,87 mln. Lt, 2012 m. - 286,65 mln. Lt. LR valstybinio socialinio draudimo Fondo biudžeto 2013 m. rodiklių patvirtinimo įstatyme nurodoma, kad „lėšų, reikalingų valstybinio socialinio draudimo išmokoms, trūkumas dengiamas skolintomis lėšomis arba prireikus – Lietuvos Respublikos Vyriausybės sprendimu iš kitų šaltinių“. Prie kitų šaltinių yra priskiriamas valstybės biudžetas, kuris turėtų garantuoti VSDF stabilumą ir finansinį tvarumą. Manoma, kad paramos skyrimas VSDF biudžetui iš valstybės surenkamų Lietuvos gyventojų mokamų netiesioginių mokesčių yra efektyvesnis ir socialiai teisingesnis būdas gelbėjant „Sodrą“, nei vien „Sodros“ įmokų mokėtojų ar išmokų gavėjų sąskaita.

Apibendrinant aukščiau išdėstytą, galima teigti, kad pagrindinė „Sodros“ problema nuo 2008 m. yra biudžeto nesubalansuotumas. Atlikta VSD įmokų ir išmokų prognozė parodė, kad 2013 ir 2014 m. draudėjų ir apdraustųjų sumokėtų įmokų suma neženkiai augs, tačiau biudžetas išliks deficitinis. VSDF biudžeto nesubalansuotumui įtakos turi politinio verslo cikliškumas, kai prieš rinkimus politikai priima populiarius sprendimus – didinti socialinio draudimo išmokas, neįvertinus realios padėties. Ekonomikai yra būdingos 4 ciklų fazės, tačiau augimo fazėje, 2002 – 2007 m., turimas perteklius nebuvo tinkamai panaudotas: nebuvo kuriamas rezervas nuosmukio ciklui, o lėšos buvo panaudotos socialinio draudimo išmokų didinimui. Esant „Sodros“ biudžeto deficitui, valstybė turėtų užtikrinti VSDF biudžeto stabilumą, tačiau asignavimų suma iš valstybės biudžeto yra nedidelė, lyginant su bendra „Sodros“ išlaidų suma. „Sodra“ yra priversta skolintis, norėdama padengti lėšų trūkumą, todėl skolos suma ir jos aptarnavimo kaštai kasmet vis didėja.

IŠVADOS

1. Atlikus literatūros analizę, valstybinę socialinę apsaugą galima apibūdinti kaip priemonių visumą, kurių pagalba vykdomas lėšų perskirstymas tarp darbingų, nedarbingų ir gaunančių mažas pajamas žmonių, siekiant sukurti solidarumą tarp netekusių darbo pajamų arba turėjusių ypatingų išlaidų asmenų. Svarbiausios socialinės apsaugos formos - socialinė parama ir socialinis draudimas. Socialinio draudimo tikslas – garantuoti pajamas apdraustiems asmenims, kurie neteko darbingumo dėl ligos, motinystės, senatvės, invalidumo ir kitais įstatymo numatytais atvejais. Didžiausią Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto pajamų dalį sudaro valstybinio socialinio draudimo įmokos, kurias moka apdraustieji ir jų darbdaviai. Socialinio draudimo sistemoje funkcionuoja einamųjų įmokų ir išmokų principas: surinktos lėšos nėra kaupiamos ar investuojamos, o iš karto naudojamos išmokoms mokėti.

2. Atlikus mokslinės ir periodinės literatūros analizę, buvo išskirti VSDF biudžeto įmokų kitimą įtakojantys veiksniai: draudėjų ir apdraustųjų skaičius, vidutinės apdraustųjų darbo pajamos, bedarbių ir užimtųjų skaičius, BVP. VSDF biudžeto išmokas labiausiai įtakoja sekantys veiksniai: pensijų gavėjų skaičius, vidutinė VSD senatvės pensija, bedarbių skaičius, gimusiųjų skaičius, BVP, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų skaičius. Svarbiausi politiniai veiksniai, įtakojantys įmokų ir išmokų kitimą: patvirtinti VSD įmokų ir išmokų tarifai, vykdomos reformos, teisės aktų kaita.

3. Analizuojamu laikotarpiu VSDF biudžeto įmokų suma augo iki 2008 m. Šį augimą įtakėjo palanki šalies ekonominė padėtis, išaugęs apdraustųjų skaičius ir padidintas įmokų tarifas. 2008 m. prasidėjo ekonominis nuosmukis, dėl kurio padidėjo nedarbo lygis, sumažėjo draudėjų ir apdraustųjų skaičius, vidutinės apdraustųjų darbo pajamos, todėl 2009 m. surinkta mažiau VSD įmokų. Nuo 2010 m. surenkama įmokų suma vėl auga. Atlikta koreliacinė ir regresinė ekonominių veiksnių, įtakančių VSDF biudžeto įmokų kitimą, analizė parodė, kad BVP ir vidutinės apdraustųjų pajamos analizuojamu laikotarpiu turėjo didžiausią įtaką šiam kitimui. Nuo 2005 pastebimas BVP ir vidutinių apdraustųjų pajamų augimas, kuris tęsėsi iki 2008 m. 2012 m. vidutinis apdraustųjų darbo užmokestis ir BVP buvo didžiausi per visą tiriamą laikotarpį. Analizuojamu laikotarpiu VSDF biudžeto išmokų suma didėjo iki 2009 m. Šį didėjimą sąlygojo įstatymų pataisos, kuriomis buvo prailgintas motinystės (tėvystės) pašalpų mokėjimo laikas, didinamos pensijos ir kitos išmokos. 2010 m. socialinių išmokų mažėjimą sąlygojo motinystės, motinystės (tėvystės) ir tėvystės pašalpų bei pensijų laikinas mažinimas iki 2011 m. gruodžio 31d. Atlikta koreliacinė ir regresinė veiksnių, įtakančių VSDF biudžeto išmokų kitimą, analizė parodė, kad išmokų sumą reikšmingai įtakoja vidutinės VSD senatvės pensijos dydis, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų skaičius, gimstamumas ir

BVP. Tiriamuoju laikotarpiu VSD senatvės pensija buvo padidinta 2006, 2007 ir 2008 m. 2012 m. daugiau nei pusė senatvės pensijos gavėjų (50,3 proc.) gavo mažesnę nei vidutinę senatvės pensiją, kuri tais metais siekė beveik 816 Lt, o vidutinės apdraustųjų pajamos siekė 1789,1 Lt. Nuo 2006 iki 2010 m. nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų skaičius nuolat mažėjo. Sutaupytos lėšos buvo panaudotos socialinio draudimo išmokoms mokėti. Analizuojamu laikotarpiu motinystės (tėvystės) išmokoms skiriama lėšų suma augo iki 2010 m. Šį augimą sąlygojo gimusiųjų skaičius, kuris nuo 2005 iki 2010 m. padidėjo 16,74 proc. Per 2009 m. išlaidos motinystės (tėvystės) pašalpoms padidėjo daugiau nei 46 proc., lyginant su 2008 m. Šį didėjimą taip pat įtakėjo nuo 2009 m. padidinta motinystės (tėvystės) pašalpa. 2010 ir 2011 m. buvo mažinamas šios pašalpos dydis. Nuo 2005 iki 2008 m. BVP padidėjo 55,32 proc. Per tą patį laikotarpį socialinio draudimo išmokų suma išaugo net 96,42 proc. Nuo 2011 iki 2012 m. šalies BVP padidėjo 6,4 proc., o Fondo išmokų suma didėjo 3,2 proc.

4. Nors 2005 – 2007 m. laikotarpiu „Sodros“ biudžetas buvo subalansuotas, tačiau išmokų augimas kasmet maždaug 3 procentiniais punktais viršijo pajamų augimą. 2007 – 2008 m. priešrinkiminiu laikotarpiu padidintos išmokos pareikalavo daug didesnių „Sodros“ biudžeto išlaidų. Dėl tokių Vyriausybės priimtų sprendimų ir prasidėjusios ekonominės krizės, 2008 m. atsirado VSDF biudžeto deficitas. Nedidelis rezervas, atsiradęs gerovės metais, per pusę metų buvo išnaudotas, o 2009 m. buvo pradėti su deficitu. Priėmus sprendimą didinti socialinio draudimo išmokas, įmokų tarifas nebuvo keičiamas, taip pat nebuvo skirti asignavimai iš valstybės biudžeto išaugusioms VSDF išlaidoms dengti. Atitinkamų priemonių buvo imtasi tik 2010 m., kai „Sodros“ deficitas siekė 2,7 mlrd. Lt. Atlikta VSDF biudžeto įmokų ir išmokų prognozė rodo, kad 2013 m. į VSDF biudžetą bus surinkta 9 052 mln. Lt draudėjų ir apdraustųjų įmokų, o 2014 m. – 9 808 mln. Lt. Prognozuojama, kad socialinio draudimo išmokoms 2013 m. reikės skirti 10 236 mln. Lt., o 2014 m. – 9 905 mln. Lt. 2013 - 2014 m. surinktų VSD draudėjų ir apdraustųjų įmokų neužtenka net socialinio draudimo išmokoms mokėti. Tačiau be šių įsipareigojimų, VSDF biudžetas turi dar ir kitų išlaidų (pvz. lėšos pervedamos į pensijų fondus).

Darbe iškelta hipotezė, kad artimiausiais metais VSDF biudžetas bus subalansuotas, o išlaidos neviršys pajamų, nepasitvirtino. 2014 m. biudžetas išliks deficitinis, o skola ir toliau augs. Dėl demografinių pokyčių ir visuomenės senėjimo procesų pasiekti VSDF biudžeto balansą bus sudėtinga.

REKOMENDACIJOS

1. Į VSDF biudžetą surenkamų įmokų sumą reikšmingai įtakoja draudėjų ir apdraustųjų skaičius bei vidutinis apdraustųjų darbo užmokestis. Sprendžiant lėšų trūkumo klausimą, nereikėtų didinti socialinio draudimo įmokų, nes aukštas įmokų tarifas turi įtakos neapskaitytos ekonomikos augimui ir faktiškai mokamo darbo užmokesčio slėpimui. Siekiant VSD įmokų augimo, reikia skatinti verslą, naujų įmonių kūrimąsi. Naujų darbo vietų kūrimas yra neatsiejamas nuo mokestinės bazės mažinimo smulkioms, naujai įsteigtoms, įdarbinusioms asmenis įmonėms. Reikia siekti smulkiojo ir vidutinio verslo įmonių įkūrimo ir jų veiklos išlaidų sumažinimo, taip skatinant jų plėtotę. Dėl atsiradusių naujų darbo vietų didės užimtųjų skaičius, o iš draudėjų ir apdraustųjų bus surinkta daugiau įmokų.

2. Atsiradęs VSDF biudžeto perteklius turėtų būti perkeltas į rezervinį fondą, kur, esant ekonomikos augimo ciklui, lėšos būtų kaupiamos. Tokio rezervo sudarymas – tai stabilų ir savalaikių išmokų garantija, nepaisant ekonominių svyravimų.

3. Priimant sprendimą didinti socialinio draudimo išmokas, reikia numatyti ir papildomų lėšų gavimo būdą. Didinant VSD išmokas, turėtų būti didinamas ir įmokų tarifas. Jei Vyriausybė ar Seimas priima sprendimą didinti tam tikras išmokas, o įmokų tarifas nesikeičia, skirtumo dengimui turi būti skiriami asignavimai iš valstybės biudžeto.

4. Taip pat reikėtų įvairiomis priemonėmis mažinti nelegalų darbą, dėl kurio VSDF biudžetas praranda dalį pajamų. Viena iš tokių priemonių – griežtesnės sankcijos darbdaviams, nelegaliai įdarbinusiems darbuotojus: baudos, apribojimai gauti valstybės pagalbą (pvz. subsidijas) ir kt. Reikėtų didesnės ilgalaikių bedarbių kontrolės, kurie dažnai nelegaliai dirba ir tuo pat metu gauna bedarbio pašalpas.

LITERATŪRA

1. **Bernotas D., Guogis, A.** Globalizacija, socialinė apsauga ir Baltijos šalys. – Vilnius: MRU leidykla, 2006, 260 p. – ISBN 9955-19-039-6.
2. **Bernotas D., Guogis, A.** Socialinės politikos modeliai: dekomodifikacijos ir savarankiškai dirbančiųjų problemos. – Vilnius: MRU leidykla, 2006, 96 p.-ISBN 9955-563-25-7.
3. **Bilevičienė T., Jonušauskas S.** Statistinių metodų taikymas rinkos tyrimuose: vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2011. – 308 p. – ISBN 978-9955-19-242-8.
4. **Bitinas A.** Monografija: Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas. – Vilnius: MES leidykla, 2011, 280 p. – ISBN 9786099520216
5. **Bitinas A.** Socialinė apsauga Europos Sąjungoje: pensijų sistemų modernizavimas: monografija. Vilnius: MES, 2011. 279 p. ISBN 9786099520216
6. **Bitinas A., Papirtis L. V.** Socialinio teisingumo įgyvendinimo problematika finansuojant socialinės saugos sistemą. – Vilnius: MRU leidykla, 2010, p. 38-54. - ISSN 2029–2244
7. **Bitinas A., Tartvilas J., Litvinaitė J..** *Socialinės apsaugos teisė.* – Vilnius: MRU leidykla, 2011, 376 p. - ISBN 9789955192022
8. **Buškevičiūtė E.** Mokesčių sistema: vadovėlis. – Kaunas: Technologija, 2005, 337 p. – ISBN 9955098155
9. **Čekanavičius V., Murauskas G.** Statistika ir jos taikymai. – Vilnius: TEV, 2000, 240 p. – ISBN 9986-546-93-1
10. **Čepinskis J. ir kt.** Draudimas. – Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 1999, p. 458. – ISBN 9986418127
11. **Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas.** 2012 m. metinė augimo apžvalga. – Briuselis, 2012, 35 p. http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/ces497-2012_ac_lt.doc [žiūrėta 2012 03 20]
12. **Gyventojai ir socialinė statistika.** Sveikata ir socialinė apsauga. <http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1344&PHPSESSID=a2eaab1b4d3c286b57c93b6249de93ad> [žiūrėta 2012 04 06]
13. **Gruževskis B, Bartkus A.** Senatvės pensijos draudimo Lietuvoje netobulumai ir jų sprendimo galimybės. // Socialinis darbas. Mokslo darbai, 2010, Nr. 9(1).
14. **Gruževskis B., Blažienė I.** Ekonominė ir socialinė padėtis Baltijos šalyse, 2012, p. 3-12 http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/lithuania_etude_fin_lt.pdf [žiūrėta 2013.11.07]

15. **Guogis A.** Dėl Lietuvos socialinės apsaugos sampratos. Vilnius: MRU leidykla, 2008, p. 27 – 33. - ISSN 1648-4789.
16. **Guogis A.** Socialinės politikos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000, p. 78. – ISBN 9986752760
17. **Guogis A. , Bitinas A.** Valstybinio socialinio draudimo fondo finansavimas: įmokų surinkimo problematika. Vilnius: MRU leidykla, 2011, p. 552 – 572. - ISSN 2029–2244
18. **Įmokų tarifai.** http://www.sodra.lt/draudeju_portalas/imoku_mokejimas/imoku_tarifai [žiūrėta 2013 03 26]
19. **Jasinavičius R., Ganiprauskas V.** Lietuvos vidutinių darbo užmokesčio bei senatvės pensijos verčių tyrimas. MRU, 2012, p. 152. - ISSN 2029 – 901X
20. **Kasiulevičius V., Denapienė G.** Statistikos taikymas mokslinių tyrimų analizėje. Gerontologija. VU leidykla, 2008, p.249. - ISSN 1392-9062
21. **Lazutka R.** Pajamos, vartojimas ir skurdas // Žmogaus socialinė raida. – Vilnius, 2001. P. 101 – 115.
22. **Lezgovko A.** Draudimo ekonomikos pagrindai: mokomoji knyga. – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2010. – 264 p. – ISBN 978-9955-18-468-3.
23. **Lezgovko A., Barauskaitė J.** Ekonominiai ir socialiniai gyvybės draudimo aspektai. <http://www.draudimas.com/?id=403034> [žiūrėta 2013 09 26]
15. **Lietuvos Respublikos draudimo įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=453556 [žiūrėta 2013 10 18]
24. **Lietuvos Respublikos ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=419098 [žiūrėta 2013 10 20]
25. **Lietuvos Respublikos nedarbo socialinio draudimo įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=449689 [žiūrėta 2013 10 11]
26. **Lietuvos Respublikos nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymas.** http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=415932 [žiūrėta 2013 10 20]
27. **Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=438012 [žiūrėta 2013 11 12]
28. **Lietuvos Respublikos pensijų sistemos reformos įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=438186 [žiūrėta 2013 09 15]
29. **Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija.** Socialinio draudimo sistema. <http://www.socmin.lt/index.php?568560831> [žiūrėta 2013 11 15]
30. **Lietuvos Respublikos socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinasis įstatymas.** http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=440765 [žiūrėta 2013 10 20]

31. **Lietuvos Respublikos sveikatos draudimo įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=457696 [žiūrėta 2013 10 17]
32. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo Fondo biudžeto 2012 m. rodiklių patvirtinimo įstatymas.** http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=430856
 [žiūrėta 2013 11 21]
33. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo Fondo biudžeto 2013 m. rodiklių patvirtinimo įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=440375&p_query=&p_tr2=2 [žiūrėta 2013 11 21]
34. **Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė.** Valstybinio audito ataskaita dėl valstybinio socialinio draudimo fondo konsoliduotųjų ataskaitų rinkinio finansinio (teisėtumo) audito rezultatų. 2012 m. liepos 17 d. Nr. FA-P-10-2-49, Vilnius. <http://www.sodra.lt/get.php?f.22852>
 [žiūrėta 2013 11 06]
35. **Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė.** Valstybinio audito ataskaita dėl valstybinio socialinio draudimo fondo konsoliduotųjų ataskaitų rinkinio finansinio (teisėtumo) audito rezultatų. 2013 m. liepos 12 d. Nr. FA-P-10-4-80, Vilnius. www.vkontrole.lt/failas.aspx?id=2951 [žiūrėta 2013 11 06]
36. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=22008 [žiūrėta 2013 11 20]
37. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymas.**
http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=453293 [žiūrėta 2013 10 20]
38. **Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto sandaros įstatymas.** http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=453299
 [žiūrėta 2013 11 03]
39. **Lietuvos statistikos departamentas.** Sveikata ir socialinė apsauga.
<http://web.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1344> [žiūrėta 2013 11 08]
40. **Meidūnas V, Puzinauskas M.** Finansai.- Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.- 167p. ISBN - 9955557079
41. **Rakauskienė O.** Valstybės ekonominė politika. Vilnius: MRU leidykla, 2006.- 772 p. ISBN – 9955-19-032-9
42. **Rudzkienė V.** Socialinė statistika: vadovėlis. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005. – 260 p. – ISBN 9955-19-002-7.
43. **Sodra 15 metų.** Valstybinio socialinio draudimo valdyba prie SADM.- Vilnius: UAB„Arx Baltica” spaudos namai, 2005. – 94 p. SBN 9955-9678-4-6

44. **Tartilas J.** Socialinės saugos pagrindai. Vilnius: MRU leidykla, 2005. – 223p. ISBN – 9955-563-75-3
45. **Vaišvila A.** Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė (metodologinis aspektas). Jurisprudencija. 2002, 13 p.
46. **Valstybinio socialinio draudimo fondo valdyba prie SADM.** Istorija // <http://www.sodra.lt/index.php?cid=2303> [žiūrėta: 2013-08-10]
47. **Valstybinis socialinis draudimas Lietuvoje.** <http://www.sodra.lt/get.php?f.5085> [žiūrėta 2013 08 16]
48. **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2005 m.** <http://www.sodra.lt/get.php?f.1518> [žiūrėta 2013 09 16]
49. **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2006 m.** <http://www.sodra.lt/get.php?f.3398> [žiūrėta 2013 09 16]
50. **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2007 m.** <http://www.sodra.lt/get.php?f.3399> [žiūrėta 2013 09 16]
51. **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2008 m.** <http://www.sodra.lt/get.php?f.4899> [žiūrėta 2013 09 16]
52. **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2009 m.** <http://www.sodra.lt/get.php?f.14373> [žiūrėta 2013 09 16]
53. **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2010 m.** http://www.lrv.lt/Posed_medz/2011/110518/05.pdf [žiūrėta 2013 09 10]
54. **Valstybinis socialinis draudimas: statistiniai duomenys 2012 m.** <http://www.sodra.lt/get.php?f.24143> [žiūrėta 2013 09 10]
55. **2009 m. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto vykdymo ataskaita.** <http://www.sodra.lt/get.php?f.16668> [žiūrėta 2013 10 10]
56. **2010 m. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto vykdymo ataskaita.** http://www.lrv.lt/Posed_medz/2011/110518/05.pdf [žiūrėta 2013 09 17]
57. **Архипов А.П.** Андеррайтинг в страховании. Теоретический курс и практикум. Учебное пособие - Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2007.- 240 с. ISBN / ISSN: 978-5-238-01145-5
58. **Федорова Т.А.** Страхование. Москва : Магистр, 2009.– стр. 1002.– ISBN 978-5-9776-0032-3
59. **Веселовский М.Я.** Страховой сервис: Учебное пособие. - М.: Альфа-М: ИНФРА-М, 2007. - 288 с. – ISBN 978-5-98281-042-7

Vrublevska I. Socialinio draudimo įmokų ir išmokų struktūros santykio kitimas ir jo ekonominiai bei politiniai veiksniai / Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas docentas dr. A. Dobrovolskas. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2013. – 89

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe apžvelgta valstybinio socialinio draudimo sistema, išskirti pagrindiniai veiksniai, įtakojantys VSDF biudžetą, išanalizuotas įmokų ir išmokų kitimas 2005 – 2012 m. laikotarpiu ir pateikti siūlymai dėl biudžeto nesubalansuotumo problemos sprendimo. Pirmojoje dalyje teoriniu lygmeniu nagrinėjamos socialinės apsaugos ir socialinio draudimo sąvokos, analizuojama socialinio draudimo raida ir apžvelgiamas teisinis reglamentavimas. Antrojoje dalyje teoriniu lygmeniu analizuojama VSDF biudžeto struktūra, pateikiamos įmokų ir išmokų rūšys, nustatomi politiniai ir ekonominiai veiksniai, įtakojantys VSDF biudžeto įmokų ir išmokų kitimą ir pateikiama tyrimo metodologija. Trečiojoje dalyje išskiriamos aktualios VSD problemos, atliekama koreliacinė ir regresinė veiksmų, įtakojančių įmokas ir išmokas, analizė, apžvelgiamas 2005 – 2012 m. įmokų ir išmokų kitimas ir analizuojama dabar susiklosčiusi padėtis. Ketvirtojoje dalyje įvardijamos VSDF biudžeto deficito susidarymo priežastys, atliekama einamųjų ir ateinančių metų įmokų ir išmokų prognozė ir numatomos problemų sprendimo kryptys.

Pagrindiniai žodžiai: socialinis draudimas, draudėjai, apdraustieji, socialinio draudimo įmokos, socialinio draudimo išmokos, ekonominiai veiksniai, politiniai veiksniai.

Vrublevska I. The change of Social security contributions and benefits structure and its economic and political factors / Public Sector Economics Master's thesis. Associate professor A. Dobrovolskas. - Vilnius: Mykolas Romeris University, Economic and Financial Management Department, 2013. – 89.

ANNOTATION

State social insurance system is being reviewed in this master's thesis as well as the main factors that influence the State social security insurance budget. Moreover, contributions and benefits change has been analyzed for 2005 and 2012 year's period and proposals for budget imbalance were presented. You can find the concept of social security social insurance analysis of social evolution and an overview of the legal regulation in the first part of the work. The theoretical analyze of structure of State social security insurance budget types of contributions and benefits the political and economic

factors that affects State social security insurance budget contributions and benefits and the methodology of the research were set in the second part. The actual State Social Insurance problems, correlation and regression analyze that shows the factors that influence contributions and benefits. The overview of contributions and benefits change during year 2005- 2012 and now in the third part. The fourth section identifies the cause of budget deficit as well as shows the prediction of contributions and benefits and provides problem-solving directions.

Main words: Social insurance, insurers, insured, social contributions, social security benefits, economic factors, political factors.

Vrublevska I. Socialinio draudimo įmokų ir išmokų struktūros santykio kitimas ir jo ekonominiai bei politiniai veiksniai / Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas docentas dr. A. Dobrovolskas. - Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2013. – 89.

SANTRAUKA

Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro darbo tema yra aktuali, nes valstybinis socialinis draudimas – viena iš svarbiausių socialinės apsaugos sistemos dalių ir apima beveik visus šalies gyventojus. Per socialinį draudimą valstybė įgyvendina vieną iš svarbiausių savo funkcijų: kiekvieno žmogaus egzistavimui reikalingų lėšų garantavimas. Dėl šios priežasties, VSDF biudžetas turi būti planuojamas detalai, įvertinant galimą įmokų ir išmokų kitimą. Kiekvienam apsidraudusiam asmeniui, netekusiam darbo pajamų ar turėjusiam ypatingų išlaidų, socialinio draudimo išmokos tampa svarbiu pajamų šaltiniu, tačiau nuo 2008 m. atsiradęs VSDF biudžeto deficitas kelia nerimą visiems gyventojams, nes pažeistas finansinis sistemos tvarumas. Dėl šios priežasties svarbu nustatyti veiksnius, reikšmingai įtakančius VSDF įmokų ir išmokų kitimą bei pateikti rekomendacijas dėl biudžeto subalansavimo. Tyrimo problema - Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžetas nėra subalansuotas, todėl darbo problema yra išsiaiškinti, kokie ekonominiai bei politiniai veiksniai labiausiai įtakoja įmokų ir išmokų struktūros kitimą. Tyrimo objektas - valstybinio socialinio draudimo įmokos ir išmokos. Tyrimo tikslas - išnagrinėti valstybinio socialinio draudimo fondo įmokas ir išmokas įtakančius veiksnius ir įvertinti jų įtaką VSDF pajamų ir išlaidų kitimui. Tyrimo uždaviniai: 1. Atskleisti teorinius socialinio draudimo sampratos, socialinės apsaugos sistemos ypatumus ir apžvelgti Valstybinio socialinio draudimo fondo struktūrą; 2. Atlikus teorinę analizę, išskirti pagrindinius veiksnius, įtakančius VSD įmokų ir išmokų kitimą; 3. Atlikti 2005 - 2012 m. Valstybinio socialinio draudimo fondo biudžeto analizę, įvertinat įmokų ir išmokų dinamiką ir struktūrą įtakančius ekonominius bei politinius veiksnius; 4. Įvertinti veiksmų kitimo tendencijos

įtaką VSDF biudžeto įmokoms bei išmokoms ir numatyti VSD sistemos perspektyvas; 5. Pateikti pasiūlymus dėl VSDF biudžeto subalansuotumo.

Darbo rezultatai – išaiškintos socialinio draudimo ir socialinės apsaugos sąvokos, pateikti valstybinio socialinio draudimo raidos etapai, apžvelgta VSDF biudžeto struktūra, išskirti politiniai veiksniai, kurie turi įtakos VSDF biudžeto stabilumui, o atlikus koreliacinę ir regresinę analizę, nustatyti veiksniai, turintys didžiausią įtaką įmokų ir išmokų kitimui. Taip pat atlikta einamųjų ir ateinančių metų įmokų ir išmokų prognozė bei pateikiamos sistemos tobulinimo kryptys. Darbe padarytos išvados, kad socialinio draudimo sistema atlieka svarbią valstybės funkciją, bet pastaraisiais metais Fondo biudžetas kenčia nuo lėšų trūkumo, todėl nesiimant jokių veiksmų, sistema ir toliau išliks nestabili ir finansiškai nepatvari.

Darbą sudaro tokios dalys: įvadas, mokslinės literatūros apžvalga, ekonominių ir politinių veiksnių, įtakančių VSDF biudžeto įmokas ir išmokas, tyrimas, apibendrinimas, išvados ir pasiūlymai. Darbo pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas, anotacija, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, priedai.

Vrublevska I. The change of Social security contributions and benefits structure and its economic and political factors / Public Sector Economics Master's thesis. Associate professor A. Dobrovolskas. - Vilnius: Mykolas Romeris University, Economic and Financial Management Department, 2013. – 89.

SUMMARY

Public Sector Economics Master's thesis is a hot topic, because state social insurance is one of the most important system part of social security and includes almost every citizen. Though the social insurance state is implementing one of its most important functions of every human existence to guarantee the necessary funds. Because of that Country Social Insurance budget has to be planned very carefully, assessing the potential contribution and benefit changes. Every insured person that has lost his income or has special needs, State Insurance becomes an important source of income, however, since 2008 State Social Insurance budget deficit started worrying all residents as broken financial sustainability. This is the reason why it's so necessary to find the reasons that influence the change of State Social Insurance funds contributions and benefits as well as make suggestions for budget balance. The problem of the research is State Social Insurance fund is not balanced, that's why the problem of the job to find out economic and political factors which changes the structure of contributions and benefits. The object of investigation is State Social insurance contributions and benefits. The aim is to analyze the factors of contributions and benefits of State Social insurance and to

sum up its influence for the variation of income and expenditure. Objectives of the study are: 1. uncover the theoretical concept of social insurance, social security arrangements and review the structure of State Social Insurance Fund; 2. After the theoretical analysis, to highlight the main factors influencing the change of State Social insurance payments and benefits; 3. To analyze 2005-2012 budget of State Social insurance assessing the payments and benefits affecting the structure and dynamics of economic and political factors; 4. Evaluate the trends of factors influence for payments and contributions of State Social insurance budget and provide its systems perspectives; 5. To make proposals for Social insurance fund budget equilibrium.

The results are: Clarified the concepts of the Social security and social protection, presented state social security development stages, overviewed its structure, and highlighted the political factors that affect the stability of the Social insurance. Correlation and regression analysis identified factors that have the greatest influence on contributions and benefits. Moreover, the prognosis for current and next year's contributions and benefits and presented the trend in system development. This research concludes that the Social insurance system plays an important function of the state however recently the fund's budget suffers from a lack of funds the system will remain unstable and financially unstable if not to take further action.

The structure of the research is introduction, literature review, economic and political factors influencing the Social Insurance Fund budget contributions and benefits, the study summary, conclusions and recommendations. Bibliography, annotation, summary of Lithuanian and English and accessories are at the end.

PRIEDAI

1. Regresinė analizė tarp VSD įmokų sumos ir vidutinių apdraustųjų pajamų

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,984 ^a	,968	,963	345,10585	1,586

a. Predictors: (Constant), Vidutinės_apdraustųjų_pajamos

b. Dependent Variable: Įmokų_suma

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	2,179E7	1	2,179E7	182,967	,000 ^a
	Residual	714588,299	6	119098,050		
	Total	2,251E7	7			

a. Predictors: (Constant), Vidutinės_apdraustųjų_pajamos

b. Dependent Variable: Įmokų_suma

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	-2046,410	857,486		-2,387	,054
	Vidutinės_apdraustųjų_pajamos	6,991	,517	,984	13,527	,000

a. Dependent Variable: Įmokų_suma

2. Regresinė analizė tarp VSD įmokų sumos ir BVP

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,892 ^a	,795	,761	876,75053	1,371

a. Predictors: (Constant), BVP

b. Dependent Variable: Įmokų_suma

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	1,789E7	1	1,789E7	23,278	,003 ^a
	Residual	4612148,940	6	768691,490		
	Total	2,251E7	7			

a. Predictors: (Constant), BVP

b. Dependent Variable: Įmokų_suma

Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
	B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1 (Constant)	-1348,475	2256,317		-,598	,572		
BVP	,111	,023	,892	4,825	,003	1,000	1,000

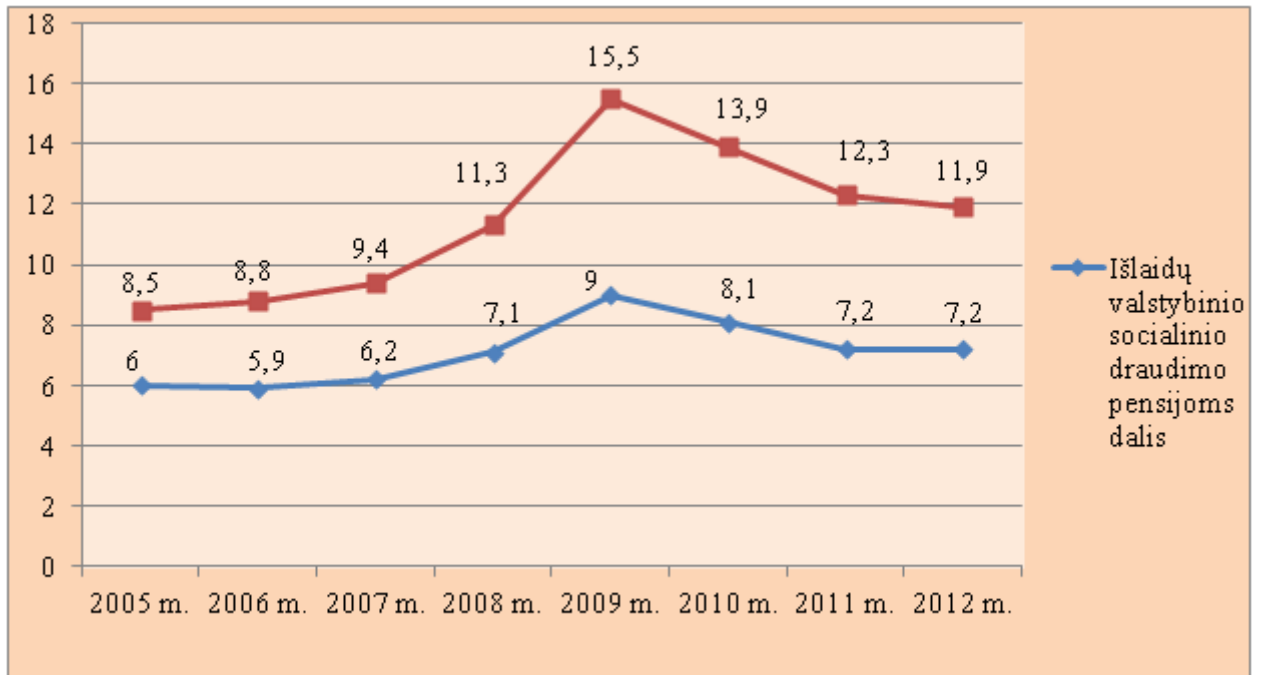
a. Dependent Variable: İmoku_suma

2 PRIEDAS**VIDUTINIS DARBO UŽMOKESTIS 2005 – 2012 M.**

	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.
Apdraustųjų visomis Socialinio draudimo rūšimis vidutinis darbo užmokestis (Lt)	1163,3	1368,4	1638,5	1930,6	1783,0	1712,6	1751,5	1789,1
Statistikos departamento skelbiamas vidutinis darbo užmokestis (Lt) šalyje	1276,2	1495,7	2802,4	2151,7	2056,0	1988,1	2045,9	2137,0

3 PRIEDAS

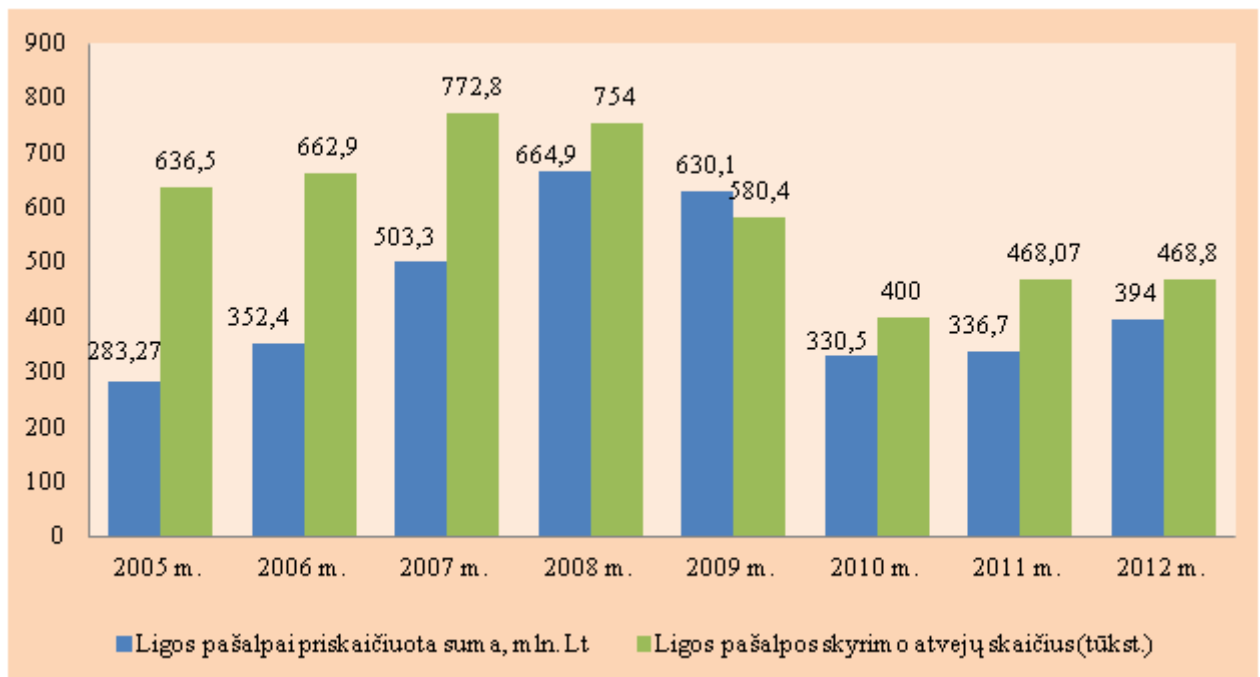
**VSDF BIUDŽETO IŠLAIDOS BENDRAMĖ VIDAUS PRODUKTE 2005 –
2012 M. (proc.)**

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VSDFV duomenimis

4 PRIEDAS

**LIGOS PAŠALPOS SKYRIMO ATVEJŲ SKAIČIUS IR JAI
PRISKAIČIUOTA PINIGŲ SUMA, tūkst. Lt**

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VSDFV duomenimis

5 PRIEDAS

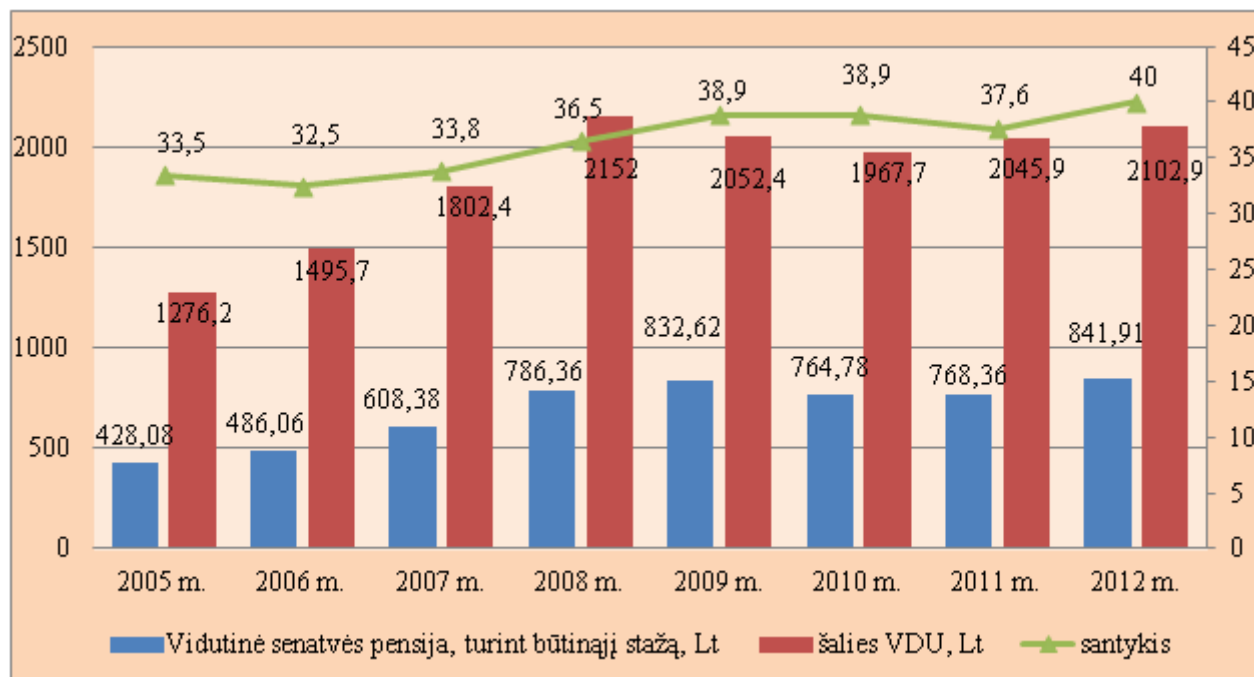
VIDUTINĖ SENATVĖS PENSIJA PAGAL PENSIJŲ RŪŠIS 2005 – 2012 M.

Pensijų rūšys	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.	2011 m.	2012 m.
Senatvės	420,29	476,68	595,41	769,66	811,12	746,29	748,39	815,57
Išankstinė senatvės pensija	335,60	374,04	450,28	562,08	595,37	609,93	615,39	625,41
Netekto darbingumo	355,68	380,71	458,07	622,3	567,96	567,86	566,76	578,20
Invalidumo	369,04	431,84	543,7	685,1	727,28	704,67	705,24	727,82
Kompensacija už ypatingas darbo sąlygas	278,96	322,81	394,39	500,96	539,74	426,95	432,82	539,80
Maitintojo netekimo	248,71	282,1	343,4	448,2	484	483,43	491,00	506,40
Našlių ir našlaičių	70,62	73,7	95,8	107,3	110,6	106,02	105,63	109,61

Šaltinis: sudaryta darbo autorės, remiantis VSDFV duomenimis

6 PRIEDAS

**VIDUTINĖS SENATVĖS PENSIJOS, TURINT BŪTINĄJĮ STAŽĄ,
SANTYKIS SU STATISTIKOS DEPARTAMENTO SKELBTU DARBO
UŽMOKESČIU 2005 – 2012 M.**

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VSDFV duomenimis

7 PRIEDAS

1. Regresinė analizė tarp VSD išmokų sumos ir vidutinės VSD senatvės pensijos

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,985 ^a	,970	,965	412,10436	,893

a. Predictors: (Constant), Vidutinė_VSD_senatvės_pensija

b. Dependent Variable: Išmokų_suma

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	3,260E7	1	3,260E7	191,937	,000 ^a
	Residual	1018980,012	6	169830,002		
	Total	3,362E7	7			

a. Predictors: (Constant), Vidutinė_VSD_senatvės_pensija

b. Dependent Variable: Išmokų_suma

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	-790,076	691,827		-1,142	,297		
	Vidutinė_VSD_senatvės_pensija	13,923	1,005	,985	13,854	,000	1,000	1,000

a. Dependent Variable: Išmokų_suma

2. Regresinė analizė tarp VSD išmokų sumos ir nelaimingų atsitikimų darbe bei profesinių ligų skaičiaus

Model Summary^b

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,783 ^a	,613	,549	1471,99011	1,237

a. Predictors: (Constant), Nelaimingi_atsitikimai_darbe

b. Dependent Variable: Išmokų_suma

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	2,062E7	1	2,062E7	9,514	,022 ^a
	Residual	1,300E7	6	2166754,874		
	Total	3,362E7	7			

a. Predictors: (Constant), Nelaimingi_atsitikimai_darbe

b. Dependent Variable: Išmokų_suma

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	19980,681	3732,667		5,353	,002		
	Nelaimingi_atstikiai_darbe	-2,138	,693	-,783	-3,085	,022	1,000	1,000

a. Dependent Variable: Išmokų_suma

3. Regresinė analizė tarp VSD išmokų sumos ir gimusiųjų skaičiaus**Model Summary^b**

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,745 ^a	,554	,480	1580,11370	,694

a. Predictors: (Constant), Gimusiųjų_skaicius

b. Dependent Variable: Išmokų_suma

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	1,864E7	1	1,864E7	7,464	,034 ^a
	Residual	1,498E7	6	2496759,293		
	Total	3,362E7	7			

a. Predictors: (Constant), Gimusiųjų_skaicius

b. Dependent Variable: Išmokų_suma

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	-13632,054	8149,412		-1,673	,145		
	Gimusiųjų_skaicius	,667	,244	,745	2,732	,034	1,000	1,000

a. Dependent Variable: Išmokų_suma

4. Regresinė analizė tarp VSD išmokų sumos ir BVP**Model Summary^b**

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	,725 ^a	,525	,446	1631,14727	1,103

a. Predictors: (Constant), BVP

b. Dependent Variable: Išmokų_suma

ANOVA^b

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	1,765E7	1	1,765E7	6,634	,042 ^a
	Residual	1,596E7	6	2660641,408		
	Total	3,362E7	7			

a. Predictors: (Constant), BVP

b. Dependent Variable: Išmokų_suma

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Tolerance	VIF
1	(Constant)	-2130,180	4197,757		-,507	,630		
	BVP	,111	,043	,725	2,576	,042	1,000	1,000

a. Dependent Variable: Išmokų_suma

8 PRIEDAS

LIETUVOS GYVENTOJAI IR VALSTYBINIU SOCIALINIŲ DRAUDIMU APDRAUSTI ASMENYS 2005 – 2012 M.

	(tūkst. žm.)							
	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009m.	2010m.	2011m.	2012 m.
Bendras Lietuvos gyventojų skaičius	3425,5	3403,2	3384,9	3366,2	3349,9	3329,0	3244,6	3 007,8
Darbingo amžiaus gyventojų skaičius	2112,0	2121,0	2136,6	2140,0	2154	2162,0	1890,4	1 850,7
Užimti gyventojai	1470,0	1499,0	1534,2	1520	1416	1343,7	1253,6	1275,7
bedarbiai	132,1	89,3	69,0	94,3	224,9	291,1	226,5	195,2
VSD apdraustieji:	1369,7	1421,4	1467,2	1463,0	1309,2	1252,7	1304,5	1342,3
Iš jų:	1367,1	1419,0	1464,9	1460,8	1307,9	1251,8	1303,8	1341,7
I. Apdraustieji privalomuoju draudimu:								
1.1. Asmenys, apdrausti visomis socialinio draudimo rūšimis	1223,6	1268,9	1321,7	1330,2	1195,3	1129,8	1175,7	1219
1.2. Individualių įmonių savininkai	28,1	24,5	22,6	21	6,9	16,3	2,3	2,2
1.3. Asmenys, turintys verslo liudijimus	24,7	24,6	28,0	28	17,8	11,6	11,2	9
1.4. Tikrųjų ūkinių bendrijų nariai	0,3	0,3	0,3	0,2	0,07	0,2	0,1	0,1
1.5. Komanditinių ūkinių bendrijų nariai	0,1	0,1	0,02	0,02	0,01	0,04	0,01	0,01
1.6. Kiti individualia veikla užsiimantys asmenys	5,0	7,9	10,3	11,7	4,5	3,1	1,5	1,5
1. 7. Ūkininkai	-	-	-	-	11,6	13,8	14,1	14,1
1.8. Apdraustieji pensijų ir nedarbo draudimu	31,2	31,1	30,6	29,8	31,8	31,8	30,8	29,5
1.9. Apdraustieji pensijų ir nedarbo draudimu valstybės lėšomis	3,2	2,4	2,4	1,5	0,4	0,07	0,08	0,1
1.10. Motinos, auginančios vaikus iki 3 metų	12,9	53,1	38,4	27,2	27,4	28	30,6	31,6
1. 11. Religinių bendruomenių dvasininkai	0,9	0,9	1,0	1,1	1,2	1,3	1,3	1,2
1.12. Slaugantieji neįgalų asmenį namuose, kuriam nustatytas specialus nuolatinės slaugos poreikis	1,6	1,7	1,8	2,0	2,3	2,5	2,7	2,9

1. 13. Apdraustieji nelaimingų atsitikimų darbe draudimu (kaliniai, jų darbo metu)	2,6	2,7	2,6	1,4	1,9	2,5	2,6	2,5
1. 14. Apdraustieji nelaimingų atsitikimų darbe draudimu valstybės lėšomis (mokiniai, studentai ir asmenys, atliekantys profesinę veiklos praktiką įstaigoje ar įmonėje (III tarifo grupė))	-	0,8	5,2	5,7	6,7	7,5	7,0	7,2
1.15. Pirmą kartą įsidarbinantys pagal darbo sutartis	-	-	-	-	-	3,3	23,7	20,7
1.16. Šeimynos dalyviai	-	-	-	-	-	0,02	0,06	0,07
2. Apsidraudusių papildomos pensijų dalies draudimu	5,1	5,9	6,7	6,6	-	-	-	-
3.1. Dirbantieji pagal autorines sutartis, sportininkai, atlikėjai susiję su darbdaviu darbo santykiais	-	-	-	-	6,9	16,8	12,4	10,7
3.2. Dirbantieji pagal autorines sutartis, sportininkai, atlikėjai nesusiję su darbdaviu darbo santykiais	-	-	-	-	27,3	9,9	7,0	6,6
II. Savanoriškai apsidraudę asmenys	2,6	2,4	2,3	2,2	1,3	0,9	0,7	0,6
III. Savanoriškai pašalpoms apsidraudę asmenys	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Valstybiniu socialiniu sraudimu apdraustųjų ir užimtųjų santykis (proc.)	92,9	94,8	95,6	96,3	92,5	93,2	104,06	105,22
Valstybinio socialinio draudimo mokamų pensijų skaičius	1075,4	1072,6	1086,7	1101,2	1112,6	1117,5	1116,4	1109,7
Apdraustųjų skaičius, tenkantis vienai pensijai	1,27	1,33	1,35	1,33	1,18	1,12	1,17	1,21

Šaltinis: sudaryta darbo autorės remiantis VSDFV duomenimis

**PRISKAIČIUOTOS ĮMOKOS Į PENSIJŲ FONDUS IR GAUTI
ASIGNAVIMAI IŠ VALSTYBĖS BIUDŽETO 2005 – 2012 M.**

Įmokos tarifas	Priskaičiuota suma, mln. Lt					Gauti asignavimai iš LR valstybės biudžeto, mln. Lt	Asignavimų dalis nuo bendros priskaičiuotos pensijų įmokos sumos, proc.
3,5 %	2005 m.					89,5	51,7
	I ketv.	II ketv.	III ketv.	IV ketv.	Iš viso		
	72,1	75,2	77,4	83,6	308,4		
4,5 %	2006 m.					248,5	46,8
	I ketv.	II ketv.	III ketv.	IV ketv.	Iš viso		
	121,2	127,6	136,3	146,0	531,1		
5,5 %	2007 m.					389,2	45,7
	I ketv.	II ketv.	III ketv.	IV ketv.	Iš viso		
	195,0	206,0	218,0	232,7	851,6		
5,5 %	2008 m.					80,0	7,5
	I ketv.	II ketv.	III ketv.	IV ketv.	Iš viso		
	259,2	266,6	271,4	266,8	1064,0		
I pusm.- 3 %; II pusm.- 2 %	2009 m.					495,7	114,3
	I ketv.	II ketv.	III ketv.	IV ketv.	Iš viso		
	137,5	130,7	84,1	81,5	433,8		
2 %	2010 m.					350,0	106,6
	I ketv.	II ketv.	III ketv.	IV ketv.	Iš viso		
	79,3	81,0	82,9	85,0	328,2		
2 %	2011 m.					351,6	98,0
	I ketv.	II ketv.	III ketv.	IV ketv.	Iš viso		
	84,8	90,0	90,8	93,3	358,9		
1,5 %	2012 m.					300,5	104,8
	I ketv.	II ketv.	III ketv.	IV ketv.	Iš viso		
	69,6	72,1	71,6	73,4	286,7		

10 PRIEDAS

VSDF BIUDŽETO ĮMOKŲ PROGNOZĖ 2013 METAMS

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,999458
R Square	0,998917
Adjusted R Square	0,99675
Standard Error	0,006543
Observations	7

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>Significance F</i>	
Regression	4	0,078939	0,019735	0,002166	461,0063
Residual	2	8,56E-05	4,28E-05		
Total	6	0,079024			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	0,033147	0,003385	2,140575	-0,00732	0,165648	-0,00732	0,021812
X Variable 1	0,335304	0,068541	4,892012	0,040395	0,039336	0,040395	0,630213
X Variable 2	0,757396	0,035504	21,33248	0,604633	0,00219	0,604633	0,910159
X Variable 3	0,173746	0,062687	2,771622	-0,09598	0,010925	-0,09598	0,443468
X Variable 4	0,331783	0,02682	12,37052	0,216384	0,006471	0,216384	0,447182

11 PRIEDAS

VSDF BIUDŽETO ĮMOKŲ PROGNOZĖ 2014 METAMS

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,997147
R Square	0,994302
Adjusted R Square	0,986704
Standard Error	0,012391
Observations	8

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	4	0,080376	0,020094	130,8639	0,001072
Residual	3	0,000461	0,000154		
Total	7	0,080837			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	0,082446	0,007012	-0,51992	0,63905	-0,02596	0,018669	-0,02596	0,018669
X Variable 1	0,361617	0,136152	2,655976	0,046601	-0,07168	0,794915	-0,07168	0,794915
X Variable 2	0,779891	0,062206	12,53715	0,001094	0,581922	0,977859	0,581922	0,977859
X Variable 3	0,169265	0,111328	1,520422	0,022574	-0,18503	0,523561	-0,18503	0,523561
X Variable 4	0,216543	0,081296	2,66364	0,046102	-0,04218	0,475263	-0,04218	0,475263

VSDF BIUDŽETO IŠMOKŲ PROGNOZĖ 2013 METAMS

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,999973
R Square	0,999947
Adjusted R Square	0,99968
Standard Error	0,002644
Observations	7

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	5	0,131235	0,026247	3753,748	0,012391
Residual	1	6,99E-06	6,99E-06		
Total	6	0,131242			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Lower 95,0%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	-0,05837	0,002836	-20,5823	0,030906	-0,09441	-0,02234	-0,09441	-0,02234
X Variable 1	-0,80657	0,217611	-3,70646	0,167765	-3,57158	1,958447	-3,57158	1,958447
X Variable 2	1,223047	0,022182	55,13695	0,011545	0,941198	1,504895	0,941198	1,504895
X Variable 3	0,465394	0,030256	15,38197	0,041329	0,080957	0,84983	0,080957	0,84983
X Variable 4	0,060409	0,006787	8,900709	0,071226	-0,02583	0,146646	-0,02583	0,146646
X Variable 5	-0,19912	0,024643	-8,08014	0,07839	-0,51223	0,113998	-0,51223	0,113998

VSDF BIUDŽETO IŠMOKŲ PROGNOZĖ 2014 METAMS

SUMMARY OUTPUT

<i>Regression Statistics</i>	
Multiple R	0,999976
R Square	0,999952
Adjusted R Square	0,999831
Standard Error	0,001796
Observations	8

ANOVA

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Significance F</i>
Regression	5	0,13352	0,026704	8280,015	0,000121
Residual	2	6,45E-06	3,23E-06		
Total	7	0,133526			

	<i>Coefficients</i>	<i>Standard Error</i>	<i>t Stat</i>	<i>P-value</i>	<i>Lower 95%</i>	<i>Upper 95%</i>	<i>Upper 95,0%</i>
Intercept	-0,00761	0,002754	-2,7629	0,109835	-0,01946	0,00424	0,00424
X Variable 1	0,613244	0,098451	6,228921	0,024818	0,189643	1,036845	1,036845
X Variable 2	0,922733	0,019209	48,03668	0,000433	0,840084	1,005383	1,005383
X Variable 3	0,224999	0,015043	14,95675	0,00444	0,160273	0,289725	0,289725
X Variable 4	0,109205	0,015538	7,028321	0,019649	0,042351	0,176059	0,176059
X Variable 5	-2,03353	0,297344	-6,83899	0,020718	-3,3129	-0,75417	-0,75417